

ચિત્રલેખા

71

વર્ષમાં
શાનદાર પ્રવેશ

૨૭ એપ્રિલ, ૨૦૨૦

મળવા જેવા માણસ:
સુરતીલાલા
અબ્દુલ મલબારી
બિનવારસ મૃતદેહોને
અવ્વલ મંજિલે
પહોંચાડે છે...

સ્પેશિયલ ડિજિટલ આવૃત્તિ
chitralekha.com/emag

લોકડાઉનને લીધે લાગ્યાં
તાળાં અર્થતંત્રને...

Overcome Addiction and Psychiatric disorders at state of the art Alpha Rehabilitation and De-addiction Center

- ❁ **Comprehensive De-addiction treatment with Evidence-Based Therapies**
- ❁ **Experienced counsellors and psychiatrists trained under international experts**

What do we treat?

- **Alcohol and Drug Addiction**
- **Smoking and Chewing Tobacco Addiction**
- **Depression & other Major Psychiatric Disorders**

**The protocol is designed as per the International Standards by
Dr. Ashwin Patkar, Head of Duke University Medical Centre USA**

Dr. I R Rajkumar
MD, DPM
Medical Director

Natasha Ryntathieng
M.Phil. in Clinical Psychology
Clinical Director

Dr. Parth Soni
CIH, DNB Psychiatry, PGDCH
Psychiatrist

Dr. Ashwin Patkar
MD Psychiatry (USA)
Advisor

Why Choose Us?

Individualized Treatment plan
ISO Certified Facility
High Success Rate
Complete Privacy and Confidentiality

Contact Today And Recover From Addiction

☎ +91 9136783804 | ☎ +91 7490023387 1800-102-0489* 🌐 www.alphahealingcenter.in

(For Indian Residents Only*)

**Village, Narukot, Pavagadh Jambughoda Road Near Donbosco School
Tal.Jambughoda Dist, Vadodara, Gujarat 389390**

3.2 G TITANIUM

SI-4253B

www.stepperindia.com

It's a feeling

Over 30 Years
of German expertise
in frame making

3.1 G TITANIUM

SI-4227B

Available at all leading stores across India

મનને કોરોના થયો સદીઓથી જો
માનવીને એ જ કાળો કેર હો
ભાવમાં એની થશે વધઘટ નહીં
આપણ તો આંસુભીનાં શેર હો

- સતીન દેસાઈ 'પરવેઝ'

જી જા વિશ્વયુદ્ધ પછી આખા વિશ્વને આવરતા કોરોનાના હુમલામાં વામનથી લઈને વિરાટ દેશો સૂક્ષ્મતર જીવાણુ સામે જંગે ચડ્યા છે. આકાશમાંથી તત્કાલ વરસે એવા વિજયી ભવ આશીર્વાદનો અતોપતો જણાતો નથી.

વિસર્જનની આ ક્ષણોમાં સર્જન પાસે સાંત્વન મેળવવા જવું પડે, નહીંતર હતાશાનું કદ વાગોળમાંથી (ચામાચીડિયું) વહેલ માછલી જેટલું થઈ જાય.

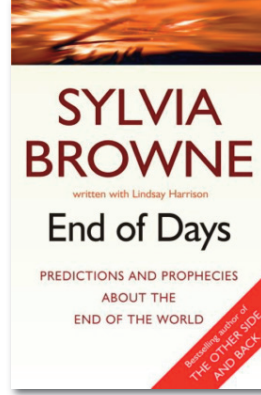
પીડાને આવરતી અનેક કાવ્યકૃતિ મિડિયાના માધ્યમથી સંક્રમિત થઈને સધિયારો પૂરો પાડે છે. મલ્ટિ-ટેલેન્ટેડ આયુષ્યમાન ખુરાનાની મૂખર લાગતી સલામ હે ઉસકો કવિતામાં સેવાકર્મીઓ પ્રત્યેનો અહોભાવ વ્યક્ત થયો છે. મુજે કિરણપથ પર હૈ જાના પંક્તિ દ્વારા પ્રસુન જોશી એક આશાભરી મીટ માંડીને જુએ છે. સંવેદનાનો ધબકાર કલમમાં શાહી બનીને વિસ્તરી રહ્યો છે.

આ સમયમાં થતું તત્કાલીન સર્જન કદાચ ચિરકાલીન ન પણ નીવડે, છતાં હૈયું ખાલી કરવા માટેનો એ મહત્ત્વપૂર્ણ આધાર છે. આખો દિવસ મોતના આંકડાઓથી મેલી થયેલી આંખમાં રાતે વિચારવલોણું શરૂ થાય. ચિંતામાંથી ચિંતન આપોઆપ પ્રગટે. ગ્રંથો જે શિખવાડી નથી શકતા એ શીખવવાનું કામ વાસ્તવિકતાને ભાગે આવે છે.

સાહિત્યમાં દુકાળ, ભૂકંપ, હુલ્લડ જેવી ઘટનાઓને આકારતી હૃદયસ્પર્શી વાતો લખાઈ છે. કોરોનાની ઘટના પણ અનેક કથાનું આરંભબિંદુ બની શકે. સર્જનનું માધ્યમ કોઈ પણ હોય, આખરે તો કસબ અને સંવેદનાએ જ પોતાનું કાફું દર્શાવવાનું છે.

દલિત સાહિત્યમાં નોંધપાત્ર પ્રદાન કરનારા બી. કેશરશિવમ લિખિત રામલી વાર્તાની નાયિકા હોસ્પિટલમાં સફાઈ કામદાર તરીકે કામ કરે છે. પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો હોવા છતાં એ પોતાની ફરજ નિષ્ઠાથી બજાવે છે. આખરે એ રોગચાળામાં મૃત્યુ પામે છે. સમાજ દ્વારા એક નાના માણસની શહાદતની નોંધ લેવાતી નથી એનો આકોશ વાર્તામાં વ્યક્ત થયો છે.

ગુલઝારની ખુશ્બૂ ફિલ્મમાં પ્લેગની આછી પૃષ્ઠભૂમિમાં પાંગરતી પ્રેમકથા નિરૂપાઈ છે. ફિર મિલેગે ફિલ્મમાં સલમાન ખાન અને શિલ્પા શેટ્ટીને એઈડ્ઝનાં

વિસર્જનમાં સર્જનની તલાશ

દરદી દર્શાવવામાં આવ્યાં છે.

વિષાણુનો ખોફ દર્શાવતી અનેક ફિલ્મો વિદેશમાં બની છે. ધ સેવન્થ સીલ ફિલ્મ તેરમી સદીમાં યુરોપમાં હાહાકાર મચાવનારા કાળા પ્લેગ પર આધારિત હતી. એમાં કથાનાયક મરણ સાથે ચેસ રમવા બેસે છે. અહીં મરણને એક પાત્ર તરીકે ફિલ્માવવામાં આવ્યું છે.

૧૮૫૦માં આવેલી પૅનિક ઈન ધ સ્ટ્રીટ્સમાં પણ પ્લેગ આધારિત કરુણ કથા છે. પોર્ટુગીઝ નવલકથા પરથી બનેલી બ્લાઈન્ડનેસ ફિલ્મમાં એક એવા વાઈરસની વાત છે, જે દરદીને અંધાપા તરફ લઈ જાય છે.

કન્ટ્રીયન ફિલ્મમાં સાર્સ અને સ્વાઈન ફ્લૂ જેવા જીવલેણ વાઈરસની કથા તાદૃશ્ય થઈ છે. ૨૮ ડેઝ લેટર ફિલ્મમાં વાઈરસનો ભોગ બનેલો માણસ દૈત્ય બની જાય એવી ફેન્ટસી નિરૂપાઈ છે. આઉટબ્રેક ફિલ્મમાં કેલિફોર્નિયાના નાનકડા ટાઉનમાં ફેલાયેલા વાઈરસની વાર્તા છે.

બારેક વર્ષ પહેલાં પ્રકાશિત એન્ડ ઓફ ડેઝ પુસ્તકમાં લેખિકા સિલ્વિયા બ્રાઉને ૨૦૨૦માં શ્વસનરોગ સંબંધિત મહામારીની વાત આલેખી હતી. આ જ લેખિકાએ ભવિષ્ય ભાખતાં લખ્યું છે કે ૨૦૭૫-૮૦ના ગાળામાં શીતળા, પોલિયો જેવા રોગો ફરી એક વાર માનવજાત પર આક્રમણ કરશે.

રોગ નવાં નવાં નામે પ્રસરતા રહેવાના. એની સામે લડવા માટે પાંચ સ આપણી પાસે છે: સાવધાની, સંશોધન, સમર્પણ, સમતા અને સર્જન... જેને જે આવડે એનાથી ઈબાદત કરવાની છે.

સંસ્થાપક: વજુ કોટક
સહસંસ્થાપક: મધુરી કોટક
પથદર્શક: હરકિસન મહેતા

ચિત્રલેખા

તા. ૨૭ એપ્રિલ, ૨૦૨૦ | વર્ષ: ૭૧
અંક: ૧ | સળંગ અંક: ૩૬૫૩

ચેરમૅન: મૌલિક કોટક
વાઈસ ચેરમૅન: મનન કોટક
તંત્રી: ભરત ઘેલાણી

chitralekh.com
chitralekh.com/facebook
chitralekh.com/twitter
chitralekh.com/youtube
chitralekh.com/instagram

મુખ્ય કાર્યાલય | તંત્રી વિભાગ | પ્રકાશન સ્થાન
'ચિત્રલેખા': ૨૫, અંધેરી ઈન્ડસ્ટ્રિયલ એસ્ટેટ,
ઑફ વીરા દેસાઈ રોડ, અંધેરી (વેસ્ટ),
મુંબઈ-૪૦૦૦૫૩.

તંત્રી વિભાગ
ફોન: (૯૧-૨૨) ૬૬૯૨૧૬૯૨,
૬૭૩૦૯૮૮૮

જાહેરખબર વિભાગ
ફોન: (૯૧-૨૨) ૬૬૯૨૧૯૧૦

મુદ્રક-પ્રકાશક:
મૌલિક કોટક
'ચિત્રલેખા' પ્લોટ નં. ૯૯-૨,
ટીટીસી ઈન્ડસ્ટ્રિયલ એરિયા,
MIDC મહાપે, નવી મુંબઈ
ઈ-મેઈલ
editorial@chitralekh.com
subscribe@chitralekh.com
advertise@chitralekh.com

સરકયુલેશન વિભાગ
મહારાષ્ટ્ર: ૦૨૨-૬૭૩૦૯૮૮૮
અમદાવાદ: (૦૭૯) ૨૬૪૬૧૭૧૧
રાજકોટ: (૦૨૮૧) ૨૪૬૭૫૨૬
વડોદરા: (૦૨૬૫) ૨૩૩૮૦૯૭

વાર્ષિક લવાજમ
ભારતમાં: ₹ ૧૬૫૦
(દેશોગ-દીપોત્સવી વિશેષાંક,
વાર્ષિક વિશેષાંક તેમ જ બોનસ રૂપે
ઈ-મેંગેડિન)
સંપર્ક: ૦૨૨-૬૬૯૯૮ ૮૩૧૬
Ext-૨૫/૭૨ વિદેશમાં: ₹ ૭૨૦૦
માલિક: 'ચિત્રલેખા' Member: INS

અ નુ ક મ

ઉમાશંકર

૨૮ । કવર સ્ટોરી કોરોનાએ કરી મોકાણ દેશ આખો છે પરેશાન

એકવીસ દિવસની મુદત પૂરી થઈ અને હવે ઔર ૧૯ દહાડા પ્રજાએ ઘરમાં પુરાઈને રહેવાનું છે. કોરોનાની આફતને ફેલાતી રોકવા બ્રેકડાઉન જરૂરી છે, પરંતુ એને કારણે વાહનવ્યવહાર ખોટકાઈ પડ્યો છે, મોટા ભાગના ઉદ્યોગધંધા ઠપ્પ થઈ ગયા છે અને જીવનજરૂરી ચીજવસ્તુ મળવાનું દોહ્યાલું બની રહ્યું છે.

૧૯ । મળવા જેવા માણસ

જિસકા કોઈ નહીં ઉસકા હૈ અબ્દુલ, ચારો... ભૂકંપ, સુનામી, રેલ અકસ્માત, વગેરેમાં મળી આવતા બિનવારસ મૃતદેહના વિધિવત્ અંતિમ સંસ્કાર કરવાનું પુણ્ય સુરતના અબ્દુલ મલબારી ને એમનું ટ્રસ્ટ દાયકાઓથી કમાઈ રહ્યું છે. પચાસ હજારથી વધુ શબને આખરી સલામી આપવાનું કામ નિઃસ્વાર્થ ભાવે કરતા અબ્દુલભાઈ કોરોનાથી મૃત્યુ પામેલા અનેક લોકોના પણ અંતિમ સંસ્કાર કરી ચૂક્યા છે.

૨૫ । આપણી આજકાલ

સંબંધોનું લોકડાઉન નહીં કરતા...

પરિવાર આખો ઘરે બેઠો હોય ત્યારે વાસણો ખખડે એ સ્વાભાવિક છે. સંચારબંધીમાં ઘરેલું હિંસાના બનાવો વધવા માંડ્યા છે ત્યારે આ જેલવાસના કાળમાં પણ સ્વજનો સાથે મધુર સંબંધો બાંધવાની ગુરુચાવી અચૂક અપનાવવા જેવી છે.

૧૪ । આપણી આજકાલ

કોટમાં કેમ થયો કોરોનાનો આવો કાળો કેર?

અમદાવાદના ચર્ચાસ્પદ કોટ વિસ્તારમાં છેવટે કરજ્યુ નાખવો પડ્યો. કોમી રમખાણો માટે કુખ્યાત એવા આ મોહલ્લામાં કોરોનાના કેસ ચોંકાવનારી ઝડપે વધવા માંડ્યા એમાં આ વિસ્તાર વધુ એક વાર બદનામ થયો છે.

૪૪ । પ્રિયદર્શિની । પરવરિશ

કરિયાણા-શાકભાજીની ખરીદી, વર્ક ફ્રોમ હોમનું ટેન્શન કે પછી ધંધા ઠપ્પ થવાને કારણે હતાશ થઈ ગયેલા પેરન્ટ્સની વધુ એક ચિંતા છે પરાણે ઘરે બેસેલાં બાળકોની મેન્ટલ હેલ્થની. એમને યોગ્ય રીતે સંભાળવાના પડકારને સફળતાથી ઝીલી લેવાની માસ્ટર કી આપે છે મનોચિકિત્સક રિશ્મિ દોશી-પટેલ.

૪૮ । વાચા

એ ખાટી-મીઠી ફાણોને કેવી રીતે બનાવશો યાદગાર?

ઉપરાંત

પલક, વાહ ભાઈ વાહ!, કહેવત-કથા, જસ્ટ, એક મિનિટ, કાર્ડિયોગ્રામ, હેલ્થ-હેલ્પલાઈન, જલસાધર અને છેલ્લે... મુખવાસ

મુખપૃષ્ઠ તસવીર: દીપક ઘુરી

પ્રિયદર્શિની મોડેલ: સોનલ । તસવીર: [f/AshishSompuraPhotography](https://www.facebook.com/AshishSompuraPhotography)

ઈન્ડિયા, અબ સોચ કરો ભુલંદ.

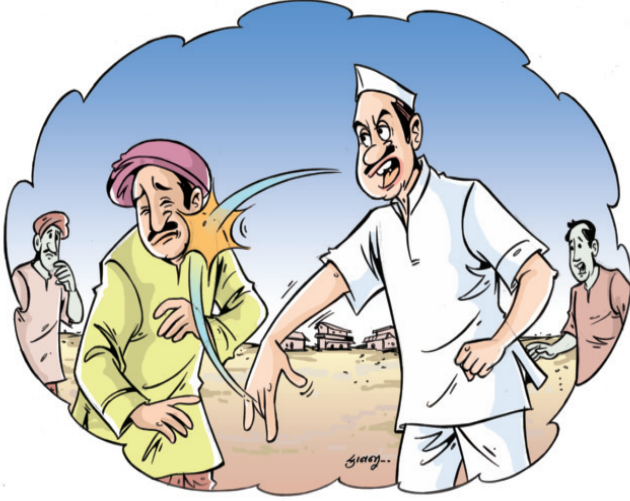

JK SMARTBLOX
INTEGRATION. ANALYSIS. CONCEPT.

જરૂર, એક મિનિટ...

રાજુ અંધારિયા

ખાદી પહેરવાથી ગાંધી ન બનાય

આઝાદીના દિવસો પછી ગાંધીજીની ખાદી બહુ પ્રચલિત થઈ ચૂકી હતી. ગામમાં ઘણા લોકો ખાદીના ઝબ્બા કે પાટલૂન પહેરતા. ગામમાં એમનો વટ પડતો. એક ભાઈએ પણ આવી રીતે ખાદીનાં કપડાં સીવડાવ્યાં. રસ્તામાં એક દિવસ બોલાચાલી થતાં સામેવાળા માણસને એમણે એક અડબોથ લગાવી દીધી. લોકો તો ડઘાઈ જ ગયા, કારણ કે જ્યારે મળે ત્યારે એ અહિંસાની જ વાતો કરતા હતા, પણ આજે એમણે ગાળાગાળી કરી. એટલું જ નહીં, જૂઠું બોલીને સામેવાળા પર આરોપ લગાવ્યા. અસત્યના શરણે જઈ ચડ્યા.

આખરે બે ડાઘા માણસે મામલો થાળે પાડ્યો, પણ પેલા ખાદીધારીને જોઈને એટલું સમજી ગયા ને ખાનગીમાં કહેવા લાગ્યા:

‘ખાદી પહેરવાથી ગાંધી ન થવાય.’

પાપનો ઘડો ભરાઈ ગયો

લંકાના રાવણનો અત્યાચાર વધી ગયો હતો. આમ જનતા સાથે તો ઠીક, એણે ઋષિઓ પાસેથી પણ બળજબરી કર લેવાની ગુસ્તાખી કરી. રાવણે એમની પાસેથી લોહી માગ્યું. દરેક ઋષિએ પોતાનું એક ટીપું લોહી આપ્યું. જો કે એમાં ઋષિઓની સંપૂર્ણ નારાજગી હતી. રાવણે એ લોહી એક ઘડામાં ભરી લીધું. જેમ જેમ ઘડો ભરાતો ગયો તેમ તેમ એને લાગ્યું કે પોતાનાથી કોઈ ભૂલ થઈ છે. એટલું જ નહીં, કોઈ પાપ થઈ ગયું છે. હવે આ ઘડાનું શું કરવું?

લાંબા વિચારો પછી એણે લોહીથી ભરેલો આ ઘડો દૂર કૌશલ દેશની કોઈ અજાણી જમીનમાં દાટી દીધો. સમયનું ચક્ર ફર્યું. એક વાર જનક રાજા હળ લઈને જમીન ખેડી રહ્યા હતા ત્યારે હળ સાથે ટકરાતાં ઘડો ફૂટ્યો અને સાથે એક બાળકી મળી આવી, જેનું નામ સીતા હતું. જેવો સીતાનો જન્મ થયો કે રાવણનો પાપનો ઘડો ફૂટ્યો અને એના અંતનાં સીતાજી નિમિત્ત બન્યાં.

માણસથી પાપ થાય પછી જ્યારે એનો ઘડો ફૂટે ત્યારે એની ખરી આપત્તિ શરૂ થાય.

ઉનાળાના વૈકેશનમાં એક બાળક ગામડે જાય છે ને કુતૂહલવશ એના દાદાજીને પૂછે છે:

‘મોટી સિદ્ધિ મેળવનાર એવું શું કરે છે કે એને સફળતા મળે છે?’

દાદાજી બાળકને લઈને બજારમાંથી બે છોડ ખરીદી લાવે છે. એક છોડ ઘરના આંગણામાં ને બીજાને ઘરની અંદર એક નાના કૂડામાં વાવે છે. પછી પૂછે છે:

‘બેટા, આ બેમાંથી કયો છોડ સફળતાપૂર્વક ઊગશે?’

બાળક: ‘ઘરમાં કૂડામાં વાવેલો છોડ, કારણ કે એણે ગરમી, ઠંડી કે વરસાદ જેવી મુસીબતોનો સામનો કરવાનો નથી ને કોઈ જનાવર એને ખાઈ જવાનું નથી.’

દાદાજી: ‘વેલ, આપણે થોડો સમય રાહ જોઈએ શું થાય છે.’

બીજા વરસે વૈકેશનમાં બાળક ફરી ગામડે આવે છે ત્યારે દાદાજી એને ઘરમાં ઉગાડેલો છોડ પહેલા બતાવે છે. એ જોઈને બાળક કહે છે:

‘હું તો કહેતો જ હતો ને કે ઘરમાં સુરક્ષિત રીતે વાવેલો છોડ જ ખીલી ઊઠશે!!’

પછી એને આંગણામાં ઉગાડેલો છોડ બતાવવામાં આવ્યો. એ છોડ તો મોટું વૃક્ષ બની ગયો હતો. એની શાખાઓ પણ ચારેબાજુ ફેલાઈ ગઈ હતી. બાળકને તો ભારે નવાઈ લાગી કે બહાર અસુરક્ષિત સ્થિતિમાં પણ એ છોડ આટલો બધો કેમ વિકસ્યો?

દાદાજી કહે: ‘આંગણામાં ઉગાડેલા છોડ પાસે આઝાદી હતી એને પોતાની રીતે ફૂલવા-ફાલવાની, જ્યારે ઘરની અંદર ઉગાડેલા છોડ પાસે ભલે બધી સુરક્ષા હતી, પરંતુ એથી એ પોતામાં રહેલી ફૂલવા-ફાલવાની ક્ષમતાનો ઉપયોગ કરવાથી વંચિત રહી ગયો.’

તાત્પર્ય એ કે પોતાની ક્ષમતાને ખીલવવાને બદલે કમ્ફર્ટ ઝોન-પોતાના સુરક્ષિત માહોલમાં મસ્ત રહ્યા તો સમજો વામણા રહી ગયા. બીજી બાજુ, જોખમ ખેડવાનું સાહસ દાખવનાર પોતાની ક્ષમતા વિકસાવી વ્યાપક સફળતા મેળવી શકે છે. □

Now Buy online...

4Pc Serving Set

Mrs. Glare Cutlery Private Limited | store: store.glarecutlery.com

be a proud owner

makindia.com / 3 / 15

કસોટીની ઘડી સાથે આવી છે નવનિર્માણની તક...

કોરોનાના પ્રકોપે આપણા સમાજની અનેક ઊંછાપ આંખ સામે લાવી દીધી છે. ઊંચ-નીચ અને ઘરમ-જાતના ભેદભાવ હજી આપણે છોડી શકતા નથી. બીમારીને કાબૂમાં રાખવા ઉપરાંત આપણે સમાજમાં થોડો ફેરફાર લાવીએ તો?

નગીનદાસ સંઘવી

અ બી દુનિયાને પોતાના ભરડામાં જકડી લેનારા કોરોનાની પકડ બીજા દેશોના પ્રમાણમાં ભારતમાં હજી ઓછી વર્તાઈ રહી છે. આપણા કરતાં ત્રીજા ભાગની વસતિ ધરાવનારા અમેરિકામાં હાલ લોકો બીમાર છે અને ત્રેવીસ હજારથી વધુનાં મરણ થયાં છે. તાળાબંધીની પહેલી મુદત પૂરી થઈ એ દિવસે ભારતમાં બીમારોની સંખ્યા ૧૦,૦૦૦ જેટલી હતી અને મરણોનો આંકડો ૩૪૦ હતો. ભારતનો લગભગ આખો ગ્રામ્ય વિસ્તાર હજી સુધી કોરોનામુક્ત રહ્યો છે. ભારતમાં કુલ મળીને ૭૩૬ જિલ્લા છે એમાંથી ૨૮૪ જિલ્લામાં કોરોનાનો પગપેસારો થયો છે. કોરોનાની અસર અત્યાર સુધી શહેરોમાં વધારે દેખાય છે, પણ હવે શહેરમાંથી ભાગી છૂટેલા હિજરતીઓને કારણે ગામડાંઓમાં રોગના ફેલાવાની આશંકા સેવવામાં આવી રહી છે.

જોકે ભારત સરકાર કોઈ પ્રકારનું જોખમ લેવા તૈયાર નથી અને તાળાબંધીની મુદત ત્રણ મે સુધી લંબાવવામાં આવી છે. ભારત સરકારને ભાડનારા લોકોએ ખયાલ કરવો જોઈએ કે ચીને વુહાનની તાળાબંધી ૭૨ દિવસે પૂરી કરી. ચીની ભાષા પ્રતીકાત્મક હોય છે અને મુશ્કેલી શબ્દ લખવા માટે બે પ્રતીકો વપરાય છે. એક પ્રતીકનો અર્થ છે આફત અને બીજા પ્રતીકનો અર્થ છે વિકાસ માટેની તક.

ભારત સરકાર તાળાબંધી પછીનાં પરિણામો અને ભારતના વિકાસ માટેનાં આયોજનો અંગે વિચાર કરે છે. આમ જનતા આજનો વિચાર કરે છે, રાજકારણીઓ આવતી ચૂંટણીનો ખયાલ કરે છે, પણ રાજપુરુષોએ તો આવતી પેઢીનો અને આવતા યુગનો વિચાર કરવાનો હોય છે.

તાળાબંધીનાં પરિણામોનો પૂરો લાભ ઉઠાવવો જોઈએ. આખા દેશમાં ચોમેર થયેલી હિજરતે આપણા આર્થિક વિકાસની વિષમતુલા ઉઘાડી કરી છે. દેશનો આર્થિક વિકાસ સમતોલ ધોરણે થયો નથી. પંજાબ, મહારાષ્ટ્ર, ગુજરાત, તામિલનાડુ જેવા સમૃદ્ધ વિસ્તારોમાં ગરીબાઈથી પીડાતા બિહારીઓ, ઉડિયાઓ કે ઉત્તર પ્રદેશના વતનીઓ થોકબંધ ઠલવાય છે. આવતી કાલના અર્થતંત્રમાં આવા પછાત વિસ્તારોના ઔદ્યોગિક અને કૃષિવિકાસ માટે વધારે સગવડ કરવી જોઈએ કે જેથી લોકોને ઘરઆંગણે રોજ-રોટી મળી રહે અને શહેરી ઝૂંપડપટ્ટીઓના નરકવાસમાં એમણે રહેવું ન પડે.

તાળાબંધીએ ખોરવી નાખેલા અર્થતંત્રને ફરીથી સચેત કરવાનું કામ કોરોના સામેની લડાઈ કરતાં વધારે આકરી કસોટી છે. વિશ્વમાં અને ભારતમાં પણ મહામંદીની આગાહી કરવામાં આવી છે. ભારતનો જે ગ્રામ્ય વિસ્તાર રોગમુક્ત છે ત્યાં ખેતીકામ અને નાનાં કારખાનાંઓમાં બેકારોને કામે લગાડી શકાય ને આમ જનતાની આવક વધારવી એ મંદીની મહામારીને ખાળવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય છે એવું અર્થશાસ્ત્રીઓ એક અવાજે કહે છે. અર્થશાસ્ત્ર માટેના નોબેલ પારિતોષિક

વિવિધ રાજ્યોના મુખ્ય મંત્રીઓ સાથેની વિડિયો કૉન્ફરન્સમાં વડા પ્રધાન નરેન્દ્ર મોદી: લૉકડાઉન લંબાવવાની જરૂર વિશે ચર્ચા.

વિજેતા બેનરજી દંપતી તો ગરીબોને રોકડા નાણાંને બદલે આવકનાં સાધનો આપવાની સલાહ આપે છે. રોકડા રૂપિયા ખર્ચાઈ જાય, પણ એકાદ-બે બકરી આપવામાં આવે અથવા ઉત્પાદક કામની સગવડ કરવામાં આવે એ ગરીબી નાબૂદીનો સર્વોત્તમ ઉપાય છે. ચીનાઓ કહે છે એમ રોટલો આપીએ તો ટંકની ભૂખ ભાંગે, પણ માછલી પકડવાનાં સાધન આપો તો કાચમી ભૂખ ટળે.

કોરોના વાઈરસે ભારતીય સમાજની નબળાઈ દર્શાવી છે. આમ જનતા અને ભદ્ર વર્ગ વચ્ચે માત્ર ગરીબાઈનો ભેદ નથી, પણ ગરીબ વર્ગ બધી રીતે-શિક્ષણમાં, ધંધાધાપામાં અને આત્મવિશ્વાસમાં ઊણો ઊતરે છે. જ્ઞાતિસંસ્થાનું પાપ નાબૂદ કરવાના પ્રયાસ સિત્તેર વરસથી સતત ચાલે છે, પણ એની જડ હજી નાબૂદ થઈ નથી. કાયદેસર રીતે ભારતના તમામ નાગરિકો સમાન છે, પણ વાસ્તવિકતા અલગ છે. ઊંચ-નીચ, ગરીબ-તવંગરના ભેદ ભારતમાં જેટલા પ્રખર છે એટલા દુનિયામાં કશે નથી. આ ખાઈ પૂરી દેવાની અથવા ઓછી કરવાની સગવડ કોરોનાએ કરી આપી છે. ખોરવાઈ ગયેલું અર્થતંત્ર ફરી ચાલુ થાય ત્યારે સામાજિક અને આર્થિક સમાનતાના બંધારણીય આદર્શોનો અમલ વધારે મક્કમતાથી થવો જોઈએ. કોરોનાએ ભેદભાવ ઘટાડ્યો છે, કારણ કે મરણ આવે વખતે સમાનતા સ્થાપે છે. મરણપ્રસંગે ગરીબ-તવંગર, અભાણ-ભાણેલા, ઊંચ-નીચના બધા ભેદ ભુલાઈ જાય છે.

કોરોનાએ સમાજના નવનિર્માણનો દરવાજો ખોલી આપ્યો છે. આપણે એનો કેટલો અને કેવો લાભ ઉઠાવીએ છીએ એનો આધાર આપણા પર છે. ૧૯૪૫ પછી યુરોપે આવો ચમત્કાર કરી બતાવ્યો છે. ૨૦૨૦ પછી ભારતે પણ કરવું જોઈએ.

કૌભાંડીઓને કેમ કશું નડતું નથી?

તાળાબંધીની બધી અગવડ આમ જનતાએ જ ભોગવવી પડે છે અને કરફ્યુ પાસ વગર ઘરની બહાર પગ મૂકનારે દંડ ભરવો પડે છે અથવા પોલીસના ડંડા ખાવા પડે છે, પણ શ્રીમંતોને આવો કોઈ પ્રતિબંધ નડતો નથી. યસ બેન્ક તથા એ પહેલાંના પંજાબ એન્ડ મહારાષ્ટ્ર કો-ઓપરેટિવ બેન્કના કૌભાંડમાં સંડોવણી માટે જેમની શોધ અને ચકાસણી ચાલી રહી છે એ બિલ્ડર વાધવા પરિવારના ત્રેવીસ સભ્યો કોઈ કૌટુંબિક ઉજવણી માટે મહાબળેશ્વર જવાની બનાવટી પરવાનગી મેળવી શકે છે.

પરવાનગીના કરફ્યુ પાસ માત્ર વરિષ્ઠ પોલીસ અધિકારીઓ જ આપી શકે એ નિયમને અભરાઈ પર ચડાવીને મહારાષ્ટ્ર સરકારના વિશેષ સેક્રેટરી કક્ષાના ઉચ્ચ અધિકારીએ એમને પરવાનગી લખી આપી અને ત્રેવીસ કુટુંબીજનો પાંચ ગાડીઓમાં ઠાંસોઠાંસ ભરાઈને

લૉકડાઉનની આડમાં વાધવા ભાઈઓએ સીબીઆઈની પકડથી બચવા પ્રયાસ કર્યો, પણ...

મહાબળેશ્વર પહોંચ્યા. પડોશીઓની ફરિયાદ અને સ્થાનિક પોલીસની સતર્કતાને કારણે એમની અટકાયત થઈ શકી છે. એમની અટકાયત લંબાવવામાં આવે એવી સંભાવના છે. મહારાષ્ટ્ર સરકારે આગ લાગ્યા પછીની કામગીરી બજાવી છે અને પરવાનગી પત્ર લખી આપનારા અધિકારીને લાંબી રજા પર ઉતારી દેવામાં આવ્યા છે. થોડી બદનામી સિવાય બીજી કોઈ સજા એમને કરી શકાય એમ નથી, કારણ કે સરકારી નોકરિયાતોને હાંકી કાઢવાની પ્રક્રિયા અતિશય લાંબી ને જટિલ હોય છે.

ભારતીય સમાજમાં કાયદાપાલનની શિસ્ત પાળવામાં આવતી નથી અને પોતે કાયદાની અવગણના કરી શકે છે એવું કહેવામાં ને કરી બતાવવામાં લોકો ગૌરવ અનુભવે છે. અંગ્રેજી રાજવટના જમાનાથી કાયદાઓ અને અદાલતોની કારવાઈ ગુનેગારોની તરફદારી કરે છે. શ્રીમંતો અને શિક્ષિતો એનો ભરપૂર લાભ ઉઠાવે છે.

ચિત્રલેખા CHITRALEKHA ૭૧ વર્ષમાં શાનદાર પ્રવેશ

પ્રિય વાચક મિત્રો,

૨૨ એપ્રિલ...

એ વર્ષ ૧૯૫૦.

એ દિવસે ‘ચિત્રલેખા’નો પ્રથમ અંક સ્થાપક તંત્રી **વજુ કોટક** તથા મેં હાથમાં લીધો ત્યારે જાણે ઘરમાં નવજાત શિશુનું આગમન થયું હોય અને એને હાથમાં લઈએ એ વેળાએ હૃદયના ઘબકાર વધી જાય-અવનવાં સ્પંદન જાગે ને જે હર્ષ પ્રગટે એવી જ લાગણી એ પળે થઈ હતી.

એ પળને આજે ૭૦ વર્ષ વીતી ગયાં છતાં હજી એ પળ અકબંધ છે... આ ૨૨ એપ્રિલ, ૨૦૨૦ના ‘ચિત્રલેખા’ એના પ્રકાશનનાં ૭૦ વર્ષ પૂર્ણ કરી ૭૧મા વર્ષમાં પ્રવેશી રહ્યું છે. અનેક સંઘર્ષ પછી ગુજરાતી પત્રકારત્વના ક્ષેત્રે અવનવી સિદ્ધિનાં અનેક શિખર ‘ચિત્રલેખા’એ સર કર્યાં છે.

વડીલો કહે છે: ‘જિંદગીમાં પાછું વળીને જોવું નહીં... ભૂતકાળને બહુ યાદ ન કરવો.’ પરંતુ ક્યારેક કોઈક પળે પાછું વળીને જોવાથી આગળનો પંથ કાપવાનું નવું જોમ પ્રગટતું રહે છે.

સામાન્ય સંજોગોમાં આવી યશસ્વી સાત દાયકાની સફર વેળાએ ઉજવણી કરવાની ઈચ્છા થાય, પણ...

...પણ આજે વિશ્વ-આપણો દેશ સુદ્ધાં કોરોના વાઈરસની ગંભીર કટોકટીમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે ત્યારે આવી ઉજવણીને કામચલાઉ વીસરીને બધાએ સાથે મળીને માનવજાત પર ભમતા કાળને પડકારવાનો સમય છે.

કોરોનાને કારણે અન્ય પ્રકાશનોની જેમ ‘ચિત્રલેખા’નું મુદ્રણ-પ્રકાશન અટવાયું છે, પરંતુ અમે એની ડિજિટલ આવૃત્તિ દ્વારા અમારા અસંખ્ય વાચકો સુધી પહોંચી રહ્યા છીએ એનો સંતોષ પણ છે.

આજના આ ૭૧ વર્ષના પ્રવેશ અવસરે ‘ચિત્રલેખા’ને અત્યંત લોકપ્રિય બનાવવા સાથે આપવા-પીકબળ પૂરું પાડવા માટે અમારા લાખો લાડીલા વાચકો-પત્રકાર-લેખક મિત્રો, જાહેરખબર દાતાઓ, વિતરકો તેમ જ ફેરિયાભાઈઓનો અમે હૃદયપૂર્વક આભાર ન માનીએ તો નગુણા ગણાઈએ. ભવિષ્યમાં પણ આ પ્રકારનો સાથ-સહકાર મળતો રહેશે એવી આશા-અભ્યર્થના...

■ મધુરી વજુ કોટક

(સહસંસ્થાપક: ચિત્રલેખા ગ્રુપ)

બકાસુરે નામ બદલ્યું

‘રામાયણ’ અને ‘મહાભારત’ સિરિયલ ખરે ટાણે પુનરાવર્તન પામી છે. કમાણી છોડવાથી જ સમાજસેવા થાય એ વાતમાં દમ નથી. એ છોડ્યા વિના પણ સેવા થઈ શકે એ વાત આ બે સુંદર સિરિયલોએ સિદ્ધ કરી છે.

આ પાણી પુરાણકથાઓમાં જે વાર્તાઓ વાંચવા મળે એ બધીમાં કોઈ રાક્ષસ ન આવે એવું બને ખરું?

કેટલાંક રાક્ષસો અને રાક્ષસીઓનાં નામો મોટી ઉંમરે પણ યાદ રહી જાય છે. ગોકુળમાં કૃષ્ણને મારવા માટે કંસે મોકલેલા રાક્ષસોમાં અધાસુર, શકરાસુર સાથે પૂતનાનું નામ પણ યાદ આવે. એકચક્રા નગરીમાં અજ્ઞાત અવસ્થામાં રહેનારાં પાંચ પાંડવો અને માતા કુંતી પણ યાદ આવે. કંસનો વધ કૃષ્ણને હાથે થયો ત્યારે મથુરાવાસી સ્ત્રી-પુરુષો હરખાયાં હતાં. નરકાસુર મર્યો ત્યારે અસંખ્ય રાણીઓ એની કેદમાંથી મુક્ત થઈ. રાવણ મર્યો એ પહેલાં ત્રાટકાની હત્યા થઈ અને ખર-દૂષણ પણ હણાયા. રાવણ જેવો રાક્ષસરાજ વિજયાદશમીને દિવસે હણાયો ત્યારે ત્રિલોકમાં રાજા રામનો જયજયકાર થયો હતો. આજે તો કોવિડ-૧૯ અથવા કોરોના જેવા એક ભયંકર રાક્ષસની સામે પૃથ્વીના બધા દેશોના મેડિકલ સંશોધકો યુદ્ધે ચડ્યા છે. હજી એ રાક્ષસ ગાંઠતો નથી. એ ક્યારે મરશે?

લંકાનરેશ રાવણનો પુત્ર ઈન્દ્રજિત યુદ્ધમાં લક્ષ્મણ સામે તીર છોડે ત્યારે એક સમસ્યા સર્જાય છે. એ લક્ષ્મણને જોઈ શકે છે, પરંતુ લક્ષ્મણ એને જોઈ શકતો નથી. લક્ષ્મણ ઘાયલ થઈને ઢળી પડે ત્યારે હનુમાનજી દ્રોણાયલ પર્વત પર ઔષધિ લેવા જાય છે અને આખો પર્વત ઉપાડી લાવે ત્યાર પછી લક્ષ્મણના જીવમાં જીવ આવે છે. કોરોના વાઈરસ અદૃશ્ય છે-અપ્રત્યક્ષ છે અને એથી એની સામેની લડત સફળ થતી નથી. ડોક્ટરોની મૂંઝવણનો પાર નથી. આ રાક્ષસ ક્યારે હારશે? આ તો એક યક્ષપ્રશ્ન ગણાય. યક્ષપ્રશ્ન એટલે એવો પ્રશ્ન, જેનો જવાબ ન મળે તો મૃત્યુ રોકડું.

શું લોકડાઉનની મુદત લંબાશે?

કેટલાંક રાજ્યોએ એ રાક્ષસ સામે લડવામાં થોડીક સફળતા મેળવી છે, જેમાં કેરળ સૌથી પ્રથમ

નંબરે છે. એ જ રીતે, ઉત્તર પ્રદેશમાં પણ સારું કામ થયું છે. પંજાબની સરકારે લોકડાઉન ૩૦ એપ્રિલ સુધી લંબાવવાની જાહેરાત આજે (હનુમાન જયંતી-૮ એપ્રિલે) કરી દીધી છે. રાજસ્થાનમાં પણ હિંદવાડા વિસ્તારમાં સફળતા મળી છે. એ વિસ્તારમાં છેલ્લા પાંચ-છ દિવસની અંદર એક પણ નવો કેસ પોઝિટિવ જણાયો નથી. આમ છતાં લોકડાઉન બીજાં બે અઠવાડિયાં જેટલું લંબાય એવું સંભળાય છે.

સમગ્ર દેશના લોકોએ આવા રોગ સામેની લડતમાં એકંદરે રચનાત્મક વલાણ બતાવ્યું છે એ ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર છે. વડા પ્રધાને બે વખત અપીલ કરી એનો પ્રતિભાવ લોકોએ ઉમળકાપૂર્વક આપ્યો છે. પ્રથમ વખત થાળી વગાડીને કે તાળી પાડીને લોકોએ રાષ્ટ્રીય અપીલને આવકારી હતી અને બીજી વાર દીપ પ્રગટાવીને કે મોબાઈલની લાઈટ બતાવીને સરકારની સાથે હોવાનો અહેસાસ કરાવ્યો છે. આવો પ્રતિભાવ સિમ્બોલિક કે સંકેતાત્મક દૃષ્ટિએ ઓછા મહત્વનો ન ગણાય. એવો સંકેત એકતા અને સંકલ્પબદ્ધતાની દૃષ્ટિએ ઉપકારક ગણાવો જોઈએ. તબલીગી જમાતનો બચાવ કરનારાને સેક્યુલર કહેવાની જરૂર ખરી?

લોકડાઉન વખતે ઘરમાં ભરાઈ રહેવું પડે એ ઘણા લોકોને ખૂંચે છે. કરવું શું? રામાયણ અને

મહાભારત સિરિયલ ખરે ટાણે પુનરાવર્તન પામી છે. કુલ ચાર કલાક માટે ભાવજગતમાં વિહરવાનું લોકોને ગમે છે. રામાનંદ સાગર અને બી.આર. ચોપરાએ સમાજ પર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. કમાણી છોડવાથી જ સમાજસેવા થાય એ વાતમાં બહુ દમ નથી. કમાણી છોડ્યા વિના પણ સેવા થઈ શકે એ બાબત આ બે સુંદર સિરિયલોએ સિદ્ધ કરી દીધી છે. બન્નેનું દિગ્દર્શન અને પ્રોડક્શન અત્યંત ચીવટપૂર્વક થયું છે. આપણી સાંસ્કૃતિક ધરોહરની જાળવણી થાય એનું મહત્વ ઓછું નથી.

આવી અઢળક નવરાશ વખતે પણ જે માણસ કોઈ સુંદર પુસ્તક ન વાંચે એ પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી પામ્યો હોય તોય અભણ જ ગણાય. સમાજમાં આવા અભણ લોકોની ખોટ નથી.

શું માણસ પોતાની જાત સાથે પણ દોસ્તી ન બાંધી શકે? જાત સાથે મૈત્રી કેળવવાની આવી મોસમ વારે વારે થોડી મળે છે? એવું બન્યું એ માટે કોરોના વાઈરસનો આભાર.

એક્સ-રે

સ્વર્ગની દાર પરથી વરસતો

રહે-ઠલવાતો રહે છે:

સંગીતમય અમૃતનો અનંત કુવારો!

— કવિ કિટ્સ

આ છે અમારું કહેવાતું લોકડાઉન..!

અમદાવાદ: કોરોનાના આ કપરા કાળમાં માત્ર વાઈરસ સામેનો જંગ જ એક પડકાર નથી. સાચો પડકાર તો લોકોને સાવચેત કરવાનો વર્તાઈ રહ્યો છે.

અમદાવાદ અત્યારે ગુજરાતમાં સૌથી વધારે ચેપગ્રસ્ત ને સંકટમાં સપડાયેલું શહેર છે. ગુજરાતના ત્રીજા ભાગના કેસ અમદાવાદથી મળ્યા છે ને છતાં મોટા ભાગના લોકો જાતે સમજીને સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગ અને પ્રાથમિક સુરક્ષાનાં પગલાં લેવા તૈયાર નથી. બિલ્ડિંગોમાં વોલીબોલ અને ક્રિકેટ રમાતી બંધ કરવા પોલીસે આવવું પડે છે, શાકભાજી લેવા તૂટી પડતી મહિલાઓના ઝુંડને છૂટું પાડવા પણ પોલીસે તહેનાત થવું પડે છે. એપીએમસી માર્કેટ અને શાક માર્કેટમાં ઊભરાતી ભીડને રોકવા એનાં સ્થળો બદલ્યાં હતાં તો પણ હજી ત્યાં આવનારા લોકો સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગને ગંભીરતાથી લીધા વગર અફરાતફરી મચાવતા રહ્યા. દાડની હેસ્કેરના પણ સતત કિસ્સા મળી રહ્યા છે ને અઠંગ બૂટલેગરો તો એમ્બ્યુલન્સ સુઢાંમાં દાડ સાલાય કરતા પકડાયા છે!

દરિયાપુર, જમાલપુર ને કાલુપુર જેવા વિસ્તારોમાં (જ્યાં જમાતી છુપાયા હતા ને એકસાથે અનેક કેસો આવવાની શક્યતા છે) તો મેડિકલ ટીમ અને પોલીસને સેમ્પલ મેળવવા કપરાં ચઢાણ ચડવાં પડે છે ને પોઝિટિવ આવેલા દરદીઓને હોસ્પિટલ લઈ જવા માટે તો રીતસર કરગરવું પડે છે. શહેરીજનોની

કરછના કેદીઓ બનાવે છે માસ્ક

ભૂજ: અહીંની પાલારા જેલના એક કર્મચોગી જેલ અધીક્ષકે અત્યારની કોરોના મહામારી દરમિયાન કેદીઓને અનેક સ્વનાત્મક કામો સાથે સાંકળી લીધા છે.

કેદીઓને જેલમાં સમાજ સુધારણા કાર્યક્રમમાં જોડતી સરકાર વિવિધ ટ્રેનિંગ આપી સ્વનિર્ભર બનાવતી હોય છે. એ અંતર્ગત જ ભૂજની પાલારા જેલના કેદીઓને ગયા મહિને આઈટીઆઈના કોર્સમાંથી એક દરજ્જાકામ શીખવવાનું શરૂ થયા પછી પંદર જેટલા કેદીએ રસ લઈ દરજ્જાકામ શીખી લીધું. એને માત્ર પંદર દિવસ થયા અને કોરોના મહામારી ફેલાઈ જતાં જેલ અધીક્ષક ડી.એમ. ગોહિલ ચિત્રલેખાને માહિતી આપતાં કહે છે કે અમને થયું કે એમના આ નવા શીખેલા હુન્નરનો ઉપયોગ કોરોના વખતે કરીએ તો? બસ, એ પછી એક દાતા તરફથી કપડું દાનમાં મળી જતાં કેદીઓ એમાંથી માસ્ક બનાવવામાં લાગી ગયા. ગોહિલ સાહેબ કહે છે કે આ કેદીઓ કુલ અગિયારસો જેટલાં માસ્ક બનાવશે. યોગાનુયોગ માસ્ક બનાવનારા મોટા ભાગના કેદીઓ મુસ્લિમ છે. આ દર્શાવે છે કે જેલમાં થતી આ સામાજિક સેવામાં હિંદુ-મુસ્લિમનો ભેદ નથી. કોરોના સામે સમગ્ર દેશ લડી રહ્યો છે ત્યારે જેલના કેદીઓ પણ સહાયરૂપ થઈ રહ્યા છે.

પ્રજ્ઞેશ વ્યાસ

લાપરવાહીનું શિખર એ વાત પરથી જાહેર થાય છે, જ્યારે શહેરના મ્યુનિસિપલ કમિશનર વિજય નેહરાએ પોતે જાહેરમાં કબૂલવું પડે કે લોકોને ટેસ્ટિંગ માટે અમારે હાથ જોડવા પડી રહ્યા છે. પોઝિટિવ દરદીને હોસ્પિટલ લઈ જવા માટે તો આજીજી કરવી પડે છે.

અમદાવાદ મહાનગરપાલિકા પહેલી એવી છે, જે સંક્રમિત વિસ્તારોમાં અત્યારે ઘેર ઘેર જઈને સેમ્પલ લઈ રહી છે, છતાં લોકો મેડિકલ ટીમને સહયોગ નથી આપી રહ્યા. મેડિકલ ટીમોએ વિરોધનો સામનો કરવો પડે છે. આ તબક્કે સંક્રમિત વિસ્તારોના જ નહીં, પણ બધા શહેરીજનો તંત્રને પૂરેપૂરો સહયોગ આપે એ આપણા સૌનાં હિત માટે ખૂબ જરૂરી છે.

વ્યવસ્થા જાળવવા ને સાર્વજનિક હિત માટે કાયદા હેઠળ અનેક અધિકારો ધરાવતા તંત્રએ પોતે પણ જ્યારે લોકોને હાથ જોડી વિનંતી કરવી પડતી હોય ત્યારે એટલું તો સમજવું રહ્યું કે સ્થિતિ ખૂબ જ ગંભીર છે ને એમાં એકની ભૂલ અનેકનો ભોગ લઈ શકે છે.

પિતૃશોક વચ્ચે પરોપકાર...

અમદાવાદ: આ શહેરના નવા વિકસેલા પોશ વિસ્તાર શીલજની એક ટેનિસ એકેડેમીમાંથી કોરોના વાઈરસની દહેશત વચ્ચે પાંચ હજાર કરતાં વધારે લોકોની દરરોજ ભોજનની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને પોલીસ કર્મચારીઓ દ્વારા એકેડેમીના પરિસરમાં અહીંથી તૈયાર થયેલાં ફૂડ પેકેટ્સ લઈ જઈ વિતરણ કરવામાં આવે છે.

જો કે કોરોનાના પ્રસાર પછી થયેલા લોકડાઉન પછીની આ નિયમિત પ્રક્રિયા છે. જો કે સૌથી મહત્વની વાત એ છે કે જેની આગેવાનીમાં આ સેવાકાર્ય થઈ રહ્યું છે એ અમી મોદીના પિતાનું અચાનક અવસાન થયું. રાત્રે પિતાનું અવસાન થયું અને બીજા દિવસે સવારે અંતિમક્રિયા પત્યા બાદ અમીબહેન પાછાં સેવાકાર્યમાં લાગી ગયાં. સ્વયંસેવકો સાથે ભોજન પેકિંગ તૈયાર કરવાની કામગીરી કરાવી. સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ-સરકારી તંત્રમાંથી ભોજન અને કાચું સીધું ભરવા માટે આવેલી ગાડીઓ ભરાતી હતી ત્યાં મદદ કરવા અમીબહેન અડીખમ કામ કરતાં જોવા મળ્યાં.

ચિત્રલેખાએ અમીબહેનને પૂછ્યું કે પિતૃશોક વચ્ચે પરોપકારી કાર્ય, મનને કેવી રીતે મનાવ્યું?

ભીની આંખો અને ભારે હૃદય સાથે અમીબહેન

પ્રદેશ વ્યાસ

કહે: ‘પિતા ગુમાવ્યા, પણ આ કપરા સમયમાં પાંચ હજાર કરતાં વધારે લોકો માટે ભોજનની વ્યવસ્થા તેમ જ અન્ય સીધું-સામાન તૈયાર કરી પહોંચાડવું એ ખૂબ જ જરૂરી છે. આ સેવાકાર્યથી જરૂર એમના આત્માને શાંતિ મળશે. મારી શ્રી સેવા સંસ્થા સંકટ સમયે મારા પતિ પ્રદેશ મોદીના સહયોગથી સતત

આવાં સત્કાર્યો કરે એવા જ પ્રયાસો રહેશે.’

કોરોના કેર વચ્ચે શીલજ એસ ટેનિસ એકેડેમીમાં ચાલતા આ કેમ્પમાં અત્યંત આધુનિક ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરી સેનિટાઈઝેશન સાથે ખાદ્ય પદાર્થો, સામગ્રી અમદાવાદ શહેરમાં પહોંચાડવામાં આવે છે.

કેરી આવશે, પણ આ વર્ષે ભાવશે?

તલાળા ગીર અને આસપાસના વિસ્તારની કેસર કેરીની દર વર્ષે રાહ જોવાતી હોય. ડિસેમ્બરમાં જો એકાદ વાર માવડું થાય તોય વર્તમાનપત્રમાં આવે:

કેરી આવશે, પણ મોંઘી આવશે.

આ વર્ષે સ્થિતિ જુદી છે. દિવાળી સુધી વરસાદ થયો છે અને સારો પાક ઊતરવાની પૂરી આશા ખેડૂતને-આંબાવાડીના માલિકોને હતી. કેરી આવશેય ખરી, પણ જે વાતાવરણ અત્યારે છે એમાં લોકોનો મૂડ પણ ક્યાં છે કે મોજથી કેરી ખાય? બાકી આ વર્ષે એમ કહે છે કે દર વર્ષ કરતાં સસ્તી કેરી મળશે.

સારો પાક થયો હોવા છતાં મોસમના મિજાજને લીધે નાની નાની કેરી ખરવાનું પ્રમાણ પણ છે, છતાં ગયા વર્ષ કરતાં ગુણવત્તા અને જથ્થો બન્ને વધારે સારાં હશે. તલાળા, અમરેલી, મેંદરડા, ગીર ગઢડા, વીસાવદર, ઉના, માળિયા સુધી આંબા છે એટલે કેસર કેરીની આવક તો થશે. લોકડાઉનનો અમલ હજી તો ચાલુ છે. કેરી

બજારમાં આવે ત્યાં સુધી પણ વાહનવ્યવહાર પૂર્વવત્ થાય, બધાં રાજ્યમાં ચાર્જ, વગેરે પ્રવૃત્તિ ધમધમે એવી શક્યતા ઓછી છે. પરદેશમાં તો આ વર્ષે નિકાસ થવાની નથી એ નક્કી છે.

આ સંજોગમાં સૌરાષ્ટ્રની કેસર કેરી બહુ બહુ તો ગુજરાતના અન્ય હિસ્સામાં જશે. એના લીધે અહીં એ સસ્તી મળે એવી શક્યતા વધી ગઈ છે. જુલાઈ મહિના

પછી કચ્છમાં થતી કેરી પણ આ વખતે ખાડીના દેશમાં જવાના બદલે ગુજરાતના અન્ય હિસ્સામાં પહોંચશે. આ વખતે એક સમસ્યા એ પણ છે કે કેરી ભરવા માટે બોક્સ બનવાનું હજી ચાલુ હતું ત્યાં લોકડાઉનનો અમલ શરૂ થયો છે. કાં તો ફરી જૂની પદ્ધતિ અનુસાર કરંડિયામાં કેરી પહોંચાડવી પડશે. જો કે આ સૌથી અગત્યની વાત એ છે કે ગભરાટ અને ઉદાસીનો માહોલ એવો છે કે કોઈને કેરી ખાવાનો મૂડ હજી સુધી નથી. ટૂંકમાં, કેરી આવશે તો ખરી પણ ભાવશે ખરી?

લોકડાઉનમાં આમ ચાલી રહ્યું છે જીવનશિક્ષણ

અમદાવાદ: લોકડાઉનમાં ઘણાએ ટીવી પર સમાચારો, સિરિયલો અને ફિલ્મો જોઈ. અનેક લોકોએ વાંચન, લેખન, ફિલ્મ જોવી, ગીતો સાંભળવાં, પેન્ટિંગ, વગેરે પ્રવૃત્તિ કરી. અમુકે ઓનલાઈન ટ્રેનિંગ લીધી.

ત્રીસેક વર્ષથી ચારિત્ર્ય ઘડતર માટે વિવિધ પ્રવૃત્તિ કરતી વડોદરાની એનજીઓ ઓએસિસ મૂવમેન્ટે ૧૨થી ૫૨થીસ વર્ષનાં યુવક-યુવતીઓ ઘેરબેઠાં ભાગ લઈ શકે એવી રેડ ટુર્નમેન્ટ યોજી. અંગ્રેજી શબ્દ REDમાં Rનો અર્થ રીડિંગ (વાંચન), E-એક્સરસાઈઝ (કસરત) અને D-ડાયરીલેખન કર્યો.

ઓએસિસના અમદાવાદના રિજનલ હેડ જય ઠક્કર કહે છે કે ટુર્નમેન્ટનો ઉદ્દેશ યુવાનોમાં દૃષ્ટિકોણની વિશાળતા અને શારીરિક સ્વસ્થતા કેળવવાનો તથા આત્મનિરીક્ષણનો છે.

ભાગ લેનારાં ગુજરાતનાં બાવન યુવક-યુવતીએ રેડના અર્થ અનુસાર સવારે ૧૨ સૂર્યનમસ્કાર કે યોગ-પ્રાણાયામ કર્યા. પછી મનપસંદ પુસ્તકનાં ૩૦

પેજ વાંચીને એમાંથી પોતે શું ગ્રહણ કર્યું કે કરી શકે એની નોંધ લખી તેમ જ દિવસ દરમિયાન કરેલી પ્રવૃત્તિ, વિચારો અંગે રાત્રે ડાયરી લખી. બાદમાં પુસ્તકમાંથી ગ્રહણ કરેલી વિગતોની નોંધ ટીમ કેપ્ટનને વહોટ્સએપથી મોકલી, જેને કેપ્ટને ઓએસિસને ફોરવર્ડ કરી. એ આધારે ઓએસિસે દરેકને પોઈન્ટ આપ્યા.

પરિણામ શું?

જય કહે છે કે એક છોકરી ભણવામાં ખૂબ હોશિયાર છે, પરંતુ એ અભ્યાસની પદ્ધતિ અને નોટ સહાધ્યાયીને બતાવતી નહોતી. જો કે ટુર્નમેન્ટમાં એક પુસ્તક વાંચનથી લાગ્યું કે જ્ઞાન આપવાથી વધે છે એથી એણે નક્કી કર્યું કે હું હવે સહાધ્યાયીને અભ્યાસમાં મદદ કરીશ.

અમદાવાદના સાબરમતીમાં રહેતી ટી.વાય. બી.કોમ.માં ભણતી માનુષી સંજય દવેએ ગાંધીજીની આત્મકથા સત્યના પ્રયોગો વાંચી. એમાં એને બાપુના સત્ય અને અહિંસાના ગુણ ખૂબ સ્પર્શી ગયા. એનાં મમ્મી ખ્યાતિબહેન ચિત્રલેખાને કહે છે કે માનુષીએ દૈનિક ૧૦ ઘોરણ હોમ સ્કૂલિંગ કર્યું છે. અમે લિવિંગ-લવિંગ-લર્નિંગનો અનોખા જીવનશિક્ષણનો કોર્સ કરીએ છીએ. અમને લાગે છે કે અમુક જીવંત વ્યક્તિની જેમ મહાનુભાવની આત્મકથામાંથી પણ જીવનનાં મૂલ્યો શીખી શકાય. માનુષીના જીવનઘડતરમાં પરિવાર અને પુસ્તકનો પણ બહુમૂલ્ય ફાળો રહ્યો છે.

વસતિ વધી છે, પણ ગણતરી નહીં થાય!

એવી ધારણા હતી કે અબ કી બાર... સાતસો પાર.

હા, ગીરના જંગલમાં સિંહની વસતિ સાતસોનો આંક વટાવી ગઈ છે એવી ધારણા વનવિભાગ અને સિંહપ્રેમી ને તજજ્ઞ વર્ગ કરી રહ્યો છે. મે મહિનામાં આ વાસ્તવિક સંખ્યા સામે પણ આવી ગઈ હોત અને ગુજરાતની ડાહ્યા સમગ્ર વિશ્વમાં ફરી સંભળાઈ હોત. જો કે હવે એ શક્ય નથી. મે મહિનામાં એટલે કે ગુજરાતી કેલેન્ડર અનુસાર વૈશાખ મહિનાની પૂનમની આસપાસ ગીરમાં સિંહની વસતિગણતરી હાથ ધરવાની હતી, જે હવે શક્ય નહીં બને.

૨૦૧૫માં થયેલી ગણતરી અનુસાર ગીર-બૃહદગીરમાં ૫૨૩ સિંહનો વસવાટ-વિહાર છે. એ પછીનાં પાંચ વર્ષના ગાળામાં સિંહનો ફરવાનો વિસ્તાર પણ વધ્યો અને કાર્કિયાવાડીમાં કહીએ તો સિંહનો વસતાર એટલે કે પરિવારનો વ્યાપ પણ વધ્યો. શરૂઆતમાં જે દસ હજાર ચોરસ કિલોમીટરનો વિસ્તાર ગીર ગણાતો એ પછીથી બાવીસ હજાર ચોરસ કિલોમીટર થયો.

તાજેતરમાં ગોંડલ, જસદણ પાસે સિંહે એની હાજરી નોંધાવી એ ચોટીલા

પંથકમાં તો સિંહયુગલ વસી રહ્યું છે એને છ મહિના થવા આવશે.

આ તમામ ઘટના પરથી એવું તારણ હતું કે સિંહની સંખ્યા ૭૦૦થી વધી ગઈ છે. એકસાથે ૨૩ સિંહનાં મૃત્યુની ઘટના પણ બની. આમ છતાં સિંહ સંવર્ધનના સઘન પ્રયાસને લીધે અહીં વસતિ વધી છે, પરંતુ ગણતરી હવે કાં તો જૂન મહિનામાં થશે કે પછી આવતા વર્ષે, કારણ કે ચોમાસામાં તો ગીર બંધ રહે છે. જો કે કુદરતની રમત કેવી છે, એક તરફ આખું વિશ્વ કોરોના વાઈરસથી ગભરાયું છે.

પશ્ચિમમાં તો માણસો ટપોટપ મરી રહ્યા છે. કોઈ વળી એને નાનો પ્રલય કહે છે ત્યારે જૂનાગઢના સક્કરબાગ ઝૂમાં બે સિંહણે આઠ બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો છે. છેલ્લા આઠ દિવસમાં (આ લખાય છે ૧૦ એપ્રિલ એ પહેલાંના) કુલ ૧૭ સિંહબાળ અહીં જન્મ્યાં છે.

આ નવા સિંહનો જન્મ એ જ દર્શાવે છે કે હાલમથ્યાનાં માથાં ગીરમાં વધી જરૂર રહ્યાં છે, પણ હવે એ કેટલાં છે એ જાણવા રાહ જોવી પડશે.

■ સુનીલ મેવાડા-મહેશ શાહ-પ્રજ્ઞેશ વ્યાસ (અમદાવાદ) । જવલંત છાયા (રાજકોટ) । સુનીલ માંકડ (ભૂજ)

અમદાવાદ

કોટ વિસ્તાર કોરોનાગ્રસ્ત કેમ ?

શહેરનો આ કોટ વિસ્તાર એક સમયે કોમી દંગલોને કારણે બદનામ હતો. આજે હવે કોરોનાગ્રસ્ત થતાં ફરી સમાચારોમાં ઝળક્યો છે.

મહેશ શાહ (અમદાવાદ)

અમદાવાદ દેશનું પ્રથમ અને એકમાત્ર વર્લ્ડ હેરિટેજ સિટી છે.

ઈતિહાસનાં પૃષ્ઠોમાં જોઈએ તો પ્રાચીન દંતકથા સમું આ શહેર સુલતાન અહમદશાહે વસાવેલું. એક સમયે કાપડમિલોના લીધે ભારતનું માન્યેસ્ટર અને જૈન મહાજનોના વસવાટના લીધે રાજનગર કહેવાતું. સમય જતાં વિસ્તાર-વસતિમાં વૃદ્ધિ અને વિકાસના લીધે હવે અમદાવાદ બન્યું છે સ્માર્ટ સિટી.

એમ તો ઉનાળામાં આકરા તાપમાનની ઓળખ માટે દેશને હીટ વેવ શબ્દ અમદાવાદે આપ્યો.

હાલમાં ૧૨ એપ્રિલે ૪૨.૨ ડિગ્રી તાપમાન સાથે અમદાવાદ હોટ સિટી બન્યું. જો કે થોડા સમયથી શહેર હોટ સ્પોટ બન્યું છે, જે ઉનાળાના લીધે નહીં, પણ કોરોના સંક્રમણના લીધે બન્યું છે. કોરોના મહામારીમાં ભારત સહિત વિશ્વના અનેક દેશો સપડાયા છે. અમદાવાદમાં કોરોનાનો પ્રથમ કેસ ૧૮ માર્ચે નોંધાયો. પોઝિટિવ કેસનો આંક એકસો થતાં ૧૮ દિવસ થયા, પરંતુ એ બાદ અચાનક પોઝિટિવ કેસ અને શંકાસ્પદ દરદીઓની

સંખ્યામાં ઉછાળો આવ્યો. ૧૦ એપ્રિલે અમદાવાદમાં પંચાવન પોઝિટિવ કેસમાં કોટ વિસ્તારના ૪૪ લોકો હતા. ૧૨ એપ્રિલે અમદાવાદમાં ૨૮૫ સહિત ગુજરાતમાં કુલ ૫૩૮ પોઝિટિવ કેસ હતા તથા ગુજરાતમાં કોરોનાથી થયેલાં કુલ ૨૬ મૃત્યુમાં અડધોઅડધ એટલે કે ૧૩ અમદાવાદનાં હતાં. આમ ગુજરાતમાં કોરોના પોઝિટિવનાં સૌથી વધુ કેસ અને મૃત્યુ પણ અમદાવાદમાં નોંધાયાં.

શહેરમાં કોરોના પોઝિટિવ કેસ વધ્યા એ સમયે ત્રણ મુદ્દા તરી આવ્યા. દરદી કોટ વિસ્તારના હતા.

મુસ્લિમ હતા. એથીય ચોંકાવનારી વાત ગણો તો અમુકે દિલ્હીના નિઝામુદ્દીનમાં તબલીગી જમાતના મરકઝ (વડા મથક)માં યોજાયેલા કાર્યક્રમમાં ભાગ લીધો હતો. જો કે પછીના દિવસોમાં કોટ વિસ્તારના સિવાયના બીજા વિસ્તારોમાંથી પણ પોઝિટિવ કેસ બહાર આવ્યા-આવી રહ્યા છે.

કોટ વિસ્તાર એટલે કે જૂના અમદાવાદમાં ચારેક દાયકા પહેલાં કોમી તોફાનો અને જન આંદોલનો થયાં હતાં. એ વખતે કોટ વિસ્તાર કચ્છયુગ્રસ્ત બની જતો. હાલ કોરોનાગ્રસ્ત થયો છે. કોટ વિસ્તારમાં કોરોના પોઝિટિવ કેસ અચાનક ધ્યાન પર આવ્યાની કથની જાણવા જેવી છે...

અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (એએમસી)ના મધ્ય ઝોનના હેલ્થ ઓફિસર ડૉ. મેહુલ આચાર્યને એક રાત્રે દરિયાપુર પોલીસસ્ટેશનમાંથી ફોન આવ્યો: અહીંના મરકઝમાં દિલ્હી નિઝામુદ્દીનમાં મરકઝમાં ભાગ લઈ આવેલા

લોકો આવ્યા છે. એ દિવસોમાં દિલ્હીમાં તબલીગી જમાતના મરકઝ સંમેલનના લીધે દેશમાં કોરોના પ્રસાર્યાની વાતોએ જોર પકડ્યું હતું.

આ અંગે ડૉ. મેહુલ આચાર્ય ચિત્રલેખાને વિગતે વાત કરે છે: ‘બીજી સવારે અમે બલૂચાવાડના મલેક એહમદ મરકઝમાં રોકાયેલી રહ્યાંથી ત્રણ વ્યક્તિની કોરોના અંગે ટેસ્ટ કરાવી. એમાં એક કેસ પોઝિટિવ નીકળ્યો એટલે બાકીના રહની ટેસ્ટ કરાવી એમાં પાંચ પોઝિટિવ નીકળ્યા. એ તમામને એએમસી સંચાલિત એસવીપી હોસ્પિટલમાં સારવાર માટે એડમિટ કર્યા.

બીજા તબક્કામાં નજીકની મસ્જિદમાં રોકાયેલા ૩૩ જણામાંથી સાત પોઝિટિવ કેસ નીકળ્યા. એમને એડમિટ કર્યા. બાકીનાને ક્વોરન્ટીન કરાવ્યા. બન્ને તબક્કામાં પોઝિટિવ કેસ નીકળતાં મરકઝ પાસેનો વિસ્તાર કલસ્ટર કન્ટેન્ટમેન્ટ કરી સીલ કર્યો. રહીશોની આવ-જા બંધ કરી દીધી.

કોરોનામાં કમ્યુનિટી ટ્રાન્સમિશન જોખમી તબક્કો હોવાથી કેન્દ્ર સરકારે અમદાવાદને હોટ સ્પોટ જાહેર કર્યું. અમદાવાદના મ્યુનિસિપલ કમિશનર વિજય નહેરાએ કોરોના સંક્રમણ અટકાવ માટે બહુપાંખીય પગલાં લીધાં. ૭૪૮ ટીમે સર્વેક્ષણ કર્યું. એના મેગા સર્વેલન્સમાં શંકારૂપદ અને પોઝિટિવ કેસો નીકળ્યા. આ ઉપરાંત, ડિસઈન્ફેક્શન, ફોગિંગ, વગેરે કામગીરી કરી તેમ જ કલસ્ટર કન્ટેન્ટમેન્ટ સ્ટ્રેટેજી હેઠળ અમુક એરિયા સીલ કર્યા, જેમાં ટ્રેકિંગ, ટેસ્ટિંગ અને ટ્રીટમેન્ટ હાથ ધરી. કોટ વિસ્તારને બફર ઝોન જાહેર કર્યો. શહેરને સાત ઝોનમાં વિભાજિત કર્યું.

એમાંના એક, મધ્ય ઝોનમાં કોટ વિસ્તારના જમાલપુર, રાયખડ, ખાડિયા, દરિયાપુર, શાહપુર તેમ જ દૂધેશ્વર, અસારવા અને ગિરધરનગરનો સમાવેશ થાય છે. મધ્ય ઝોનમાં ૬.૩૯ લાખ જેટલી વસતિમાં અંદાજે પાંત્રીસ ટકા મુસ્લિમો છે.

કોટ વિસ્તારના તમામ ઐતિહાસિક દરવાજા પાસે ૧૩ કોરોના ચેકપોસ્ટ છે, ત્યાં આવ-જા કરનારનું પૂરતું તબીબી સ્ક્રિનિંગ થાય છે.

હોર ટુ હોર ચેકિંગ-ટેસ્ટિંગ... આનાથી ઘણા પરિવાર ડરતા હતા. એમને સ્થાનિક મુસ્લિમ અગ્રણીઓએ સમજાવ્યા.

જાણવા મળ્યા મુજબ દિલ્હી-મરઝા જઈ આવેલા અને એમના લોકલ ટ્રાન્સમિશનથી સંપર્કમાં આવેલાને ચેપ લાગવાથી કોટ વિસ્તારમાં પોઝિટિવ કેસ વધ્યા છે. કાળુપુરમાં એક પોલીસ કોન્સ્ટેબલનો કોરોના પોઝિટિવ રિપોર્ટ આવ્યો. કોટ વિસ્તારવાસી જુનેદ શોખ કહે છે કે ૧૨ એપ્રિલ સુધીમાં મધ્ય ઝોનમાં ૧૨૦ જેટલા પોઝિટિવ કેસ નોંધાયા.

ચોંકાવનારી વાત ગણો તો કોટ વિસ્તારના અમુક લોકોએ કોરોના ટેસ્ટ કરાવવા કે સારવાર લેવાની ના પાડી. અમુકે હેલ્થ ટીમને સહકાર ન આપ્યો. એના કારણમાં મુસ્લિમ અગ્રણી અને કોંગ્રેસના નેતા, અમદાવાદના દરિયાપુરના ધારાસભ્ય **ગ્યાસુદ્દીન શોખ ચિત્રલેખાને** કહે છે કે દિલ્હી મરઝામાં અમદાવાદના ૧૮૬ સહિત ગુજરાતના અંદાજે પાંચસો જણે ભાગ લીધો હતો. એમાંના ઘણા મુંબઈ-નેરુલ મરઝાના અનુયાયી છે. તબલીગીઓના લીધે દેશમાં કોરોના પ્રસારની ખબરથી મરઝા ગયેલા અમદાવાદના મુસ્લિમો ડરી ગયા હતા કે મરઝામાં ભાગ લેનારાને સારવારના બહાને ઈન્જેક્શન આપીને મારી નાખશે. એ ભયથી અમુકે સારવાર લેવાની ના પાડી. જો કે મેં અને મુક્તી સાહેબે સમજાવટ કરીને સારવાર લેવા મોકલ્યા હતા તથા લોકડાઉન પાળવા સમજાવ્યા હતા.

કોટ વિસ્તારમાં કોરોના પ્રસરવાનું કારણ શું?

એએમસીના એક અધિકારી કહે છે કે લઘુમતી પરિવારો ગીચ વસતિમાં રહે છે. આ ઉપરાંત, જીવનશૈલીના લીધે સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગ પાળતા (કે પાળી શકતા) નથી. કાળુપુરમાં એક લઘુમતી પરિવારના ચાર સભ્યમાં કોરોના પોઝિટિવ જોવા મળ્યો.

ધારાસભ્ય **ગ્યાસુદ્દીન શોખ** કહે છે કે લોકડાઉનમાં પુરુષો ધંધા-રોજગાર પર જઈ ન શકવાથી ઘરમાં રહ્યા. સાંકડા ઘરમાં સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગના અભાવે કદાચ કોરોના પ્રસારો હશે.

એ અટકાવ માટે તાકીદે પગલાં લેવામાં આવ્યાં. હેલ્થ ઓફિસર ડૉ. મેહુલ આચાર્ય કહે છે કે કોટ વિસ્તારના તમામ ઐતિહાસિક દરવાજા પાસે ૧૩ કોરોના ચેક પોસ્ટ ઊભી કરી છે. ત્યાં આવ-જા કરનારાનું પેરા-મેડિકલ સ્ટાફ ઈન્ક્રી રેડ ગનથી સ્ક્રીનિંગ કરે છે. રોજ ૮૪૦ સેમ્પલ લઈને બી.જે. મેડિકલ કૉલેજ અને એસવીપી હોસ્પિટલની

સંસ્કૃતિ ને સ્થાપત્યનો અજોડ વારસો

આશાવલ, **આશાપલ્લી,** **કર્ણાવતી** નામ ધરાવતા ઐતિહાસિક નગર અમદાવાદને દેશના પ્રથમ વર્લ્ડ હેરિટેજ સિટીનો અજોડ દરજ્જો આપ્યો. એનો યશ જૂના કોટ વિસ્તારને આપી શકાય.

૬૦૮ વર્ષના અમદાવાદમાં અનેક પ્રાચીન કળાત્મક સ્થાપત્યો આવેલાં છે તેમ જ કોટ વિસ્તારની આગવી ઓળખ રહી છે પોળની બાંધકામશૈલી અને પોળવાસીની અનેરી જીવનશૈલી. અંદાજે ૫૫૦ પોળમાં હિંદુ, જૈન, મુસ્લિમ, વગેરે ધર્મના લોકો શાંતિ અને પારિવારિક ભાવનાથી રહેતા.

ખાડિયાના બાળરોગ નિષ્ણાત ડૉ. **વ્યોમેશ વ્યાસ** કહે છે કે અહીં પ્રશાસન અને પોલીસ સામે અનેક વખત તોફાનો ને આંદોલનો થયાં. એ સમયે દિવસો સુધી કરફ્યુ રહેતો હતો. પરિણામ ગણો તો તોફાનો, કરફ્યુ, ગીચતા, શહેરવિકાસ, કારકિર્દી-વ્યવસાય, વગેરે કારણથી ઘણા પોળવાસી ધીરે ધીરે મને-કમને બીજા વિસ્તારોમાં સ્થાયી થયા. ગઈ કાલની જેમ આજે પણ પોળના યુવકનાં લગ્ન કરવામાં ખૂબ તકલીફ પડે છે. આ કારણે લોકો પોળ છોડી રહ્યા છે. અમુક નેતા, બિલ્ડરો, વગેરેની મિલીભગતના લીધે પોળનાં અમુક જૂનાં મકાનો તૂટીને કમર્શિયલ બિલ્ડિંગ બન્યાં. લઘુમતીની વસતિ વધી છે તેમ જ ઘણી પોળોમાં રાજસ્થાન, મહારાષ્ટ્ર અને બંગાળી પરિવારો વસ્યા છે એથી જૂના રહીશો ભારે નારાજ છે. પોળ સંસ્કૃતિ ધીરે ધીરે ખતમ થઈ રહી છે.

હેલ્થ ઓફિસર ડૉ. મેહુલ આચાર્ય

વાયરોલોજી લેબમાં મોકલીએ છીએ. પોઝિટિવ દરદીને સિવિલ કે એસવીપીમાં સારવાર આપવામાં આવે છે. બાકીનાને હોમ કે ફેસિલિટી ક્વોરન્ટીન કરીએ છીએ.

ગુજરાતની આર્થિક રાજધાની અમદાવાદમાં કોરોના સંક્રમણ અટકાવવા એએમસી અને પોલીસ વિભાગ તથા ગુજરાતનો આરોગ્ય વિભાગ સંયુક્તપણે ભારે જહેમત ઉઠાવે છે. અમદાવાદના પોલીસ કમિશનર આશિષ ભાટિયાએ પીસીઆર વેન, વિડિયોગ્રાફી, સીસીટીવી સર્વેલન્સ, ડ્રોન સર્વેલન્સ, વગેરે દ્વારા લોકડાઉન ભંગ અને ક્વોરન્ટીન ભંગ કરનારા સામે શિક્ષાત્મક પગલાં લીધાં છે.

કોટ વિસ્તારની આવતી કાલ કેવી હશે?

ધારાસભ્ય ગ્યાસુદ્દીન શોખ

ધારાસભ્ય **ગ્યાસુદ્દીન** કહે છે કે તબલીગી જમાતના લીધે લઘુમતી સમાજને ખૂબ નુકસાન થયું છે. જમાતીને લોકો શંકાની નજરે જોશે એમ મને લાગે છે.

જાણીતા મનોચિકિત્સક ડૉ. **હસંલ ભયેચ** કહે છે કે કોટ વિસ્તારના પોળવાસીઓને ઘર કે એકાંતમાં રહેવાનું ગમતું નથી. સામાન્ય દિવસોમાં પોળના ઓટલા, ચોકડાં, નાકા કે પાનના ગલ્લા પર ભેગા થાય છે. અગાઉનાં વર્ષોમાં કરફ્યુના લીધે દિવસો સુધી ઘરમાં રહ્યા, પરંતુ લોકડાઉનમાં સતત ૨૧ દિવસ સુધી ઘરમાં ફરજિયાત રહેવું પડ્યું. એ જોતાં આવનારા સમયમાં અમુક લોકો પોળમાંથી અન્યત્ર રહેવા જાય એવી સંભાવના નકારી ન શકાય.

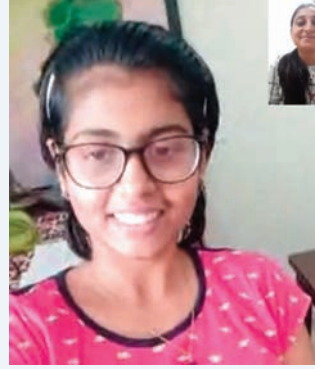
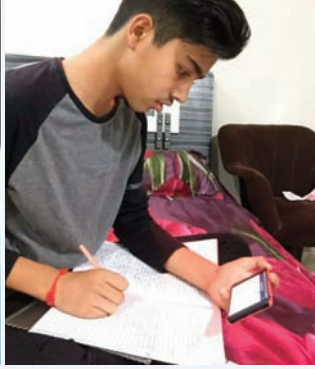
■ તસવીરો: **પ્રજ્ઞેશ વ્યાસ**

બાળકો હવે સ્કૂલે જતાં નથી...

હવે સ્કૂલ જ આવી પહોંચી છે એમને ઘેર!

કોરોનાને કારણે બહુ ઝડપથી શિક્ષણપદ્ધતિમાં બદલાવ આવી રહ્યો છે. ગુજરાતનાં બાળકો હવે લેપટોપ-ટેબ્લેટ અને મોબાઈલથી મેળવી રહ્યાં છે શિક્ષણ.

જિતેન્દ્ર રાદિયા (રાજકોટ)

આ જે ભલે દેશમાં લોકડાઉન છે-બધું બંધ હોય, પરંતુ ગુજરાતના વિદ્યાર્થીઓનું શિક્ષણકાર્ય ચાલુ છે. કોઈ કલાસરૂમ વગર બાળકો ઘેરબેઠાં શિક્ષણ મેળવી રહ્યાં છે.

અહીંના શિક્ષણક્ષેત્રે હવે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે. કોરોનાની મહામારી વચ્ચે દેશભરની શાળા અને કૉલેજો સાવચેતીના ભાગ રૂપે બંધ કરવામાં આવી છે. ગુજરાતમાં ધોરણ ૧થી ૮ અને ૧૧ના વિદ્યાર્થીઓને પરીક્ષા લીધા વિના આગલા ધોરણમાં માસ પ્રમોશન આપવામાં આવ્યું છે. તાજેતરમાં સીબીએસઈએ પણ ધોરણ ૧થી ૮ના વિદ્યાર્થીને માસ પ્રમોશન

અને ધોરણ ૯ ને ૧૧ના વિદ્યાર્થીને સ્કૂલ ટેસ્ટના આધારે આગલા ધોરણમાં પ્રમોશન આપવાની જાહેરાત કરી છે. ગુજરાત બોર્ડે જૂનમાં નવા સત્રનો પ્રારંભ થશે એવી જાહેરાત પણ કરી દીધી તો વળી, બીજી બાજુ ધોરણ ૧૦ અને ૧૨ બોર્ડની પરીક્ષા લેવાઈ ગઈ છે, પરંતુ કોરોનાને કારણે એનાં પરિણામ મોડાં આવશે એવી શક્યતા છે.

બીજી તરફ, આ લોકડાઉનના લાંબા ગાળાના વૈકેશનમાં બાળકો ઘેરબેઠાં શિક્ષણ મેળવે એવી વ્યવસ્થા સ્કૂલો દ્વારા ગોઠવવામાં આવી છે. કોરોનાએ ઘણી એવી બાબતો શીખવી છે, જેની આજના જમાનામાં તાતી જરૂરત હતી ને છે. હવે ગુજરાતનાં મહાનગરોની સાથે નાનાએવા ટાઉનનાં બાળકોએ પણ મોબાઈલ અને કમ્પ્યુટરમાં ઓનલાઈન શિક્ષણ મેળવવાનું શરૂ કરી દીધું છે.

ભરતભાઈ ગાજીપરા

મધુસૂદન તન્ના

ભાવેશભાઈ વેકરિયા

રવીન્દ્રભાઈ ત્રિવેદી

રાજકોટની વાત કરીએ તો અહીં ઘણી એવી સ્કૂલ છે, જે અત્યારે બાળકોને વિડિયો દ્વારા શિક્ષણ પૂરું પાડી રહી છે. રાજકોટની જિનિયસ સ્કૂલના ૧૨૦૦ વિદ્યાર્થી પોતાનાં ૧૦૦ જેટલાં શિક્ષકો-શિક્ષિકાઓ પાસે પોતાના ૪ ઘરે બધા વિષય ભણે છે. જિનિયસ સ્કૂલનાં બાળકો ઝૂમ નામની એક મોબાઈલ એપ્લિકેશન દ્વારા દરરોજ નિયત સમયે એ એપ ખોલે, શરૂ કરે એટલે ક્લાસ ચાલુ. ટીચર પણ ઓનલાઈન જોડાઈ જાય. ક્યા દિવસે કયો વિષય ભણાવવામાં આવશે એ નક્કી છે. આ ઓનલાઈન અભ્યાસને વધુ રસપ્રદ બનાવવા માટે શિક્ષકો દ્વારા જનરલ નોલેજ, કરન્ટ અફેર્સ અને સ્કિલ ડેવલપમેન્ટ જેવાં વિવિધ પાસાંને પણ વણી લેવામાં આવે છે.

સર્વોદય સ્કૂલના ભરતભાઈ ગાજીપરા ચિત્રલેખાને કહે છે કે ધોરણ ૧થી ૧૨ના વિદ્યાર્થીઓને ઓનલાઈન શિક્ષણ મળી રહે એ માટે એક એપ બનાવવામાં આવી છે. એમાં ધોરણ પ્રમાણેના વિડિયો મૂકવામાં આવે છે. જો એમાં વિદ્યાર્થીને કોઈ મૂંઝવણ હોય તો એ શિક્ષકનો સંપર્ક પણ કરી શકે છે. એ રીતે અત્યારે બધા વિદ્યાર્થી ઘરેબેઠાં અભ્યાસ મેળવી રહ્યા છે.

મોટાં મહાનગરોની સાથે ગોંડલ જેવાં નાનાં શહેરોમાં પણ બાળકો ઓનલાઈન શિક્ષણ મેળવી રહ્યાં છે. ગોંડલની તન્ના અંગેજી માધ્યમ સ્કૂલના ચેરમેન મધુસૂદન તન્ના ચિત્રલેખાને કહે છે કે આ સમય એવો છે, જે આવનારી પેઢીને ટેકનોલોજીનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવા તરફ વાળવાનો. અત્યારે અમારા આચાર્ય ભગવાનદાસ વર્મા અને સ્ટાફની મહેનતને કારણે ધોરણ ૧થી ૧૦ના વિદ્યાર્થીઓ ઘરેબેઠાં શિક્ષણ મેળવી રહ્યા છે. ઈઆરટી સોફ્ટવેર અને વર્ડોટ્સએપ મારફતે બાળકોને વિષયને લગતી સામગ્રી પીડીએફ મારફતે મોકલવામાં આવે છે સાથે વિડિયો પણ હોય છે, જેથી બાળક સરળતાથી એને સમજ શકે. ત્યાર બાદ બાળકોની ૨૦ માર્કની ટેસ્ટ લેવામાં આવશે, જે એણે ઘરેબેઠાં આપવાની ને એના જવાબ ટેસ્ટના ૪૮ કલાક પછી ઓનલાઈન આપવામાં આવશે. આમ કરવાથી બાળકો પોતાની ભૂલ સુધારી શકશે. જો કોઈ મુશ્કેલી હોય તો એ શિક્ષકને પૂછી પણ શકે છે. આવી રીતે અભ્યાસ ઘરેબેઠાં આપવાથી લાંબા ગાળાના વૈકેશનમાં વિદ્યાર્થી અભ્યાસથી દૂર ન થાય.

જ્યાં ગામડાંમાંથી વધુ બાળકો અભ્યાસ માટે આવે છે એવા જસદણ વિસ્તારમાં પણ ખાસ બાળકો માટે ઓનલાઈન શિક્ષણ મળે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. જસદણ તાલુકા સ્વનિર્ભર શાળા સંચાલક મંડળના સંયુક્ત પ્રયાસથી આઈડિયલ સ્ટુડન્ટ એપ તૈયાર કરવામાં આવી છે. જસદણ તાલુકા

સ્વનિર્ભર શાળા સંચાલક મંડળના પ્રમુખ ભાવેશભાઈ વેકરિયા ચિત્રલેખાને કહે છે કે આ એપ્લિકેશનનો લાભ કોઈ પણ ખાનગી શાળા અને સરકારી શાળાના વિદ્યાર્થીઓ લઈ શકશે ને એ ઘરેબેઠાં જ શિક્ષણ મેળવી શકશે. આ આઈડિયલ સ્ટુડન્ટનો વિચાર તેજસભાઈ શાહ અને એમની ટીમને આવ્યો હતો, જેને કારણે ધોરણ ૧થી ૧૦ના વિદ્યાર્થી પોતાના મોબાઈલમાં કે કમ્પ્યુટરમાં આ એપ્લિકેશન ખોલી મોટા ભાગના વિષયનાં તમામ ચેપ્ટરના વિડિયો ફીમાં જોઈ શકશે અને પોતાનું જ્ઞાન વધારી શકશે. આ એપ્લિકેશન હાલ ત્રણ મહિના પૂરતી તદ્દન ફ્રી મૂકવામાં આવી છે. જસદણ-વીંછિયા તાલુકાના દરેક વિદ્યાર્થીને ઘરેબેઠાં શિક્ષણ મળી રહે એવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યા છે.

મોરબી એકેડેમિક એસોસિયેશને એક નવી પહેલ કરી છે, જેમાં ઘરે રહેલા વિદ્યાર્થીઓને મૂંઝવતા અભ્યાસ સંબંધી કે અન્ય પ્રશ્નોનું મોબાઈલ ફોનના માધ્યમથી નિરાકરણ કરવામાં આવે છે. ફોનથી સંપર્ક કરી વિદ્યાર્થીઓ તાણાવમુક્ત રહી સ્માર્ટ વર્ક કરી ઘરેબેઠાં જ અસરકારક ટિપ્સ મેળવી શકશે.

મોરબી એકેડેમિક એસોસિયેશનના પ્રમુખ રવીન્દ્રભાઈ ત્રિવેદી ચિત્રલેખાને કહે છે કે તમામ વિષયોનું માર્ગદર્શન અને ફ્રી ઓનલાઈન લેક્ચર તથા સ્ટડી મટીરિયલ્સ સહિતની બધી સામગ્રી કેજીથી કોલેજ સુધીના વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવે છે. સાથે ઘરમાં જ સહપરિવાર રમી શકાય એવી રમતોનું, નાનાં બાળકોની સ્કિલ ડેવલપમેન્ટ માટેની પ્રવૃત્તિઓનું કારકિર્દી આયોજન અને માર્ગદર્શન, સેલ્ફ સ્ટડી માટેની અગત્યની ટિપ્સ, તાણાવમુક્ત રહેવા માટેની હળવી શારીરિક ને માનસિક કસરતો સહિતની માહિતી મોબાઈલ નંબર: ૯૮૭૯૦૨૪૪૧૦ કોલ કરી લઈ શકે છે.

કોરોનાને કારણે સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાં હજુ પ્રથમ તબક્કાની પરીક્ષાઓનો પ્રારંભ થયો હતો ત્યાં શિક્ષણકાર્ય બંધ કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારે હવે બાકી રહી ગયેલો અભ્યાસ પૂરો કરવા કવાયત શરૂ કરવામાં આવી છે, જેના અનુસંધાને ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એજ્યુકેશન સહિતના ડિપાર્ટમેન્ટે ઝૂમ એપ્લિકેશનથી ઓનલાઈન શિક્ષણ આપવાનું શરૂ કર્યું છે. ઝૂમ એપ્લિકેશનમાં ટુ વે સિસ્ટમ હોવાથી વિદ્યાર્થીઓની કવેરી પણ ઓનલાઈન સોલ્વ કરી શકાય છે. કોઈ બાબતમાં સમજ ન પડતી હોય તો વધુ લેક્ચરની વ્યવસ્થા પણ ગોઠવી શકાય છે. ખુદ કુલપતિ ડૉ. નીતિન પેથાણીએ પણ એજ્યુકેશન ડિપાર્ટમેન્ટના વિદ્યાર્થીઓ સાથે ઝૂમ એપ્લિકેશનના માધ્યમથી ઈન્ટરએક્શન કર્યું હતું.

અબ્દુલ રેહમાન મલબારી

બિનવારસી લાશોનો આ છે વારસ

૫૦,૦૦૦થી વધુ મૃતદેહોને અંતિમ સંસ્કારનો અનુભવ એમની પાસે છે. ભૂકંપ, સુનામી, રેલ જેવી આફતો વખતે કામ કરવાનો અનુભવ એમની પાસે છે. ‘કોરોના’ મહામારીમાં કોઈ સ્વજન અંતિમક્રિયામાં હાજર રહી શકતા નથી એવા સમયે સુરતના અબ્દુલ મલબારી અને એમનું ‘એકતા ટ્રસ્ટ’ એમના સ્વજન બની વિધિ-વિધાનથી અંતિમ ક્રિયા કરતાં હોય છે. સુરતમાં કોરોનાથી મોતને ભેટેલા ચારેય દરદીના એમના ધર્મ અનુસાર અંતિમ સંસ્કાર કરનારા આ માણસ માનવતાનું બેમિસાલ ઉદાહરણ છે.

ઈચસલ બકીલી (સુરત)

કોરોના કેર સમગ્ર વિશ્વમાં છે, કોઈ બાકાત નથી (એમાં કેટલાક નજીવા અપવાદ સિવાય) ત્યારે કોરોનાથી બચવાના ઉપાય અને થાય તો એની સારવાર માટેનાં ઉપાય અને સંશોધનની ચર્ચા બધી જગ્યાએ છે.

આ બધા વચ્ચે કોરોનાથી મૃત્યુ પામતા લોકોની અંતિમવિધિના પણ અનેક પ્રશ્નો વિશ્વભરમાં ઊભા થયા છે. અમેરિકા, ઈટાલી, સ્પેનમાં મૃત્યુઆંક એટલો મોટો છે કે તમામની અંતિમવિધિ માટે who (વર્લ્ડ હેલ્થ ઓર્ગેનાઈઝેશન)ની માર્ગદર્શિકાને અનુસરવી કઢિન છે. કોલકાતાના ધાપા વિસ્તારમાં સકાશ નામની વ્યક્તિ કોરોનાથી સંક્રમિત થઈને મૃત્યુ પામી. એના પાર્થિવ શરીરને સ્મશાનમાં

અગ્નિદાહ આપતા હજારો લોકોએ અટકાવ્યું. મુંબઈ અને અમદાવાદમાં આવી જ સ્થિતિ કબ્રસ્તાનમાં દફનાવવા બાબતે થઈ. ઈટાલીમાં પાર્થિવ શરીરનાં કોફિન ચર્ચમાં પડ્યાં રહ્યાં તો ઈકવાડોર જેવા દેશમાં રસ્તા અને સરકારે તાત્કાલિક ઊભા કરેલા કોલ્ડ સ્ટોરેજમાં મૃતદેહ અંતિમ સંસ્કારની રાહ જોઈ રહ્યા છે.

આવા માહોલ વચ્ચે સુરતમાં કોરોનાથી સંક્રમિત થઈને એક દરદી મહાવીર હોસ્પિટલમાં મૃત્યુ પામ્યો. એના અંતિમ સંસ્કાર ઉમરા વિસ્તારમાં આવેલા રામનાથ થેલા સ્મશાનભૂમિમાં કરવા માટે સુરત મહાનગરપાલિકાના આરોગ્ય વિભાગે ફોન કર્યો અબ્દુલ રેહમાન મલબારીને. કારણ? ચહેરા પર દાઢી, લેંઘો અને ઝભ્ભો પહેરતા ૫૧ વર્ષી અબ્દુલ રેહમાન મલબારીનું અડધું જીવન બિનવારસી લાશોના અંતિમ સંસ્કાર કરવાના કામમાં જ વીત્યું છે. કોવિડ-૧૯ને કારણે મૃત્યુ પામેલા દરદીઓના અંતિમ સંસ્કારની ચિંતા આખા વિશ્વમાં હશે, પણ સુરતના વહીવટી તંત્રને નથી, કારણ કે એમની પાસે અબ્દુલ મલબારી અને એમનું એકતા ટ્રસ્ટ છે.

સાવ સડી ગયેલી, અકસ્માતમાં કટકાઓમાં વિખેરાયેલી, ડૂબી ગયેલાની કે બળી ગયેલી લાશ જેને જોતાં કે એના વિશે સાંભળતાં આપણને અરેરાટી થઈ આવે એવી લાશ, જેને એનું પોતાનું સ્વજન પણ હાથ ન લગાડે એવાના સંપૂર્ણ સમ્માન સાથે એના ધર્મ મુજબ અંતિમ સંસ્કાર કરે છે. રોજ સુરત અને આસપાસથી ૧૨-૧૩ લાશને સ્મશાન અથવા કબ્રસ્તાન પહોંચાડી એની માન્યતા અને વિધિ મુજબના અંતિમ સંસ્કાર કરે છે.

કોરોનાના નામથી લોકો દૂર ભાગી જાય છે ત્યારે એવા દરદીનું મૃત્યુ થાય ત્યારે પરિવારની ચિંતા વધી જવી સ્વાભાવિક છે, સાથે કાપઢા મુજબ એમને નજીકમાં પણ આવવા દેવામાં આવતા નથી. એવા સમયે એકતા ટ્રસ્ટની ટીમ આ આખી પ્રક્રિયામાં સાથે હોય છે. મૃતકને સેનિટાઈઝ કરીને એને ખાસ બનાવવામાં આવેલી એક બેગમાં મૂકવામાં આવે છે. એ બાદ મૃતકને હિંદુ હોય તો સ્મશાન અને મુસ્લિમ હોય તો કબ્રસ્તાનમાં લઈ જવામાં આવે. આ પાર્થિવ શરીર સાથે કોઈ આપ્તજન હોતું નથી. એની તમામ ચિંતા કરે છે એકતા ટ્રસ્ટના સાથીઓ. આ સંજોગોમાં એકતા ટ્રસ્ટના સભ્યો પણ ખાસ કિટ પહેરીને આ કાર્ય કરે છે.

અબ્દુલ મલબારી કહે છે: ‘અમે અત્યાર સુધી ચાર પોઝિટિવ અને સાત શંકાસ્પદ દરદીઓના અંતિમ સંસ્કાર કર્યા છે. ખાસ તેકદારી રાખીને આ તમામના અંતિમ સંસ્કાર કર્યા છે. એકતા ટ્રસ્ટના ૨૦ સભ્ય હાલ આ કામમાં જોડાયા છે. આરોગ્ય વિભાગના સીધા માર્ગદર્શનમાં અત્યારે કામગીરી કરવામાં આવે છે. આજ સુધીના તમામ અનુભવો કરતાં પણ કોરોનામાં સ્થિતિ વધુ ચિંતાજનક છે.

અલબત્ત, સુરતના આ એકતા ટ્રસ્ટના સભ્યોને મોરબીનું વાવાઝોડું, કચ્છનો ભૂકંપ, તામિલનાડુની સુનામી, ૧૯૯૯ અને ૨૦૦૬ની તાપી નદીની રેલ, કેદારનાથ હોનારત કે જમ્મુ-કશ્મીરનું પૂર, આ દરેક કુદરતી કે માનવસર્જિત હોનારત વખતે કામગીરી બજાવવાનો અનુભવ છે. આ દરેક સ્થળે એકતા ટ્રસ્ટના અબ્દુલ મલબારી હાજર રહ્યા હતા. હજારો લાશ આ આફતના સમયે બહાર કાઢીને એના અંતિમ સંસ્કાર કર્યા છે. આ એક એક સ્થળ પર કરેલી કામગીરીની કથા પણ અત્યંત હૃદયસ્પર્શી અને કુરુણ છે. એની વાત કરીએ એ પહેલાં આ બિનવારસી લાશોને અવ્વલ મંજિલે પહોંચાડતી સંસ્થા એકતા ટ્રસ્ટની શરૂઆત કઈ રીતે થઈ એ વાત રસપ્રદ છે. સુરતમાં બિનવારસી લાશોના અંતિમ સંસ્કારનું કામ સુરત રેલવેસ્ટેશનની સામે આવેલી બિસ્મિલ્લાહ હોટેલના લોકો કરતા. પહેલાં જાનમોહમ્મદે આની શરૂઆત કરેલી અને પછી એ જવાબદારી શફીભાઈ બિસ્મિલ્લાહવાલાએ ઉપાડી લીધેલી. આ કામ માટે એમણે માણસ રોકેલા એ જ આ કામ કરે. મુસ્લિમની લાશ હોય તો હસન ખાન અને હિંદુ લાશ હોય તો નાગર શેઠ તમામ કામ કરે. એક વખત હસન ખાન રજા પર ગયો અને આવ્યો જ નહીં. એ સમયે એચઆઈવીથી પીડાતી એક મહિલા સકીનાબહેનનું સારવાર દરમિયાન મૃત્યુ થયું હતું. સકીનાબહેનનાં સંતાનો કે એમના પરિવારજનો એમને સરકારી સિવિલ છોડીને જતાં રહેલાં. એક મહિલા સુધી કોઈ એને લેવા ન આવ્યું. શફીભાઈએ અખબારમાં આ મહિલાના વારસદારો માટે જાહેરાત આપી કે કોઈ વારસદાર મળી જાય. સકીનાબહેનનો કોઈ વારસદાર તો ન આવ્યો, પણ ૨૨-૨૩ વર્ષનો એક યુવાન એ જાહેરાત લઈને આ મહિલાને દફન કરવાની તૈયારી સાથે આવ્યો. એક મહિલામાં સડી ગયેલી લાશમાં જિવાત પેડેલી. કોઈ એને સ્નાન કરાવવા તૈયાર નહોતું, ચાર મહિલાઓએ પણ સ્નાન કરાવવાનો

કોરોનાથી મૃત્યુ પામેલા દિનેશચંદ્ર મહેતાની અંતિમવિધિ.

અહેસાન ખાનનું કબ્રસ્તાનમાં દફન...

ઈનકાર કર્યા પછી એ માંડ માંડ થઈ શક્યું અને એને કબ્રસ્તાન પહોંચાડી.

આ વાત છે ૧૯૮૩-૮૪ની. આ સમયે આ યુવાન એટલે કે અબ્દુલ રેહમાન મલબારીએ આવી લાશોના નિકાલ માટે કોઈ સંસ્થા શરૂ કરવાનું શક્તિભાઈને સૂચન કર્યું. પહેલાં બની કફન કમિટી અને પછી એ જ સંસ્થા ૧૯૮૫માં એકતા ટ્રસ્ટ તરીકે નોંધાઈ અને આજે શક્તિભાઈના દીકરા આસિફ બિસ્મિલ્લાહ અને અબ્દુલ રેહમાનની સાથે ડૉ. રશ્મિકાન્ત ઓલિવર સોલંકી, અબ્દુલ વહાબ શેખ, ફિરોઝ મલેક, લલિત ચૌહાણ, રંજન તિવારી, કમલેશ પારેખ, રસિક ભટ્ટા, દામુ ઠક્કર અને ડૉ. ઈમરાન મુલ્લા જેવા આગેવાન છે ને સેંકડો યુવાનો નિઃસ્વાર્થ માનદ સેવા આપે છે.

સંસ્થા બની ગયા પછી સુરતમાં જયારે પણ બિનવારસી લાશ મળે કે કોઈ ફૂટપાથ પર મરી જાય કે ટ્રેન નીચે કપાઈ જાય, કોઈ આત્મહત્યા કે જેનું કોઈ ન હોય એવા દરેક કિસ્સામાં એ મૃતકના ધર્મની ઓળખ કરીને એને એના ધર્મ મુજબના અંતિમ સંસ્કાર કરવાનું કામ એકતા ટ્રસ્ટે ઉપાડી લીધું,

આ છે 'એકતા ટ્રસ્ટ'ની ટીમ...

બધા જ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં અંતિમ વિદાય આપે ત્યારે નાત-જાત-ધર્મ જોતા નથી.

જે આજે પણ ચાલે છે.

આ સંસ્થા સરકારી સહાય વિના લોકોનાં દાનથી જ ચાલે છે.

અબ્દુલ રેહમાન મલબારી કહે છે કે છેલ્લાં પચ્ચીસ વર્ષના એટલા કિસ્સા ને બનાવો છે કે હું પણ હવે એને ભૂલી રહ્યો છું. વર્ષ ૧૯૮૮માં ગુજરાતના દરિયાકાંઠે ભયંકર વાવાઝોડ આવ્યું હતું. હજારો જીવ એમાં ગયા. સરકારની મંજૂરીથી કંડલા, માળિયા-મિયાણા જેવા વિસ્તારોમાં અમે ૩૫ લોકો પહોંચ્યા અને ૨૫૦ જેટલા મૃતદેહોને સ્મશાન અથવા કબ્રસ્તાન પહોંચાડ્યા. અમારી ટીમમાં હિંદુ-મુસ્લિમ બધા ધર્મના લોકો છે અને બધા બધી જગ્યાએ જઈએ છીએ. મૃતદેહના એના ધર્મ મુજબ અંતિમ સંસ્કાર થાય એ અમારો પ્રયત્ન રહે છે. સુરતની બહાર મોટી દુર્ઘટના વખતે કામ કરવાનો અમારો આ પહેલો અનુભવ.

આ એક વિચિત્ર પ્રકારનું કામ અબ્દુલ રેહમાન અને મિત્રોએ હાથ પર લીધું હતું. સતત વધતા અને વિકસતા સુરતની સાથે એમની કામગીરી પણ વધતી જ રહી. હવે રોજ એમને લાશ સાથે જ રહેવાનું થાય અને આ પચ્ચીસ વર્ષમાં તો એટલા અનુભવ મળ્યા છે કે કોઈ પણ પ્રકારની સ્થિતિમાં એકતા ટ્રસ્ટના સ્વયંસેવકો ખેડ પગે સેવા બજાવવા તૈયાર હોય છે. કચ્છના ભૂકંપની અનેક હૃદયદ્રાવક ઘટનાઓ સામે આવી હતી. અબ્દુલ મલબારીના અનુભવો કંઈ અલગ જ છે. અબ્દુલભાઈ કહે છે કે સુરતના મ્યુનિસિપલ કમિશનર જગદીશન સાહેબને કચ્છમાં વિશેષ જવાબદારી સાથે મોકલાવ્યા હતા. એ અમારી કામગીરી જાણતા હતા. એમનાં સૂચન અને માર્ગદર્શનથી અમે કચ્છ પહોંચ્યા. ઠેર ઠેર પોલા કાટમાળને જોઈને અમે ચોંકી ગયા હતા. કાટમાળની નીચે લાશો હતી. અમારે એને કાઢવાનું કામ કરવાનું હતું. અમને પ્રથમ ભૂજમાં આવેલી ઍર ફોર્સ કોલોનીમાં મોકલ્યા. અહીં એક નવ માળની બિલ્ડિંગ જર્જરિત થઈ ગયેલી. બિલ્ડિંગના આઠમા માળે એક અધિકારીની પત્ની હતી. ઉપર જવાના દાદર તૂટી ગયા હતા. ફાયર બ્રિગેડ અને બીચ બચાવ દળે ઉપર જવાનો ઈનકાર કરી દીધો હતો. આ માટે ઍર ફોર્સના અધિકારી પાંચ દિવસથી પ્રયત્ન કરતા હતા. મેં જોયું કે દાદરથી ઉપર જવાય એમ હતું જ નહીં એટલે ટ્રેનેજ પાઈપ પરથી હું આઠમા માળે પહોંચ્યો. અધિકારીની પત્ની મૃત હાલતમાં હતી. એના ઘરમાં એની જ સાડીઓ પડી હતી, જેનાથી એને બાંધીને લાશ લઈ હું નીચે ઊતર્યો. સુરત મહાનગરપાલિકાની ટીમ સાથે એની અંતિમવિધિ કરી. અમારી કામગીરી જોઈને ઍર ફોર્સના અધિકારી અમારી પાસે આવ્યા અને મને કહ્યું: સામાન્ય રીતે અમે કોઈ સિવિલિયનને સલામી નથી આપતા, પણ તમારી કામગીરી જોઈ આજે એ કરવાનું મન થાય છે. એ ટુકડીએ અમને સલામી આપી એનાથી મોટું ઈનામ અમને શું જોઈએ?

અબ્દુલ મલબારી પાસે એવા કિસ્સા પણ અનેક છે, જેમાં આપણને વિશ્વાસ ન થાય, ક્યારેક શ્રદ્ધા, અંધશ્રદ્ધા કે અશ્રદ્ધાની સાથે વૈજ્ઞાનિક અભિગમ કામે લગાડીએ તો અલગ જ રીતે વિચારવું પડે.

એક કિસ્સો સાંભળો. અબ્દુલભાઈ કહે છે: 'ભૂજમાં અમારી કામગીરી વખતે અમે ઝવેરીબજાર પાસેના સ્વામિનારાયણના એક આશ્રમમાં રહ્યા હતા. બે દિવસ સતત સ્વામિનારાયણના એક સંતને સપનું આવ્યું. એ એમણે કહ્યું. એવું જ સપનું બીજી એક જગ્યાએ રોકાયેલા સુરત પાલિકાના અધિકારીને આવ્યું અને ત્રીજા દિવસે એ સપનું મને પણ આવ્યું. ત્રણેયના સપનાના આધારે સ્થળની શોધખોળ કરી. ત્યાં એક મસ્જિદ અને દરગાહ હતી, જે ભૂકંપમાં જમીનદોસ્ત થઈ ગઈ હતી. અમે કાટમાળ હટાવ્યો અને એની નીચે દબાયેલી પાંત્રીસ લાશ કાઢી હતી. એ પૈકી એક લાશ એ હતી, જે અમને સપનામાં દેખાઈ હતી. સપનામાં એક મહિલા દેખાતી, જે સગર્ભા છે અને એના શરીરમાંથી નવજાત બાળક અડધું બહાર છે ને અડધું અંદર છે. બસ, એ કાટમાળમાં અમને એવી જ હાલતમાં એક મહિલાની લાશ મળી. અમે ગમગીન થઈ ગયા. આસપાસ પણ બધા સ્તબ્ધ હતા. એક સગર્ભાના શરીરમાં બાળક અડધું અંદર અને અડધું બહાર હતું. બધાની અંતિમવિધિ કરી, પણ એ ઘટના આજે પણ યાદ આવી જ જાય.'

અબ્દુલભાઈ કહે છે કે ભૂજની જ વહોરા કોલોનીમાં એક આઠ વર્ષની બાળકી ઘરના ડાઈનિંગ ટેબલ નીચે બચી ગઈ હતી. અમે કાટમાળ હટાવી એને બહાર કાઢી.

વહોરા સમાજના આગેવાનોએ ત્યારના રક્ષામંત્રી જ્યોર્જ ફર્નાન્ડીઝની મદદથી હવાઈ માર્ગે એને મુંબઈ ખસેડી હતી. અમારી આ કામગીરી જોઈને જ્યોર્જ સાહેબ અને સૈયદના સાહેબના સુપુત્રએ અમને અભિનંદન આપીને બિરદાવ્યા હતા. ભૂજ અને આસપાસ ૩૪ દિવસ સુધી કામ કરીને એકતા ટ્રસ્ટની અમારી ટીમે ૪૦૦૦ જેટલા મૃતદેહના અંતિમ સંસ્કાર કર્યા હતા.

અબ્દુલ મલબારી કિસ્સાઓની કહાણી કરવા બેસે તો દિવસો ઓછા પડે. ૨૦૦૪માં તામિલનાડુમાં આવેલી સુનામી વખતે એ ત્યાં પહોંચેલા તો એમને તામિલનાડુ સરકારે નાગોર મોકલ્યા હતા. અહીં ઝૂંપડપટ્ટી પર એક પુલ તૂટી પડવાથી ઝૂંપડાંમાં રહેતા ૭૦૦ લોકો મોતને ભેટેલા. કાટમાળ નીચેથી એ ૭૦૦ લાશ બહાર કાઢીને એના અંતિમ સંસ્કાર એમણે કરેલા. એવું નથી કે એકતા ટ્રસ્ટ માત્ર મૃતકોનું જ કામ કરે છે, એ જીવતા માણસો માટે પણ સેવાકીય કામ કરતું રહે છે.

સુરતમાં આવેલી ભયાનક રેલ વખતે ૬૩૦ જેટલી લાશના અંતિમ સંસ્કાર

શહેર કોઈ પણ હોય, માનવતાના સાદ પડે પછી માણસની અંતિમયાત્રા પૂરા માન-સન્માન ને યોગ્ય વિધિ સાથે સંપન્ન થાય એની ખાસ કાળજી રાખવામાં આવે છે.

કરેલા અને રેલમાં ફસાયેલા લોકોને મદદ પહોંચાડેલી. એ જ વખતે મુંબઈમાં આવેલી રેલમાં થાણેના મુંબ્રામાં એ રાહત અને બચાવકાર્ય માટે ગયેલા. ૨૦૧૩માં કેદારનાથ ત્રાસદી વખતે પણ અબ્દુલ મલબારી ૧૪ સાથી સાથે દેહરાદૂન પહોંચી ગયેલા. કામ કરવા માટે સરકારને મનાવવામાં અનેક દિવસ લાગ્યા હતા. એ પછી પર્વતોની વચ્ચે નાનાં નાનાં ગામોમાંથી ૧૦૦૦ જેટલા મૃતદેહોને શોધી કાઢી એની અંતિમવિધિ કરી હતી. ૨૦૧૪માં જમ્મુ-કશ્મીરમાં આવેલા ભયાનક પૂર વખતે પણ એકતા ટ્રસ્ટની ટીમ પહોંચી ગયેલી. શ્રીનગર પાસે સેના માટે ગાય-ભેંસનો એક મોટો તબેલો હતો. બધાં પશુઓ બાંધેલાં હતાં. પૂર આવ્યાં અને ભાગી ન શકાયું એટલે ૩૦૦૦ જેટલું પશુધન કાળવશ થઈ ગયું. આ ૩૦૦૦ ગાય-ભેંસના અંતિમ સંસ્કારમાં પણ ભારતીય સેના સાથે એકતા ટ્રસ્ટે કામ કર્યું હતું.

વાત એમ છે કે છેલ્લા બે દાયકામાં ભારતમાં જ્યાં જ્યાં મોટી હોનારત સર્જાઈ ત્યાંથી લોકો ભાગતા હતા ત્યાં જ આ એકતા ટ્રસ્ટની ટીમ પહોંચીને કામગીરીનો આરંભ કરે. એમની પાસે એવાં કોઈ મોટાં સાધન કે સામગ્રી નથી. એમની સાથે કામ કરનારા માણસો નાના ઘરના છે, પણ માનવસેવાના આ કાર્યમાં એ પોતાનો જીવ જોખમમાં નાખીને કામ કરે છે. અત્યારે કોરોના અને એનો ભય એવો છે કે કોઈ અંગત માણસ પણ કોરોનામાં મૃત્યુ પામે તો સગો દીકરો એને કાંઈ આપી નથી શકતો ત્યારે એકતા ટ્રસ્ટના આ લોકો મૃતકના ધર્મની લાગણી અને એની વિધિ સાથે આ પુત્રધર્મ જ નિભાવી રહ્યા છે. જીવના જોખમે કામ કરતી આ ટીમ સાથે ડૉ. ઈમરાન મુલ્લા દરેક જગ્યાએ સાથે હોય છે. એમની સાથે ડૉ. નિર્મલા સોલંકી તબીબી માર્ગદર્શન આપે છે.

ડૉ. ઈમરાન કહે છે કે કોરોના સંદર્ભે તો બહુ સ્પષ્ટ ગાઈડલાઈન છે કે મૃતકને કઈ રીતે અંતિમ સંસ્કાર કરવાના અને એ કામ કરનારે કેવી તકેદારી રાખવાની. અમે જ્યાં મૃતક હોય એના પહેલાં પીપીઈ (પર્સનલ પ્રોટેક્ટિવ ઈક્વિપમેન્ટ) પહેરી લેવાનાં હોય છે. મૃતદેહ પર સેનિટાઈઝરનો છંટકાવ કરીને એને મૂકવાની ખાસ બેગ આવે છે એમાં મૂકીને મૃતદેહને પેક કરીએ. સ્મશાનમાં ગેસ ચેમ્બર સુધી અને કબ્રસ્તાનમાં કબર સુધી વાહન લઈ જઈને એના અંતિમ સંસ્કાર કરીએ છીએ. એ પછી અમે પહેરેલી પીપીઈ કિટ ગેસ ચેમ્બરમાં બાળી નાખવાની કે કબરમાં દાટી દેવાની હોય છે. એ પછી અમારાં શરીર સેનિટાઈઝ થાય. જે વાહનમાં લાવ્યા હોઈએ એ પણ સેનિટાઈઝ થાય. સ્મશાન કે કબ્રસ્તાન, એ પણ આખું સેનિટાઈઝ થાય. આ ત્રણથી પાંચ કલાકની પ્રક્રિયા દરમિયાન અમે કશું જ ખાતા-પીતા નથી. કામ પૂરું કરી ઘરે જતાં પહેલાં રસ્તેથી જ ફોન કરી દઈએ અને નહાવા માટે પાણી ગરમ કરાવીએ, જેમાં મીઠું, કપૂર અને ફટકડી નાખેલી હોય. ઘરમાં કે બહાર એક પણ વસ્તુને અડક્યા વિના અમે સીધા સ્નાન કરીને કપડાં બદલીએ. અમારાં તમામ કપડાંને પણ અલગ ઘોવાં પડે છે. આ બધી તકેદારી અમે રાખીએ છીએ. આમ પણ રોજ અમે ૧૨-૧૩ લાશનું કામ કરીએ એમાં પણ એકદમ ડિકમ્પોઝ બોડી આવે તો અમે બે-ત્રણ જોડી ગ્લ્ગ્સ પહેરીએ, માસ્ક પહેરીએ જ છીએ ને બીજી તકેદારી પણ રાખીએ જ છીએ.

અબ્દુલ રેહમાન મલબારી ઉમેરે છે કે અમે ડિઝાસ્ટર સમયમાં કામ કરવા માટે હવે ટેવાઈ ગયા છીએ. સુરત પોલીસ, સુરત મહાનગરપાલિકા સૌનો અમને નિયમિત સહકાર મળે છે. લોકો પણ અમને સતત સહયોગ આપે છે. અમારી પાસે છે જે ત્રણ મારુતિ ઈકો અને બે વેન છે એ દાનમાં જ મળી છે. એની અલગ કહાની છે. ગુજરાતના મુખ્ય મંત્રી વિજય રૂપાણી દ્વારા એક બીજી મોટી એમ્બ્યુલન્સ સરકાર તરફથી મળી છે. અત્યાર સુધી અમે ૫૦,૦૦૦થી વધારે મૃતદેહના અંતિમ સંસ્કાર કર્યા હશે. અમે સરકારી નિયમ, પોલીસકાયદાનું પાલન કરીને જેટલાના અંતિમ સંસ્કાર કરીએ છીએ એનો રેકૉર્ડ રાખીએ છીએ એટલે પોલીસ કે બીજા સરકારી વિભાગો સાથે અમે કામ કરી શકીએ છીએ.

આટઆટલા અનુભવો, હજારો વખત મોતની સાથે જ રહેનારા અબ્દુલ રેહમાન પોતે એક સમયે પિતા સાથે કાપડનો વેપાર કરતા હતા અને હવે મહત્તમ સમય લાશોના વારસ બનીને એને એની અંતિમ મંજિલ સુધી પહોંચાડવાનું કામ કરે છે. આ એવું કામ છે, જે બીજા કોઈ ન કરે. જેમ ૨૦૦૧માં ભૂજમાં એર ફોર્સના જવાનોએ સલામી આપી હતી એવી જ સલામી આપણને સૌને પણ એમને આપવાનું મન થાય.

અમૂલ... દૂધ આજ ભી પી રહા હૈ ઈન્ડિયા!

કોરોનાની કટોકટીમાં જબરદસ્ત ગોઠવણ કરી હોવાથી જોઈતું દૂધ એકઠું કરી એનું વિતરણ કરવામાં 'અમૂલ'ને જરા પણ મુશ્કેલી નથી નડી રહી.

કેતન ત્રિવેદી (અમદાવાદ)

૭ ઈ ૨૪ માર્ચે વડા પ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીએ એમના દેશવ્યાપી સંબોધનમાં જ્યારે દેશભરમાં ૨૧ દિવસના લોકડાઉનની જાહેરાત કરી એ પછી લોકોને સૌથી વધારે ચિંતા સતાવતી હતી તો એ હતી દૈનિક જરૂરતની આવશ્યક ચીજવસ્તુઓની. ઓફિસ ગયા વિના ચાલે, મૂલી જોવા કે ડિનર લેવા બહાર ગયા વિના ચાલે, પણ ઘરમાં બેસીને ચા-નાસ્તો કે ભોજન કર્યા વિના થોડું ચાલે? કમ સે કમ, શાકભાજી અને દૂધ તો જોઈએ જ ને?

આમ પણ નરેન્દ્રભાઈ રાતે આઠ વાગે ટીવી પર આવીને કંઈક બોલે એટલે બધાના હાર્ટ બીટ્સ વધવા માંડે. આ વખતે પણ સાહેબે રાતે બાર વાગ્યાથી...

એવું કહ્યું એટલે બધાના કપાળમાં કરચલીઓ પડી ને ધબકારા વધ્યા.

ભૂતકાળમાં આપણા આ બાબતના અનુભવો બહુ સારા નથી એટલે લોકોને દૈનિક વપરાશની આ ચીજોનું શું થશે એની ચિંતા સતાવે એ બહુ સ્વાભાવિક પણ હતું. જો કે મારી-તમારી-આપણી સૌની નવાઈ વચ્ચે લોકડાઉનના આ એકવીસ દિવસ દરમિયાન છૂટાછવાયા અપવાદ સિવાય ક્યાંયથી દૂધ કે શાકભાજીની અછત સર્જાઈ હોય કે પુરવઠો ન પહોંચ્યો હોય એવા સમાચાર મળ્યા નથી એ રાહતની વાત હતી ને છે.

વેલ, આ રાહતનો આપણને અનુભવ કરાવ્યો છે ગુજરાતની પોતીકી બ્રાન્ડ અમૂલ. આમ જુઓ તો આ સમયગાળામાં અમૂલ આપણને સૌને બે રીતે ઉપયોગી બની રહ્યું: એક તો એનાં દૂધ ઉત્પાદન અને

વિતરણ સાથે સંકળાયેલા લોકોની સખત મહેનતથી દૂધનો પુરવઠો જળવાઈ રહ્યો એ અને બીજું, અમૂલની અટરલી બટરલી ગર્લ કે જે તણાવના આ માહોલમાં પણ આપણને રોજ હળવાફૂલ રાખવાનો સતત પ્રયત્ન કરતી હતી!

- અને આ બન્નેની પાછળ જેમની મહેનત હતી એ હતા અમૂલના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ડેરી ઉદ્યોગમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે જાણીતું નામ એવા આર.એસ. સોઢી.

છેલ્લાં ૩૮ વર્ષથી અમૂલ સાથે જોડાયેલા અને દસ વર્ષથી ફેડરેશનના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે કાર્યરત આર.એસ. સોઢી ચિત્રલેખાને કહે છે એમ, એમની ટીમે પહેલા જ દિવસથી એ વાતની કાળજી લીધી હતી કે દેશભરમાં જ્યાં અમૂલ દૂધ પહોંચે છે ત્યાં દૂધનો પુરવઠો યથાવત્ જળવાઈ રહે. એનો બિનજરૂરી સંગ્રહ

ન થાય કે ન તો એના કાળાબજાર થાય. સાથે સાથે દૂધના કલેક્શનની કામગીરીમાં પણ કોઈ કચાશ ન રહે. ઑથોરિટી તરફથી પણ પૂરતો સહકાર મળ્યો એટલે ટ્રાન્સપોર્ટેશનમાંય કોઈ મુશ્કેલી નડી નથી.

એ જાણી લો કે છેક ૧૯૪૬માં મધ્ય ગુજરાતમાં ખેડાથી અમૂલ નામની આ શ્વેતકાંતિની શરૂઆત થઈ એ પછી આજે અમૂલ મિલ્ક માર્કેટિંગ ફેડરેશન રાષ્ટ્રીય-આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે અનેકગણું વિસ્તરી ચૂક્યું છે. ૧૮ દૂધ ઉત્પાદક સંઘ અને ૮૦ ડેરી પ્લાન્ટ્સ ધરાવતા આ ફેડરેશન દ્વારા રોજનું ૨૬૦ લાખ લિટર દૂધ ભેગું કરવામાં આવે છે.

પૈનેજિંગ ડિરેક્ટર આર.એસ. સોઢી:
આ પરિસ્થિતિમાં પણ દૂધનો પુરવઠો વધ્યો છે!

એમાંથી ૧૪૦ લાખ લિટર દૂધનું દૂધ તરીકે જ વિતરણ થાય છે, જ્યારે બાકીનાં દૂધનો ઉપયોગ પાઉડર, પનીર, આઈસક્રીમ, ચોકલેટ સહિતની દૂધની વિવિધ બનાવટોમાં કરવામાં આવે છે.

ગુજરાતની જ વાત કરીએ તો રાજ્યનાં ૧૮,૬૦૦ ગામમાં એટલેકે ગુજરાતના ખૂણે ખૂણેથી અમૂલ દૂધ એકત્રિત કરે છે. ગુજરાત ઉપરાંત મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, પંજાબ, હરિયાણા, ઉત્તર પ્રદેશ અને પશ્ચિમ બંગાળ જેવાં રાજ્યોમાં પણ અમૂલ દૂધ ઉત્પાદન અને વિતરણની કામગીરી સાથે જોડાયેલું છે. ફેડરેશનના જ એકાદ હજાર કર્મચારી ઉપરાંત દૂધનાં કલેક્શન અને વિતરણ સાથે જોડાયેલા લાખખો ખેડૂનો, વાહનચાલકો, ડિસ્ટ્રિબ્યુટર્સની મોટી ચેન આ કામ સાથે સંકળાયેલી છે.

લોકડાઉનના આ પિરિયડમાં દૂધનાં કલેક્શન અને વિતરણમાં કોઈ મુશ્કેલી પડી? વેચાણમાં કોઈ વધારો-ઘટાડો થયો?

જવાબમાં આર.એસ. સોઢી કહે છે કે દૂધના

કલેક્શનમાં કોઈ ફરક પડ્યો નથી. ઊલટાનું સ્થાનિક સ્તરે જે નાનીડેરીઓ દૂધ કલેક્શન કરતી હતી એમની કામગીરી અટકવાથી દૂધનો પુરવઠો વધ્યો છે. હા, ચાની છૂટક લારીઓથી માંડીને હોટેલ-રેસ્ટોરાં ઈન્ડસ્ટ્રી બધું જ ઠપ્પ હોવાથી દૂધની પાવડર, ક્રીમ, પનીર જેવી ચીજોની બનાવટનું વેચાણ ચોક્કસ ઘટ્યું છે. આઈસક્રીમના વેચાણમાં પણ સીઝન હોવા છતાં ખાસ્સો એવો ઘટાડો થયો છે. આને કારણે કદાચ જો દૂધની જરૂરત વધે તો પણ એને પહોંચી વળવા અમૂલ સક્ષમ હતું અને છે. અમારી કામગીરીનું માળખું વ્યવસ્થિત ગોઠવાયેલું છે. હા, જ્યાં વાહનોને પસાર થવા માટે કે ડિસ્ટ્રિબ્યુટર્સને લોકડાઉનમાં પાસની જરૂર હતી ત્યાં સ્થાનિક તંત્રએ પૂરતી મદદ કરી એટલે માળખું તૂટ્યું નથી.

જોકે આ કામગીરીમાં સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગ અને આ કામગીરી સાથે સંકળાયેલા લોકોની સુરક્ષાનું શું?

જવાબમાં એ કહે છે કે પહેલા જ દિવસથી જ્યાં અમારાં કલેક્શન સેન્ટરો છે ત્યાં ગામડે ગામડે લોકોને અમે સામાજિક રીતે જાગ્રત કરી એકબીજાથી અંતર જાળવવાની સલાહ આપી હતી. એ જ રીતે દૂધ કલેક્શનની કામગીરી કરતા લોકો હાથમાં ગલ્ગ્લ પહેરે, માસ્ક બાંધે અને પોતાની પૂરતી કાળજી લે એ માટે તાલીમ આપી. ડેરી પ્લાન્ટ્સમાં પણ આરોગ્યલક્ષી સુરક્ષાના તમામ નિયમોનું પાલન થાય એ માટે અમે પૂરતી તકેદારી રાખી છે.

વેલ, એક તરફ અમૂલે આ કપરા સમયમાં પણ જીવનજરૂરી ચીજોનો પુરવઠો જળવાઈ રહે એ તો સુનિશ્ચિત કર્યું જ છે, પણ સાથે સાથે એ એક બીજા કારણથી પણ આ દિવસોમાં દેશભરના લોકોનાં દિલોદિમાગ પર છવાયેલું રહ્યું. જૂની પેઢીને ખયાલ હશે કે દૂરદર્શન પર પહેલી વાર રામાયણ સિરિયલનું પ્રસારણ થયું ત્યારે અમૂલની કેટલીક યાદગાર જાહેરખબરો સિરિયલની વચ્ચે બ્રેકમાં જોવા મળતી. આટલાં વર્ષો પછી આજે ફરી વાર રામાયણના પુનઃ પ્રસારણ વખતે એ જ સમયની જૂની જાહેરખબરો અમૂલે પુનઃ પ્રસારિત કરીને દર્શકોને ઘેરબેઠાં ભૂતકાળના દિવસોની સફર કરાવી છે.

અમૂલ ખરેખર અમૂલ્ય છે!

‘અમૂલ’ના સોઢીજીની વિડિયો મુલાકાત માટે

વિઝિટ: <https://youtu.be/WvNwjin8cemQ>

હાઉસ ઑફ કીચનવેર

ગ્લેર

આપનો હરદેશનો સાથી

માઈલસ્ટોન

- ❑ ૧૮૩૩માં જેલવાસ ભોગવી રહેલા ઈટાલીના ઈતિહાસકાર સીઝર કેન્ટુએ જેલમાં સ્કેચપેપર પર ટૂથપિકથી એક આખી નવલકથા લખી નાખી હતી.
- ❑ કાંગારૂ રેટ્સ નામના ઉંદરો એમના આખા આયુષ્યમાં ભાગ્યે જ પાણી પીએ છે.
- ❑ દુનિયાનું પહેલું વેક્યૂમ કલીનર ગેસથી સંચાલિત હતું ને એ એટલું મોટું હતું કે હરફેર માટે એને ઘોડા સાથે બાંધી એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે લઈ જવામાં આવતું.
- ❑ રાષ્ટ્રપતિ રોનાલ્ડ રેગનની પહેલી નોકરી લાઈફગાર્ડ તરીકેની હતી, જેમાં એમણે ૭૭ લોકોને ડૂબતા બચાવ્યા હતા.
- ❑ ૧૮મી સદીની શરૂઆતમાં જર્મનીમાં જન્મપત્રક-બર્થ સર્ટિફિકેટ તરીકે ઈસ્ટર એગ પર જન્મતારીખ ને નામ કોતરીને આપવામાં આવતાં.
- ❑ મિશિગનમાં ચેરીના ઠળિયા થૂંકવાની ચેમ્પિયનશિપ યોજાય છે, જેમાં કેવિન બાર્ડ્સ નામના ભાઈ વિજેતા ઠર્યા હતા. એમણે એક જ ઝાટકે થૂંકીને ઠળિયો ૫૮ ફૂટ દૂર ફગાવી દીધો હતો.
- ❑ કાર્નિવોરસ ગ્રાસહોપર નામની પ્રજાતિના ઉંદરો વીંછીના ઝેરને પેઈન કિલરમાં બદલી દેવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.

લોકડાઉનની રામાયણ... ઘરઘરમાં મહાભારત

સંચારબંધીને કારણે એક પાંજરે પુરાયેલા પરિવારજનોમાં નાની નાની વાતે ખટરાગ-મતમતાંતર થાય એ સ્વાભાવિક છે. આવાં રિસામણાંઓએ આપસી સંબંધોને ગંભીર ઠેસ પહોંચાડી હોય એવા કિસ્સા વધી રહ્યા છે ત્યારે મનોચિકિત્સકો સૂચવે છે અધૂરાં તોય મધુરાં બની રહેલાંની ગુરુચાવી.

સમીર પાલેજા (મુંબઈ)

- બધું કામ મારે એકલીએ જ કરવાનું, તમારી કોઈ ફરજ નથી...

- મને તો કંઈ કહેતી જ નહીં. વર્ક ફ્રોમ હોમે તો મારું લોહી ચૂસી લીધું છે...

- મમ્મી. મને નહીં ફાવે. મારે ઑનલાઈન પ્રોજેક્ટ સબમિટ કરવાનો છે.

...ને મોં, મારું તો વૅક્શન ચાલે છે. આખું વર્ષ પબજી નથી રમ્યો, હવે તો કટકટ બંધ કર...

દર્શનમાં રામાયણ અને મહાભારતનું ફરી પ્રસારણ થઈ રહ્યું છે ત્યારે લોકડાઉનમાં એક ઘરમાં પુરાયેલા સ્વજનોના સંબંધમાં પણ રામાયણ-મહાભારત ભજવાઈ રહ્યાં છે. આમાં દોષ કોઈનો નથી, પણ કોઠે પડી ગયેલી લાઈફસ્ટાઈલમાં એકાએક આવેલા બદલાવને એડજસ્ટ થવાની અનિચ્છા-આણઆવડતને કારણે અનેક ઘરમાં સંવાદને બદલે વિસંવાદ પેદા થવા માંડ્યો છે. મુંબઈ પોલીસના

આંકડા પ્રમાણે લોકડાઉનના દિવસોમાં ઘરેલું હિંસાની ઘટનામાં એકદમ ઉછાળો આવ્યો છે. ગુજરાતમાં પણ એ જ પરિસ્થિતિ છે, પણ પોલીસ પાસે આવા ઘરકંકાસ પર ધ્યાન આપવાનો સમય નથી એટલે મનોચિકિત્સકો અત્યંત બિઝી થઈ ગયા છે.

અમદાવાદના જાણીતા સિનિયર કન્સલ્ટિંગ સાઈકોલોજિસ્ટ ડૉ. પ્રશાંત ભીમાણીના મતે આ સમય જ એવો છે કે લોકોને સ્વજનો સાથે ઝઘડવાનું મન થાય, કારણ કે આવા અને આટલા લાંબા લોકડાઉનની કોઈને કલ્પના નહોતી.

ભીમાણીસાહેબ ચિત્રલેખાને કહે છે કે આમ જુઓ તો દરેક વ્યક્તિમાં ઓછા-વત્તા અંશે સ્ટ્રેસ કે ડિપ્રેશન હોય છે, જે આવી કટોકટીમાં બહાર નીકળે છે. ખરું કહીએ તો લોકોનું સાચું મનોવૈજ્ઞાનિક વ્યક્તિત્વ અત્યારે બહાર આવી રહ્યું છે. ઓચિંતા

ઊભી થયેલી આવી માનસિક પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે ઉપાય ન સૂઝે તો ગુસ્સો આવે, જે ત્રણ રીતે અભિવ્યક્ત થાય. નંબર એક, કોઈને અપશબ્દો

કહેવા, ટીકા કે કટાક્ષ કરવો અથવા લાફો ઠોકી દેવો. નંબર બે, હાથ પછાડવાનું મન થાય કે કંઈ તોડફોડ કરવાની ચેષ્ટા કરી બેસાય. હમણાં કોઈએ ગુસ્સામાં એલઈડી ટીવી તોડી નાખ્યું. નંબર ત્રણ, પોતાની જાત પર ગુસ્સો કાઢવો. કોરોના પોઝિટિવ આવવાને લઈને આપઘાત કરવાના કિસ્સા પણ બનવા માંડ્યા છે. જે વ્યક્તિ પહેલેથી ડિપ્રેશનમાં હોય એમનામાં આવી વૃત્તિ વધારે હોય. ઘરમાં બેઠાં બેઠાં કંટાળી જવાથી પોતાને ઈજા કરી હોય એવા કેસ પણ થયા છે.

આ કપરા કાળમાં આખો દિવસ સાથે રહેવાથી એકબીજાની ખામી કે દોષ તરત નજરે ચઢવા માંડે છે. અમુક રહસ્યો પણ છતાં થાય છે. એક સાચા કિસ્સામાં એવું બન્યું કે પતિ આખો દિવસ ઘરે હોવાથી એનો ફોન ચાર્જિંગમાં મૂકવા જતી પત્નીએ ફોનમાં ખાંખાખોળા કર્યા તો નજરે એવું કંઈક ચઢી ગયું, જેનાથી પુરવાર થયું કે પતિદેવને પત્નીની જ ખાસ સહેલી સાથે આડા સંબંધ હતા. પછી તૂતૂંમૈં થઈ. લોકડાઉન ખૂલે એટલે તરત ડિવોર્સ ફાઈલ કરવા સુધી વાત વધી ગઈ. જો કે સમયસર મનોચિકિત્સકનું કાઉન્સેલિંગ મળી જતાં લગ્ન

ડૉ. પ્રશાંત ભીમાણી:

**જૂના ફોટા સ્વજનોમાં શૅર કરવાથી
સંબંધોમાં નવી ઉષ્મા આવશે.**

કદાચ બચી જશે, પણ અવિશ્વાસ તો રહી જશે.

મનોચિકિત્સક ડૉ. પ્રશાંત ભીમાણી લોકડાઉનમાં રોજ સાતથી દસ લોકોનું વિડિયો કાઉન્સેલિંગ કરે છે. એ કહે છે કે આ સમયમાં ઘરેલુ ઝઘડા અંગે ફોન આવવાના વધી રહ્યા છે. બાળકને ગેજેટ્સ કેટલો સમય આપવું અને એની પાસે કઈ પ્રવૃત્તિ કરાવવી એ વિશે જબરજસ્ત મતભેદ થતાં એક મા-બાપે મનોચિકિત્સક તરીકે મારી મદદ માગી છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ કે પહેલેથી જે પતિ-પત્ની કે અન્ય સંબંધીઓ વચ્ચે કોઈ પ્રોબ્લેમ છે એ સમસ્યા વધુ જોરશોરથી બહાર ડોકાવા માંડી છે, જેમ કે જોઈન્ટ ફેમિલી હોય તો લોકડાઉનમાં ઘરખર્ચની વહેંચણી કેવી રીતે કરવી એનાય ઝઘડા વધ્યા છે!

બીજી તરફ, એક સુખદ આશ્ચર્ય જણાવતાં ડૉ. ભીમાણી કહે છે કે લોકડાઉનમાં શહેરી વિસ્તારની સાસુ-વડુ વચ્ચેના સંબંધ સુધરી રહ્યા હોવાનું જોવા મળ્યું છે. થોડો સમય સાથ-સહકારથી રહેવું જ પડશે એ વાસ્તવિકતા એમણે જાણે જલદી સ્વીકારી લીધી છે! પુત્રવધૂને કોઈ જૂની વાનગી બનાવતાં શીખવતી સાસુમાઓના ફોટા-વિડિયો સોશિયલ મિડિયામાં છૂટથી ફરી રહ્યા છે.

સ્વ-આવિષ્કારની જરૂરત...

નિયમિત રૂપે ઓલ ઈન્ડિયા રેડિયો પર સાઈકોલોજીને લગતા વાર્તાલાપ આપતા ડૉ. પ્રશાંત ભીમાણી અનાયાસે મળી ગયેલી ફુરસદ કે સોલિટ્યુડને એન્જોય કરવાની પણ શીખ લોકોને આપે છે. એ કહે છે કે પોતાની અંદર છુપાયેલાં નેગેટિવ ઈમોશન્સ-નકારાત્મક લાગણીઓને ઓળખી કાઢીને એનાથી ઉપર ઊઠવાના પ્રયાસનો આ સમય છે. ઈર્ષા, તિરસ્કાર, ખરાબ કરવાની વૃત્તિ, ક્રોધ, વગેરે પર અત્યારે કામ કરવું જોઈએ. સાથે જ અંદરના શ્રેષ્ઠ તત્વને બહાર લાવીને એની પરાકાષ્ઠા તરફ જવાની જર્ની શરૂ કરશો એ જ ખરું

સુવર્ણ-મોહિત:

**નોકર-ચાકર અને પાર્ટી-રેસ્ટોરાં વિના
જીવવાનું શીખી લીધું છે.**

સેલ્ફ રિયલાઈઝેશન અથવા સ્વ-આવિષ્કાર છે.

આ સમયમાં કોરોના ડાયરી પણ બનાવવી જોઈએ. સ્વોટ એનાલિસિસ તરીકે ઓળખાતા સાઈકોલોજિકલ ટૂલ્સને આધારે ડાયરીમાં લખાણ ટપકાવીને નેગેટિવ ઈમોશન્સને ઓળખવાની સૂક્ષ્મ એક્સરસાઈઝ ખૂબ સારાં પરિણામ આપશે. ખાસ કરીને આપણે ઝડપથી માફી આપતાં શીખી જઈશું, જે કોઈ પણ સંબંધની જાળવણી અને વિકાસ માટે અત્યંત જરૂરી છે.

મિસ્ટર એન્ડ મિસિસ, આટલું કરજો...

ડૉ. ભીમાણી કહે છે કે લોકડાઉનમાં પતિદેવોએ એક્ટિવ લિસનિંગ કરવું પડશે અર્થાત્ પત્નીની વાત પૂરેપૂરી એકાગ્રતાથી સાંભળવાની તૈયારી રાખવી પડશે. ઘણા મને પૂછે છે કે સાહેબ, વાઈફ તો બોલતી બંધ જ નથી થતી તો શું કરવું?!

આનો જવાબ એ છે કે તમારી પાસે વ્યક્ત થવાની એને માંડ તક મળી છે. એને જે કહેવું છે એ માત્ર તમને જ કહેવું છે, બીજાને નહીં એ વાતને પ્રિવિલેજ ગણો. બીજું, આખો દિવસ કોરોનાનો ડેથ સ્કોર જોયા રાખવાને બદલે પત્નીનાં કામમાં મદદ કરો, રસોઈ સારી બની હોય તો વખાણ કરતાં અચકાવ નહીં. બીજી તરફ, પતિદેવના રસની વાત હોય એમાં પત્નીએ ઈન્ટરેસ્ટ દેખાડવો જોઈએ, જેમ કે આર્થિક આયોજનમાં-ખર્ચ ઘટાડવામાં પોતાનું યોગદાન સામેથી આપવું. સંબંધોને મધુર બનાવવા માટે ગમતાં ગીતો કે મ્યુઝિક સાથે સાંભળવું. રોમાન્ટિક દિવસોમાં જે ગીતો સાથે સાંભળતાં એ ફરી સાંભળો તો ખયાલ આવશે કે આપણે પ્રેમ કરવા માટે ભેગાં થયાં છીએ, ઝઘડો કરવા માટે નહીં.

વર્ક ફોર હોમ...

અમદાવાદમાં રહેતાં સુવર્ણા વોરા ૮૨.૭ બિગ એક્સેમ રેડિયોનાં રિજનલ બિઝનેસ ડિરેક્ટર (ગુજરાત-રાજસ્થાન) છે. સુવર્ણાના હસબન્ડ

મોહિત વોરા ટાટા એઆઈજી જનરલ ઈન્સ્યોરન્સ કંપનીના એરિયા સેલ્સ મેનેજર (ગુજરાત) છે. ૨૦૦૮માં એમનાં લવ મેરેજ થયાં હતાં, પણ કોર્પોરેટ વર્લ્ડમાં ઊંચા હોદ્દા કામ કરવાને કારણે બન્નેની લાઈફ એટલી વ્યસ્ત કે વૅકેશન પ્લાન કરવાનો સમય પણ ન મળે. લોકડાઉને જો કે એમના માટે એક નવો પડકાર ઊભો કર્યો. સુવર્ણા વોરા ચિત્રલેખાને કહે છે:

‘લગ્ન પહેલાં અમે ખૂબ સાથે ફરતાં, પણ ત્યાર પછી દિવસો સુધી ચોવીસ કલાક સાથે રહેવાનો આ પહેલો પ્રસંગ છે એટલે થોડા દિવસ તો એંડ્રજસ્ટ થવાનું આકરું લાગ્યું. નોકર-ચાકર, રસોઈયાની ગેરહાજરીમાં અમારે ઘરનાં કામ પૂરાં કરીને ઑફિસના કામે વળગી જવું પડે છે. અગાઉ ક્યારેય અમે સાંજની ચા સાથે નહોતી પીધી, પણ હવે ચાર વાગ્યા સાથે ચાની ચૂસકી લેવાના અવસરને માણીએ છીએ.’

પાણીનો ગ્લાસ પણ ક્યારેય જાતે નહોતા ઉપાડતા એ મોહિત વોરાએ સાફસફાઈ અને કરિયાણા-શાકભાજીની ખરીદીનું કામ ઉપાડી લીધું છે. ગયા અઠવાડિયે સુવર્ણાનો બર્થ-ડે હતો ત્યારે મોહિતે પાસ્તા બનાવવાનું સાહસ કરી દેખાડ્યું.

રસોઈમાં ક્યારેય બાંધછોડ ન ચલાવી લેતા મોહિત વોરા ઉમેરે છે કે ક્યારેક સુવર્ણા આખો દિવસના ઑફિસ કૉલ્સથી થાકી જાય ત્યારે એને રસોઈની માથાકૂટ નથી કરવા દેતો. અમે મેંગી ખાઈને ચલાવી લઈએ છીએ. બાકી, અમારા બન્ને માટે આ એક આનંદદાયક અનુભવ છે. અમારા વચ્ચે સમજદારી વધી છે અને સંબંધો વધુ સ્ટ્રોગ બન્યા છે. અમે વર્ક ફ્રોમ હોમની સાથે વર્ક ફોર હોમ પણ કરીએ છીએ.

સુવર્ણા કથકમાં વિશારદ થયાં છે અને આ શોખને આગળ લઈ જવાની એમની ઈચ્છા છે, પણ વર્ક ફ્રોમ હોમ અને ઘરકામને કારણે એ શક્ય બનતું નથી, પરંતુ મોહિતની છુપાયેલી હોબીને પૂરી કરવામાં સુવર્ણા બરાબર સહકાર આપે છે. હમણાં મોહિત અશ્વય કુમારનો સંગીત સેતુ કાર્યક્રમ માણે છે. એમાં સોનુ નિગમનાં ગીતો આવ્યાં તો મોહિત પણ સાથે ગાવા માંડ્યો, જે સુવર્ણાએ છુપાઈને રેકૉર્ડ કરી લીધું. પેલાને ખબર પડી તો એ વઢ્યો-દલીલો કરી, કારણ કે એને ખબર છે કે આવી નિર્દોષ તૂતૂંમેંથી તો ઊલટું સંબંધો મધુર બને છે.

આટલું કરજો, હો રાજ...

સંચારબંધીના કાળમાં મુંબઈનાં જાણીતાં સાઈકોથેરાપિસ્ટ અને કાઉન્સેલર માધવી આશર સતત ફોનમાં બિઝી હોય છે, કારણ કે લોકોનાં ઘરમાં થતી તમામ નાની-મોટી નોકઝોંક એમના સુધી આવે છે. **માધવી આશર ચિત્રલેખાને** કહે છે કે અત્યારે ઘરેલુ ઝઘડાનું સૌથી મોટું કારણ લોકોને પોતાની સ્પેસ નથી મળતી એ છે. બીજું કારણ, લોકડાઉનમાં દરેક દિવસ કેવી રીતે પસાર કરીશું એનું પ્લાનિંગ નથી એ છે. ત્રીજું કારણ, ઘરે બેસેલા પુરુષવર્ગમાં સ્ત્રીઓ પાસેથી વધુપડતી અપેક્ષા છે એ છે.

લોકડાઉનના પહેલા તબક્કામાં જો પરિવારજનો વચ્ચે સંબંધ બગડ્યા હોય તો ત્રણ મે સુધી હજી સમય છે સંબંધો સુધારી લેવા-વધુ મધુર બનાવવા માટે એમ જણાવીને માધવી આશર અહીં સૂચવે છે, લોકડાઉનમાં એકબીજાને ગમતાં રહેવાના સાત ઉપાય:

૧. રોજ રાત્રે આવતી કાલનું સમયપત્રક ફિક્સ કરી દો. એમાં કોણ શું કામ કરશે, કેટલા સમયમાં કરશે, બ્રેકફાસ્ટ, લંચ, ડિનરમાં શું બનશે એ બધું નક્કી કરી દો.

૨. દરેક સભ્યએ એની રુચિ-આવડત મુજબ કોઈ ને કોઈ ઘરકામની જવાબદારી લેવી જ રહી. નવરા

માધવી આશર: સમય છે સંવાદ, સાથ-સહકાર અને સમજદારીથી રહેવાનો.

બેસી રહેતા સ્વજનોને તો કામે લગાડી જ દો. ન ફાવે એ કામ શીખી લેવું. તેમ છતાં, કામમાં ભૂલચૂક રહી જાય તો બીજાઓએ ટીકા કરવી નહીં, પણ સૂચનના રૂપમાં ભૂલ પ્રત્યે ધ્યાન દોરીને માર્ગદર્શન કરવું છતાં કારણ વિના કોઈનું કામ વધે નહીં એનો પણ ખ્યાલ રાખો.

૩. નક્કી કરેલા સમયપત્રકમાં ઓછામાં ઓછો એક કલાક ઘરના તમામ સભ્યો સાથે મળીને કોઈ ગેમ રમે એના માટે હોવો જ જોઈએ. કેરમ, પાનાં, હાઉઝી, બોર્ડ ગેમ, વગેરે સાથે રમવી જ જોઈએ. આ પ્લે ટાઈમમાં થતી મજાક-મસ્તી, બોલાચાલી, દલીલોને કારણે બોનિંગ વધશે.

૪. દીકરા ને દીકરી વચ્ચે કામની વહેંચણી સમાનતાથી કરો.

૫. પતિ-પત્નીએ એક વાતનો ખ્યાલ રાખવો કે કોઈ પણ સંજોગોમાં એકબીજા પર હાથ ઊપડી જાય તો એને સહન કર્યા જવું નહીં. પડોશીઓને ભેગા કરીને ગામ ધજાગરો કરવો, જેથી સામી વ્યક્તિ બીજી વાર હાથ ઉપાડતાં સો વાર વિચારે.

૬. આ સમયમાં પોતાનું કોઈ એક કૌશલ્ય અપેડટ થાય એના પ્રયાસ કરો અથવા તો કોઈ નવી સ્કિલ શીખો. આજે સોશિયલ મિડિયામાં દરેકની રસ-રુચિ મુજબના વેબિનાર થાય છે. એનો લાભ લો.

૭. રેસ્ટોરાંમાં જવાનું બંધ હોવાથી ડાયેટિંગ તો આપોઆપ થઈ રહ્યું છે, પણ યોગ-પ્રાણાયામ કે સૂર્યનમસ્કાર, વગેરે રોજ સાથે મળીને કરો. દરેક મિનિટ તડકામાં બેસો. એ ઉપરાંત, અધ્યાત્મ તરફ થોડી રુચિ કેળવો. અનેક સંસ્થાઓ તરફથી જાતજાતના આધ્યાત્મિક અભ્યાસક્રમો ઓનલાઈન ચલાવવામાં આવે છે.

છેલ્લે માધવી આશર ઉમેરે છે કે અપવાદો બાદ કરીએ તો પણ ૩૫ વર્ષથી નીચેનાં વર્કિંગ કપલ્સે આ સમયનો ઉપયોગ બોનિંગ વધારવામાં કર્યો છે એવું ચોક્કસ જોવા મળ્યું છે. બીજી તરફ, અન્યો માટે લોકડાઉન પાર્ટ-ટુ એક એવી તક છે, જે ઝડપી લીધી તો ઘરઘરમાં રામરાજ્ય આવશે. □

ચિત્રલેખાના સહયોગથી કચ્છશક્તિ આયોજિત નિબંધસ્પર્ધા

વિષય: નારી નિર્ભય કેવી રીતે બની શકે?

આપણા સમાજમાં એક તરફ એમ કહેવાય કે જ્યાં નારીની પૂજા થાય ત્યાં દેવોનો વાસ હોય છે તો બીજી તરફ આપણાં શહેરોમાં, શિક્ષણસંસ્થાઓમાં, ઓફિસોમાં, ગામડાંઓમાં, ઘરોમાં પણ સ્ત્રીઓ સલામત હોતી નથી. એમણે સતત સાવચેત રહેવું પડે છે. છેડતીથી લઈને બળાત્કારની બીક-ભય સાથે જીવવું પડે છે. નારી નિર્ભય બનીને મુક્તપણે હસી-ફસી શકે એ માટે માત્ર સરકારે નહીં, પણ પુરુષો, સ્ત્રીઓ તેમ જ સમગ્ર સમાજે શું શું કરવું જોઈએ? કેવાં કેવાં પગલાં લેવાં જોઈએ? જેથી મહિલા ભયરહિત જીવન જીવી શકે.

આ અંગે આપ શું માનો છો? વિચારો ને ઉઠાવો

કલમ અને નારી નિર્ભય કેવી રીતે બની શકે? આ વિષયને ધ્યાનમાં રાખીને લખો એક નિબંધ.

આપનો નિબંધ કુલસ્કેપ અથવા એ-ફોર સાઈઝના કાગળની એક બાજુએ સ્વચ્છ અક્ષરે (ટાઈપ કરેલો નહીં) લખેલો હોવો જોઈએ. નિબંધ લખનારે પોતાનો એક ફોટો, નામ-સરનામું, ઉંમર, મોબાઈલ નંબર, ઈ-મેઈલ ઍડ્રેસ, વગેરે એક અલગ કાગળ પર લખીને નિબંધ સાથે મોકલવો...

આ સ્પર્ધા અંગે નિર્ણાયકોનો નિર્ણય છેવટનો અને પ્રત્યેક સ્પર્ધકને બંધનકર્તા રહેશે.

સ્પર્ધામાં પ્રથમ ઈનામ માટે ૧૧,૦૦૦ રૂપિયા, દ્વિતીય ઈનામ માટે ૭૦૦૦ રૂપિયા, તૃતીય ઈનામ

માટે ૫૦૦૦ રૂપિયા અને એક-એક હજાર રૂપિયાનાં આશ્વાસન ઈનામ રહેશે. નિબંધ મોકલવાની છેલ્લી તારીખ ૨૨ મે, ૨૦૨૦ છે.

નિબંધ મોકલવાનું સરનામું:

હેમરાજ શાહ, કચ્છશક્તિ, રેખા પ્રકાશન, ૪૧, કરેલ વાડી, ઠાકુર દ્વાર, મુંબઈ: ૪૦૦૦૦૨.

વિજેતા સ્પર્ધકોને અષાઢી બીજ-કચ્છી નવા વર્ષની ઉજવણી પ્રસંગે મંગળવાર તારીખ ૨૩ જૂન, ૨૦૨૦ ના રોજ યોગી સભાગૃહ, દાદર (મુંબઈ) ખાતે ઈનામો આપવામાં આવશે.

સ્પર્ધાના અન્ય નિયમો માટે સંપર્ક:

હેમરાજ શાહ

મોબાઈલ: ૦૮૮૨૧૧૨૨૨૩૬

કવર સ્ટોરી

કોરોના સાથે આવી ક્યામત અર્થતંત્ર માટે પણ બની આફત...

કોરોનાની બીમારીએ હજારો લોકોને માંદા પાડ્યા અને સેંકડોના જાન લીધા છે. એને પગલે લાગુ કરવામાં આવેલા લોકડાઉનથી આ મહામારીનો ફેલાવો ઓછો થયો છે, પણ ઉદ્યોગધંધા બંધ થઈ જતાં દેશના માથે આર્થિક મહાઉપાધિનો ખતરો તોળાઈ રહ્યો છે.

હીરેન મહેતા (મુંબઈ)

૧ સિક, પુણે અને અહમદનગર એ મહારાષ્ટ્રના ત્રણ જિલ્લા આખા દેશની કાંદાની જરૂરતના ૪૦ ટકા જેટલો માલ પકવે છે. આ ત્રણ જિલ્લા ઉપરાંત સાંગલી, સોલાપુર અને કોલ્હાપુર સુધીનો પટ્ટો તો આખા મહારાષ્ટ્રને દૂધ, શાક તથા અનેક ફળ પૂરાં પાડે છે એમ કહી શકાય. જો કે અત્યારે અહીંનો બધો પુરવઠો અટકી ગયો છે. ખેડૂતોએ ઉગાડેલાં શાકભાજી એમનાં ખેતરમાં કે આજુબાજુની સડકો પર પડ્યાં છે. એમાંથી ઘણો જથ્થો તો હવે બગડી પાણી ગયો હશે.

કોરોના વાઈરસની બીમારીનો ડર આમ તો હવે દેશનાં ગામેગામ પહોંચી ગયો છે. બાકી હતું તે નવી મુંબઈની કૃષિ ઉત્પન્ન બજાર સમિતિ (એપીએમસી) હસ્તકની જથ્થાબંધ માર્કેટમાં એક વેપારીને એનો ચેપ લાગ્યો હોવાનું બહાર આવ્યું એટલે બીજા કેટલાક વેપારી અને માલ ઊંચકનારા મજૂરોએ માર્કેટ બંધ કરી દેવા માગણી કરી. પરિણામે નવી મુંબઈની બજાર તો બંધ થઈ, એની સાથોસાથ મહારાષ્ટ્રની આવી નાની-મોટી ૩૧૦ એપીએમસી માર્કેટને અલીગઢી તાળાં લાગી ગયાં. પહેલાં તો વાત થોડા દિવસ બજારો બંધ રાખવાની હતી, પણ આ બંધ ખરેખર કેટલો લાંબો ચાલશે એ તો હવે પછી ખબર પડશે.

માલ-સામાનની હેસ્ટેર માટે દેશમાં રિક્ષા જેવાં શ્રી-વહીલસંથી માંડી ટેમ્પો, મોટી ટ્રક કે ટ્રેલર સહિત બધું મળીને આશરે એક કરોડથી વધારે કમર્શિયલ વેહિકલ્સ હોવાનો ઑલ ઈન્ડિયા મોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોન્ફેડરેશનનો અંદાજ છે. પાછલા થોડા મહિનાથી આમેય દેશમાં મંદી નહીં તો પણ સુસ્તીનો માહોલ હતો એટલે આ એક કરોડમાંથી સરેરાશ ૪૦ ટકા એટલે કે ચાલીસ લાખ વેહિકલ્સ ફાજલ જ રહેતાં હતાં. એમાં કોરોના વાઈરસનો ચેપ જાણે દેશના ટ્રાન્સપોર્ટ સેક્ટરને પણ લાગ્યો અને દેશભરમાં સંપૂર્ણ તાળાબંધી મતલબ કે લોકડાઉનની જાહેરાત થઈ એ સાથે આખા રાષ્ટ્રમાં દોડતાં આશરે પંચાવન લાખ વાહનને બ્રેક લાગી ગઈ. જીવનાવશ્યક ચીજોના પુરવઠા માટે પાંચેક લાખ ટ્રક-ટેમ્પો ચાલુ હશે તો પણ જે કમર્શિયલ વેહિકલ્સનાં પૈડાં ફરતાં થંભી ગયાં છે એમાં કાચા અંદાજે ૩૫,૦૦૦ કરોડ રૂપિયાનો માલ હોવાનું ઑલ ઈન્ડિયા મોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોન્ફેડરેશનના હોદ્દાઓનું માનવું છે. એમાં ઘર કે ઔદ્યોગિક વપરાશની ઈલેક્ટ્રોનિક્સ સામગ્રીથી માંડી સ્ટીલ, બીજી ઘાતુ, સિમેન્ટ, કાચ-

લાકડાંની બનાવટની ચીજવસ્તુ, વગેરે અનેક પ્રકારનો સામાન છે. આ બધું અત્યારે ખુલ્લી સડકો પર અટકેલાં (કે અટવાઈ પોડેલાં) ટેમ્પો, ટ્રક્સ કે ટ્રેલર્સમાં પડ્યું છે.

કંઈક આવી જ હાલત ફેક્ટરીમાંથી નવા માલિકો સુધી પહોંચવા માટે રવાના કરવામાં આવેલી ૧૦,૦૦૦થી વધુ કારની છે. અન્ય કમર્શિયલ વેહિકલ્સની જેમ નવી કારોનું વહન કરનારા કેરિયર્સ પણ લોકડાઉનની અડફેટે ચડી ગયા. આવી દરેક નવી કારની સરેરાશ કિંમત છ લાખ રૂપિયા ગણીએ તો પણ ૧૦,૦૦૦ કારનું મૂલ્ય થાય અંદાજે ૬૦૦ કરોડ રૂપિયા!

દેશની અનેક બજારોમાં ઘણા સમયથી હાલત બહુ સારી તો નહોતી જ. માર્કેટની ભાષામાં કહીએ તો બજારમાં પૈસાનું રોલિંગ અટકી ગયું તું. કેટલાક નિષ્ણાતો એ માટે હજી નોટબંધીને કારણભૂત માની રહ્યા છે. નોટબંધી પાછળ સરકારનો હેતુ કાળાં નાણાંને નાથવાનો હતો, પણ સૂકા ભેગું લીલું બળે એમ નોટબંધીમાં પ્રામાણિકતાથી ધંધો કરનારા ઘણા નાના વેપારીઓ સુઘાં ઘસાઈ ગયા. એ પછી જીએસટીના નામે કરમાળખું બદલવામાં આવ્યું. એમાં પણ શરૂઆતમાં વેપારીઓને બહુ તકલીફ પડી. કરમાળખાની નવી પ્રણાલી સાથે સરકારી કારોબારમાં પણ પ્રામાણિકતા આવે એવી શક્યતા સાથે અર્થતંત્રની ગાડી પાછી પાટે ચડે એમ લાગતું હતું ત્યાં આ કોરોના વાઈરસે અર્થતંત્રની આખી સિસ્ટમ નેસ્તનાબૂદ કરી નાખી.

અમેરિકા કે યુરોપના કેટલાક દેશ કરતાં ઓછા પ્રમાણમાં અને ઓછી ગતિએ પણ ભારતમાં કોરોનાની વ્યાધિ માથું ઊંચકી રહી છે. ૨૪ માર્ચે વડા પ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીએ ત્રણ સપ્તાહના લોકડાઉનની ઘોષણા કરી અને ૧૪ એપ્રિલે એ મુદત પૂરી થાય એ પહેલાં મહારાષ્ટ્ર, પંજાબ અને ઓડિશા (અગાઉનું નામ ઓરિસ્સા) સહિતનાં રાજ્યોએ ૩૦ એપ્રિલ સુધી લોકડાઉનનો ગાળો લંબાવી પણ દીધો. બીજી તરફ, કોરોનાની ઉપાધિ જેને ખાસ નડી નથી એવાં કેટલાંક રાજ્ય આગામી દિવસોમાં હળવે હળવે વ્યાપાર-ધંધા (ખાસ તો જુદી જુદી ચીજવસ્તુ બનાવતાં કારખાનાં-ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન) ફરી શરૂ કરાવવાનું વિચારે છે, જેથી લોકડાઉનના ચક્કરમાંથી બહાર આવી શકાય.

અલબત્ત, આ કામ પહેલી નજરે દેખાય છે એટલું સહેલું નથી.

! ખેડૂતોએ લીધેલા ઘણા પાક બજારમાં પહોંચ્યા વગર પડ્યા રહ્યા છે.

કયા દેશના કેટલા શ્રમિકો કાયમી પગારદાર છે?

મહિને બાંધી આવક મેળવનારા જેટલા ઓછા એટલી લોકડાઉનની અસર વધુ...

કોરોના જેવી મોટી આપત્તિ આવે અને અર્થતંત્રને દિવસો સુધી તાળાં લાગી જાય ત્યારે લોકોને રોજી-રોટીના વાંધા થવાના જ. એમાં પણ ભારત જેવા દેશમાં આ સમસ્યા વધુ નજરે પડે, કારણ કે આપણે ત્યાં બાંધી આવક એટલે કે મહિનાનો નિર્ધારિત પગાર મેળવનારા શ્રમિકોની સંખ્યા બીજા કેટલાક દેશના પ્રમાણમાં અતિશય ઓછી છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય કામગાર સંગઠનના અંદાજ મુજબ ભારતમાં કાયમી પગારદારોની સંખ્યા દેશના કુલ શ્રમિકોના માત્ર બાવીસ ટકા જ છે. એમાં સરકારી તથા ખાનગી કાર્યાલયોમાં કામ કરનારા તમામ સ્તરના કર્મચારીઓનો સમાવેશ છે. એ સિવાયના જે (૭૮ ટકા) શ્રમિકો છે એમને કાયમી ધોરણે વેતન મળતું નથી. આવા લોકો રેંકડી કે હાથલારી પર ભજિયાં-ઈડલી બનાવવા-વેચવાનું કે દહાડિયા ખેતમજૂર તરીકેનું કામ કરે છે. આપણાં ઘર, દુકાન કે ઓફિસમાં પ્લમ્બિંગ, લાઈટ ફિક્સિંગ અથવા કડિયા-બેગારી સહિતનું કામ કરવા આવનારા શ્રમિકો અને ફેક્ટરીના

કોન્ટ્રાક્ટ લેબરર પણ એમાં આવી જાય. પોતાની નાની દુકાન ધરાવનારા, શાકભાજી વેચનારા, ભાડે રિક્ષા-ટેક્સી ચલાવનારા અથવા તો હમાલો, વગેરે સુદ્ધાં આવા જ શ્રમિકોની શ્રેણીમાં આવે છે. આ બધામાંથી ભાગ્યે જ કોઈની મહિનાની બાંધી આવક હોય. એમને તો કામ પ્રમાણે જ પૈસા મળે. એ સામે પગારદાર હોય એને મહિનાના અંતે નિર્ધારિત રકમ તો મળે જ.

આ જ કારણે કોરોનાની અસર આપણે ત્યાં વધુ જોવા મળશે. લોકડાઉનની સ્થિતિમાં માણસને ઘરબહાર નીકળવા ન મળતું હોય, મોટા ભાગનાં કામકાજ બંધ હોય ત્યારે રોજ કમાઈને રોજ ખાનારા મજૂરોને રોજ મળે ક્યાંથી?

બીજા દેશોમાં સાવ આવી હાલત નથી. પાકિસ્તાન જેવા આપણા કરતાં ઘણા પછાત દેશમાં પણ ત્રીસ ટકાથી વધુ શ્રમિકો મહિને અમુક ચોક્કસ રકમ પગાર રૂપે મેળવે છે. એશિયાના ઘણાખરા દેશમાં આ આંક પચાસ ટકાથી વધારે છે અને યુરોપમાં તો સિત્તેર ટકાથી વધુ છે.

જાણીતા અર્થશાસ્ત્રી **મદન સબનવીસ** ચિત્રલેખા સાથેની વાતચીતમાં કહે છે:

‘આખા દેશમાંથી લોકડાઉન દૂર કરવામાં આવે એ પછી પણ સ્થિતિ રાબેતા મુજબની થતાં ઓછામાં ઓછા ત્રણેક મહિના લાગશે. એ ગાળો લંબાઈ પણ શકે છે અને લોકડાઉનની અસર તો એથી પણ લાંબા સમય સુધી વર્તાશે. કોરોનાની બીમારીને વધુ ફેલાતી રોકવા લોકડાઉનનું પગલું ઉચિત હતું, પણ એને પગલે રચાઈ ગયેલા વિષયકમાંથી નીકળવાનો રસ્તો દેખાતો નથી.’

કેડિટ એનાલિસિસ એન્ડ રિસર્ચ (કર) નામની અગ્રણી રેટિંગ એજન્સી સાથે ચીફ ઈકોનોમિસ્ટ તરીકે સંકળાયેલા મદન સબનવીસના આવા મતવ્ય પાછળના તર્ક સમજવા જેવા છે.

એ કહે છે કે સૌથી મોટી સમસ્યા છે તાળાબંધીની જાહેરાત પછી શહેરો

અને મોટાં ઔદ્યોગિક કેન્દ્રોમાંથી પોતાના ગામ તરફ ભાગેલા કામદારોને પાછા લાવવાની અને નવેસરથી એમને કામકાજનાં સ્થળે યાજી પાડવાની. આ ઘોષણા અણધારી હતી અને એના વિશે સામાન્ય લોકોનાં મનમાં ગેરસમજણ પણ બહુ હતી એટલે ગાડરિયા પ્રવાહની જેમ લાખો કામદારોએ રાતોરાત વતનની વાટ પકડી. મહારાષ્ટ્રથી રાજસ્થાન કે દિલ્હીથી ઉત્તર પ્રદેશના અંતરિયાળ વિસ્તારના સાવ છેવાડાનાં ગામ સુધી હજારો લોકો ચાલી ચાલીને પહોંચ્યા. લોકડાઉન આખા દેશમાંથી સંપૂર્ણપણે દૂર કરવામાં આવે કે તરત આ કામદારો પાછા ફરે એવી શક્યતા બહુ ઓછી છે, કારણ કે વ્હોટ્સઅપ સહિતનાં સોશિયલ મિડિયાનાં માધ્યમો પર વહેતી થયેલી અનાપસનાપ વાતોને કારણે લોકોનાં મનમાં કોરોનાનો રીતસર ડર બેસી ગયો છે. હકીકત તો એ છે કે અત્યાર સુધી કોરોનાએ જેટલા જાન લીધા છે એના કરતાં કંઈકેટલાય વધારે લોકો દર વર્ષે ટીબી, ડાયરિયા

દેશમાં અનેક ઠેકાણો ટેક્સી-રિક્ષા બંધ છે અને ક્યાંક એમના ડ્રાઈવર આવી રીતે 'કેદ' થઈ ગયા છે.

તથા કુપોષણથી મૃત્યુ પામે છે.

ચારેકોર ફેલાયેલા માયુષીના માહોલમાં વધુ હતાશા ઉમેરવાનો ચિત્રલેખાનો લગીરે ઈરાદો નથી, પરંતુ અમુક વાસ્તવિકતા સ્વીકાર્યે જ છૂટકો છે, જેમ કે ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન ફરી શરૂ થાય અને લોકોને જીવનાવશ્યક ઉપરાંતની બીજી ચીજવસ્તુ પણ પહેલાંની જેમ મળતી થાય એ એકદમ નજીકના તબક્કે તો શક્ય લાગતું નથી. એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ટ્રાન્સપોર્ટ ક્ષેત્રનું આખું માળખું વેરવિખેર થઈ ગયું છે. કમર્શિયલ વાહનસંચાલકોના દેશના સૌથી મોટા સંગઠન એવા ઑલ ઇન્ડિયા મોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોન્ફેડરેશનના મહામંત્રી **નવીનકુમાર ગુપ્તા** ચિત્રલેખાને કહે છે કે પચાસ-પંચાવન લાખ ટ્રક-ટેમ્પોના ભર્યા માલસામાન સાથે કેટલાય દિવસોથી રસ્તા પર, ક્યાંક ધાબા નજીક કે પાર્કિંગની સવલત હોય ત્યાં ટ્રાન્સપોર્ટ નગરમાં પડ્યાં છે. એમાંથી મોટા ભાગનાં વાહનોના ડ્રાઈવર-કલીનર ટ્રક-ટેમ્પો એમ ને એમ છોડી પોતાના ગામ જવા નીકળી ગયા છે. ઉત્તર પ્રદેશના રાયબરેલીમાં રેલવે કોચ બનાવતી ફેક્ટરી હોય કે ઉત્તર ગુજરાતની મોટી ડેરી, ત્યાં પહોંચેલી દોઢસો-બરસો ટ્રકોમાંથી બે-ત્રણ દિવસ સુધી તો માલ ઉતારવાની કોઈએ દરકાર ન લીધી. એવા પણ ઘણા ડ્રાઈવર કંટાળીને ટ્રક છોડીને ગામભેગા થઈ ગયા. આ મહિનાના અંતે બધેથી લોકડાઉન હટાવી લેવામાં આવે તો પણ

પચાસ-પંચાવન લાખ ટ્રક-ટેમ્પોના ડ્રાઈવર-કલીનર એમણે પોતાનાં વાહન છોડ્યાં છે ત્યાં પહોંચશે ક્યારે અને એમાં ભરેલો સામાન કારખાનાં, ગોડાઉન કે દુકાનોમાં પહોંચતો કરશે ક્યારે?

— અને આ વાત માત્ર ટ્રક-ટેમ્પોના ડ્રાઈવર-કલીનર પૂરતી નથી. થોડાઘણાય વ્યાપારધંધા વિકસ્યા હોય એવા સ્થળેથી અસંખ્ય કામદારો પોતપોતાના વતન તરફ હિજરત કરી ગયા છે. કૃષિ તથા ગ્રામીણ અર્થતંત્રના નિષ્ણાત **પાલાગુમ્મી સાઈનાથ** ચિત્રલેખાને કહે છે:

‘બે-ચાર દિવસના ગાળામાં આટલી મોટી સંખ્યામાં લોકો એમનાં ગામે જઈ પહોંચ્યા, પણ હવે આપણાં ગામ એમનો સમાવેશ કરી શકે એવાં સક્ષમ રહ્યાં નથી. વર્ષ ૧૯૮૧માં ભારતે આર્થિક ઉદારીકરણની નીતિ અપનાવી અને તબક્કા વાર અનેક ક્ષેત્રમાં વિદેશી મૂડીરાકાણને પરવાનગી આપી ત્યારથી આપણે શહેરી વિકાસને જ મહત્ત્વ આપ્યું છે. ગામડાં તો આપણા નીતિ આયોજકોનાં દિમાગમાંથી જ નીકળી ગયાં છે. ૧૯૮૧થી ૨૦૧૧ એ વીસ વર્ષમાં દેશના દોઢ કરોડ ખેડૂતોએ કૃષિકામને તિલાંજલિ આપવી પડી છે. એવા ઘણા ખેડૂતોની જમીન પર ઉદ્યોગો આવી ગયા છે. અત્યારે અનેક ગામમાં નોબત એવી આવી છે કે એ ગામ પોતાની વસતિનું પેટ ભરાય એટલી ઊપજ સુદ્ધાં ખેતીમાંથી

બહાર લોકોની ઝાઝી ચહલપહલ નથી, પણ રખે કંઈક કામ મળે એવી આશામાં...

તાળાબંધી જાહેર થતાં હજારો મજૂરો એમના ગામ તરફ ભાગ્યા. જે રહી ગયા એમણે ક્યાંક આશરો મેળવી પેટનો ખાડો પૂર્યો.

ક્યાંક ગૅસનાં સિલિન્ડર માટે લાઈન તો ક્યાંક ખાલી હાથરિક્ષાની કતાર.

મેળવી શકતાં નથી. વળી, આ મહિનો પૂરો થવા આવશે ત્યાં સુધીમાં તો ઘણાં ગામમાં દર વર્ષની જેમ પાણીની અછત માથે આવીને ઊભી હશે. આટલાં વર્ષોમાં ત્યાં સીંચાઈની પાણી પૂરતી વ્યવસ્થા થઈ નથી. ત્યાં પહોંચેલા લોકો એ સ્થિતિમાં કરશે શું?

સાંઈનાથની વાત સાથે સહમત થતાં અખિલ ભારત કિસાન સભાના મહારાષ્ટ્ર વિભાગના સચિવ ડૉ. અજિત નવલે ચિત્રલેખાને કહે છે કે રાજ્યમાં લોકડાઉન હોવા છતાં જીવનાવશ્યક ચીજોની હેરફેર પર તો પ્રતિબંધ નહોતો અને નથી જ, પરંતુ નવી મુંબઈની જથ્થાબંધ કૃષિબજારમાં એક વેપારીને કોરોનાનો ચેપ લાગ્યો હોવાનું જણાતાં તમામ એગ્રો માર્કેટ્સમાં કામકાજ બંધ કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો એટલે હવે પછી બજાર ખૂલે નહીં ત્યાં સુધી વાવેતર કર્યું હશે એ શાક, ફળ કે અન્ય પાકનો જથ્થો ખેડૂતો પાસે જ પડ્યો રહેશે અને થોડા દિવસમાં સડી જશે. મહારાષ્ટ્રના ગ્રીન બેલ્ટ ગણાતા નાસિક, પુણે, અહમદનગર, સાંગલી, સોલાપુર અને કોલ્હાપુર સુધીના પટ્ટામાં ખેડૂતો કાંદા, ઘઉં, ચોખા, કપાસ, મગફળી, સોયાબીન, શેરડી ઉપરાંત ટમેટાં, કોબી, પાલક, કેળાં, કલિંગર અને દ્રાક્ષ જેવા અનેક પાક લે છે. એમને અનાજ કે ધાન્ય સાચવવામાં વાંધો નહીં આવે, પણ શાકભાજી અને ફળનો નિકાલ ન થાય તો એ ફેંકી દેવા સિવાય ખેડૂતો પાસે કોઈ વિકલ્પ નથી.

ડૉ. નવલે કહે છે કે મહારાષ્ટ્ર સરકારે હમણાં રોજ અમુક પ્રમાણમાં વધારાનું દૂધ ખરીદવાનું શરૂ કર્યું છે, જેથી વિતરણ ન થઈ શકવાને કારણે એ ફેંકી ન દેવું પડે. એ રીતે સરકારે મોટાં શહેરોની હાઉસિંગ સોસાયટીમાં સીધાં શાકભાજી

અને ફળફળાદિના સીધા ડિસ્ટ્રિબ્યુશનની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. ચીને એના કોરોનાગ્રસ્ત વિસ્તારોમાં આવું વિતરણ મોડેલ અપનાવ્યું હતું તો આપણે ત્યાં કેરળમાં પણ નાના પાયે અને મર્યાદિત વિસ્તારમાં આ રીતની સિસ્ટમ ઊભી થઈ રહી છે.

જો કે જ્યાં લોકડાઉન ચાલુ રહેવાનું છે એ બધાં રાજ્યોમાં આપણી નોકરશાહી આવી વ્યવસ્થા કરી શકશે કે કેમ એ શંકાનો વિષય છે. લોકડાઉનની ઘોષણા પછી એમાં જે છૂટછાટ આપવામાં આવી હતી એના નિર્દેશ પણ લોકડાઉનનો ખરો અમલ કરનારા પોલીસ તથા પંચાયત કે પાલિકા સ્તરના કર્મચારીઓ સુધી પહોંચ્યા નહોતા એને પરિણામે નિયંત્રણમાંથી રાહત મળી હોય એવી પણ અનેક ચીજોની હેરફેર અટકી ગઈ છે. ઑલ ઈન્ડિયા મોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોન્ફેડરેશનના મહામંત્રી નવીનકુમાર ગુપ્તા અને કાર કેરિયર્સ એસોસિયેશનના પ્રમુખ વિપુલ નંદા ચિત્રલેખાને કહે છે કે શરૂ શરૂમાં તો ઘણે સ્થળે પોલીસ કે ટોલ નાકા પરનો સ્ટાફ જીવનજરૂરી ચીજોનું વહન કરતાં ટ્રક-ટેમ્પોને પણ અટકાવતા હતા. પછી કેટલીક રાજ્ય સરકારે સ્પષ્ટતા કરી, પરંતુ ત્યાં સુધીમાં તો વાહનચાલકો ટ્રક-ટેમ્પો જ્યાં રોકવામાં આવ્યાં હતાં અથવા તો ટ્રાફિકમાં ફસાયાં હતાં ત્યાં જ છોડીને પોતપોતાના ઘર તરફ પોબારા ગણી ગયા હતા.

વિપુલ નંદા જે સંગઠનનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે એ કાર કેરિયર્સ એસોસિયેશન ખાસ ડિઝાઈન કરવામાં આવતાં લાંબા કેરિયર દ્વારા નવી કારની ડિલિવરી કરે છે. ગુજરાત ઉપરાંત પુણે, દિલ્હી અને ચેન્નઈ નજીક ઓટોમોબાઈલ હબ છે,

કયા ક્ષેત્રને કોરોનાની અસર થવાની વધુ શક્યતા છે?

મેન્યુફેક્ચરિંગ

ખેતી

રેલવે અને
રોડ ટ્રાન્સપોર્ટ

કન્સ્ટ્રક્શન

ઇલેક્ટ્રોનિક્સ

ફિલ્મ સહિત અન્ય
એન્ટરટેઇનમેન્ટ

પર્યટન

વિમાનસેવા

લક્ઝરી ગુડ્સ

જ્યાં મોટા ભાગની કાર તૈયાર થાય છે. નંદા કહે છે:

‘લૉકડાઉનની જાહેરાત થઈ એ દિવસે નવાં વાહનો લઈ જતાં દોઢ હજાર જેટલાં ટ્રેલર્સ દેશના જુદા જુદા વિસ્તારોમાં હતાં. આ તમામ ટ્રેલર્સમાં જીપીએસ જેવી નેવિગેશન સિસ્ટમ છે એટલે એના માલિકોને કેરિયર ક્યાં અટક્યાં છે એ ખબર છે, પણ એક એક ટ્રેલરમાં ઓછામાં ઓછી સાત કારના હિસાબે અને દરેક કારની સરેરાશ કિંમત ૬,૦૦,૦૦૦ રૂપિયા પ્રમાણે ૬૦૦ કરોડ રૂપિયાની દસ હજાર કાર અત્યારે ટ્રેલર્સમાં પડી છે. પંજાબ, ઉત્તર પ્રદેશ, ઝારખંડ, રાજસ્થાન કે તેલંગાણા અને તામિલનાડુનાં ગામે પહોંચી ગયેલા એના ડ્રાઈવરને પાછા લાવવાની મોટી સમસ્યા અમારે માથે છે.’

એક કાર ડીલરને વળી અલગ ચિંતા સતાવી રહી છે. નબળી આર્થિક સ્થિતિને નામે કેટલીક કંપની એનો સ્ટાફ ઓછો કરવા કે પગાર ઓછો કરવા વિચારે છે. એવી અમુક કંપનીએ સ્ટાફને વેતન કપાતની સૂચના પણ આપી દીધી છે. જેમના માથે નોકરી જવાની કે પગાર ઓછો થઈ જવાની તલવાર લટકતી હોય એ લોકો હપ્તા ન ચુકવાઈ શકવાની ધારણાએ નવી કારની ડિલિવરી જ ન લે તો?

અર્થશાસ્ત્રી મદન સબનવીસ એટલે જ માને છે કે થોડા મહિના તો આવી અસર તો નવાં ટીવી, લેપટોપ, એરકન્ડિશનર તથા ફ્રિજની ડિમાન્ડ પર પણ પડશે. સ્વાભાવિક છે કે હાથમાં ઝાઝા પૈસા ન હોય તો લોકો આવી ખરીદી કરવાનું ટાળે. એ જ રીતે ૩૦ એપ્રિલ પછી આંતરરાષ્ટ્રીય ફ્લાઈટ્સ શરૂ થાય તો પણ બીજા દેશો સાથેનો વ્યાપાર ફરી ચાલુ થતાં વાર લાગવાની છે એટલે

અનેક ચીજોની નિકાસ સુધ્ધાં બંધ રહેવાની છે. ગોવા તથા મેઘાલય જેવાં રાજ્ય પ્રશાસને લૉકડાઉન ઉઠાવી લેવામાં આવ્યા પછી પણ ત્રણ મહિના બીજાં કોઈ રાજ્યના લોકો કે પર્યટકોના પ્રવેશ પર અત્યારથી પ્રતિબંધ ઘોષિત કરી દીધો છે. એનો અર્થ એ કે ગોવા માટે આ ચોમાસું પર્યટક વગરનું-કોરુંધાકોડ રહેશે. બીજાં રાજ્યો પણ પર્યટન પર આવાં નિયંત્રણ મૂકે તો ટુરિઝમ ઈન્ડસ્ટ્રીની દિવાળી તો અત્યારથી બગડી સમજો. આવી પનોતી પર્યટનની જેમ કન્સ્ટ્રક્શન ઈન્ડસ્ટ્રીને પણ લાગવાની છે, કારણ કે સિમેન્ટ અને સ્ટીલની હેરફેર પર નિયંત્રણ ન હોવાની જાહેરાત સરકાર તરફથી થઈ છે, પણ મકાન બાંધવા મજૂરો આવશે ક્યાંથી? મજૂરો કામે નહીં લાગે તો એમને રોજની આમદાની નહીં મળે એટલે સરવાળે નુકસાન ઔદ્યોગિક એકમોની જેમ આ મજૂરોને પણ થશે. એમના માટે આ નુકસાન એટલું મોટું હશે કે ઘણા મજૂરો આર્થિક બોજમાંથી બહાર નહીં આવી શકે.

ખેડૂત સંગઠનના આગેવાન અજિત નવલે કહે છે કે નોકરી-મજૂરી-રોજ-રોટી ઇનવાઈ જવાનો ડર લોકોને ડિપ્રેશન તરફ ધકેલશે. પાછલાં કેટલાંક વર્ષથી મહારાષ્ટ્રમાં આર્થિક બોજ હેઠળ દબાયેલા ખેડૂતો દ્વારા આપઘાતના સંકેતો કિસ્સા નોંધાય છે. જો કે ગયા વર્ષે મહારાષ્ટ્રમાં ખેડૂતો કરતાં બેરોજગાર યુવાનોનું આત્મહત્યાનું પ્રમાણ વધુ હતું. કોરોનાનો વાઈરસ માણસના શરીર ઉપરાંત દેશમાં મોટા પાયે નોકરીધંધાને પણ ગ્રસ્તિ રહ્યો છે ત્યારે એના પરિણામે આવનારી બેરોજગારી આત્મહત્યાના કિસ્સામાં ઉછાળો તો નહીં લાવે ને?

□ તસવીરો: દીપક ધુરી I પીટીઆઈ

સાબદા રહેજો...

ઈકોનોમિક સ્લો ડાઉન ફાસ્ટ થઈ શકે છે!

કોરોનાને કારણે જગતનાં તમામ અર્થતંત્ર સામે કપરો કાળ આવ્યો છે. ભારતીય અર્થતંત્રની મંદ ગતિ હજુ વધુ ઝડપ પકડે એવી શક્યતા છે. સરકારના પ્રયાસ અનેક છે, પરંતુ એ અધૂરા ને અપૂરતા પડે એવા છે. આ બધું શા માટે થઈ રહ્યું છે એ સમજવું જરૂરી છે.

વૈશ્વિક મંદીની દિશામાં આગળ વધી રહેલા જગતના મોટા ભાગના દેશ ઈકોનોમિક સ્લો ડાઉન (આર્થિક મંદ ગતિ)ની સતત ઘેરી ચિંતામાં છે.

કોરોના વાઈરસને કારણે લોકડાઉન લાગુ થયા પછી હાલ વિશ્વ બે ગંભીર મોરચે લડી રહ્યું છે. એક ખતરનાક કોરોના સામે ને બીજું, આર્થિક સ્લો ડાઉન સામે. સ્લો ડાઉન ફાસ્ટ ગતિ પકડે એવાં ઔદ્યોગ વધુ ડરાવી રહ્યાં છે. આ ઔદ્યોગના કેટલાક પુરાવા જોઈએ...

કૃષિવિતરણની અવદશા

હાલમાં ઘણા પાક તૈયાર હોવા છતાં લોકડાઉનને કારણે ટ્રાન્સપોર્ટ-ડિસ્ટ્રિબ્યુશનની સમસ્યા મોટો પડકાર બનીને ઊભી છે. ખેડૂતોને તૈયાર માલ વેચવાની મુશ્કેલી પડી રહી છે. માલ એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે પહોંચાડવાનું કઠિન બની રહ્યું છે. કોરોનાને કારણે ટ્રકચાલકો મૂંઝાયા-ગભરાયા છે. લાંબા માર્ગમાં એમને ભોજન સહિત વિવિધ મુશ્કેલીનો ભય રહે છે.

હીરાથી પેટ્રોલ સુધી

હીરાઉદ્યોગને નિકાસ માટે સરકારે પ્રોત્સાહન આપવા છતાં સમસ્યા ઓઈરની છે. ઘણી મોટી ડાયમંડ કંપનીઓએ કામદારોને પગાર આપી છૂટા કર્યા છે. જ્યારે પરિસ્થિતિ સુધરશે ત્યારે એમને પાછા લેવામાં આવશે એવું આશ્વાસન આપવામાં આવી રહ્યું છે. ગાર્મેન્ટ સેક્ટરમાં સંખ્યાબંધ નાના-મોટા સ્ટોર્સ બંધ હોવાથી વેચાણનો સવાલ જ નથી. કૂડના ભયંકર હદે નીચે ગયેલા ભાવ મંદીની મોટી ચાડી પૂરે છે. આમ તો ભારત માટે કૂડનો ભાવઘટાડો સારા સમાચાર કહેવાય, જેને કારણે ભારતનું કીમતી વિદેશી હૂંડિયામાણ બચે છે. જો કે આ લાભ હાલ ભારત મેળવી શકે એમ નથી, લોકડાઉનની અસર રૂપે હાલ પેટ્રોલ-ડીઝલની માગ નોંધપાત્ર ઘટી છે.

રિયલ એસ્ટેટનું શું?

સૌથી કપરી દશા કન્સ્ટ્રક્શન ઉદ્યોગની છે, જ્યાં હાલ માર્ચ, ૨૦૨૦માં રૂપિયા ૩.૭૦ લાખ કરોડનો માલ-સ્ટોક વણવેચાયેલો પડ્યો છે. આ સ્ટોકમાં મુખ્યત્વે મુંબઈ, પુણે, દિલ્લી, કોલકાતા, ચેન્નઈ, બેંગલુરુ, હૈદરાબાદનો સમાવેશ થાય છે. આ બધાં શહેરો મળીને ૪.૫૫ લાખ પ્રોપર્ટીઝ વણવેચાયેલી છે. વર્તમાન સંજોગોમાં નવાં ઘર-ઑફિસ ખરીદવા કોણ આગળ આવે? બાંધકામ સહિત અનેક માળખાકીય પ્રોજેક્ટ્સનાં કાર્ય થંભી ગયાં છે, જેથી અનેક પ્રોજેક્ટ્સ વિલંબમાં પડશે. એમાં જંગી મૂડી અટવાશે અને ખર્ચ વધી જશે, જે આગળ જતાં બધાને ભારે પડી શકે. આવી જ કંઈક દશા ઑટોમોબાઈલ સેક્ટરની છે. ઓટોમોબાઈલ્સ, ટ્રેન-બસસેવા, હોટેલ્સ, ટુરિઝમ સહિત દરેક સેક્ટરની મંદીની ગંભીર અસર બેન્કોનાં નાણાં પર થવાની શક્યતા પાક્કી છે.

ઑટોમોબાઈલ્સ-કાર ઉત્પાદન:

જબરી બ્રેક લાગી લાગી ગઈ...

સૌથી મોટી સમસ્યા માળખાકીય

નંબર-વન રેટિંગ એજન્સી ક્રિસિલના સ્થાપક મેનેજિંગ ડિરેક્ટર (ભૂતપૂર્વ) અને હાલ ઈન્ડોનેશિયા ફંડ એન્ડવાઈઝર્સ પ્રાઈવેટ લિમિટેડના ચેરમેન પ્રદીપ શાહ અર્થતંત્ર વિશે વૈશ્વિક અભ્યાસ ધરાવે છે. મોટી જ્યારે ગુજરાતના મુખ્ય પ્રધાન હતા ત્યારે એમની આર્થિક સલાહકારી સમિતિમાં પણ પ્રદીપ શાહ સ્થાન ધરાવતા હતા.

ચિત્રલેખા સાથે સ્લો ડાઉનની અસર તેમ જ ઉપાય વિશે વાત કરતાં પ્રદીપ શાહ કહે છે:

‘સૌથી મોટી સમસ્યા અત્યારે સ્ટ્રક્ચરલ (માળખાકીય) સ્વરૂપની છે. એને લીધે નાનાં-મધ્યમ એકમો સહિત રોજિંદા વેતન યા સ્વરોજગાર પર જીવતા કરોડો લોકો અસર પામ્યા છે, જેમાંના ઘણા પોતાનાં વતન-ગામ તરફ નીકળી ગયા છે. અનેક નાનાં સાહસો તૂટી ગયાં છે. મોટી સરકારે અમુક જરૂરતમંદ વર્ગને સહાય જાહેર કરી છે. જો કે બહુ મોટો વર્ગ માઈગ્રન્ટ વર્કર્સનો છે. સરકારે ટ્રાન્સપોર્ટ એકદમથી બંધ કરવાને બદલે આ બધા માટે પહેલાં સેફ્ટી નેટ ઊભી કરવાની જરૂર હતી.’

ઉદેશ સારો, પણ અમલદારશાહી નબળી

વડા પ્રધાન મોદીનો નિર્ણય મજબૂત છે, પરંતુ એમાં કેટલીક વ્યવહારુ કચાશ જણાય છે. વડા પ્રધાનના ઈરાદા ને ઉદેશ વિશે શંકા કરી ન શકાય. અહીં સમસ્યા અમલદારશાહી અને વહીવટકર્તાઓની વધુ છે, જેમણે લોકડાઉનનો અમલ કઈ રીતે કરવો, એ સમયે શું મુશ્કેલી આવી શકે એનો અભ્યાસ કરીને

હવે પછી શું શું થઈ શકે?

પગાર-નોકરી કાપનો ભય..

હવે પછી અનેક નાની-મોટી કંપનીઓમાં પગારકાપ, ખર્ચકાપ અને નોકરીકાપ આવી શકે છે. આનો અમુક સેક્ટરમાં આરંભ થઈ પાડા ગયો છે. નવા રોજગાર સર્જનની વાત તો બાજુએ રહી, જે છે એ રોજગાર-નોકરી પાડા કેટલી ટકશે એ મોટો સવાલ છે. નિષ્ણાતો કહે છે કે ભારત સહિત જગત આ વખતે ૨૦૦૮થી પાડા ભૂરી મંદી જોવાનું છે. વિશ્વ ૧૯૨૯ના ગ્રેટ ડિપ્રેશનને પાડા ભૂલી જાય તો નવાઈ નહીં.

એક અંદાજ મુજબ ભારતમાં ૪૦ કરોડ લોકોની આવકને મોટો ફટકો પડી શકે છે. કરોડોના હિસાબે લોકો બિનસંગઠિત ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરે છે. જે લોકો સ્વરોજગાર ધરાવે છે એમની આવક હાલ શૂન્ય થઈ ગઈ છે... એ બધા આવકમાં કેટલા દિવસ ટકી શકશે? માલિકો પોતે જ આવક રળી શકતા ન હોય તો કર્મચારીઓને કઈ રીતે પગાર આપે?

આવા અનેક સળગતા સવાલ હાલ છવાઈ ગયા છે. સરકારે આપેલાં રાહત પૈકેજ કોઈ રીતે આટલી મોટી સંખ્યાને પૂરાં પડે એમ નથી.

વપરાશની પેટર્ન બદલાશે...

બેન્કોએ ઈએમઆઈમાં (લોનની પુનઃ ચુકવણીના માસિક હપ્તા) ત્રણ મહિનાની રાહત આપી છે, પરંતુ ત્રણ મહિના બાદ પાડા ઈએમઆઈ ભરવા અંગે લોકોમાં મૂંઝવણ છે. આમાં વ્યાજમાફી પાડા નથી એટલે કે આર્થિક બોજ તો ઊભો જ રહેવાનો.

હજી ઘણા કિસ્સામાં આવક શરૂ થવાની શક્યતા ધૂંધળી છે. ખાસ કરીને નાના-મધ્યમ વેપારી વર્ગ માટે લોનની પુનઃ ચુકવણી મોટો પડકાર છે. લોકડાઉન આર્થિક ખૂલ્યા બાદ જ્યાં માણસોનાં ટોળાનાં ટોળાં ભેગાં થાય એવાં સ્થળને ખોલવાની શક્યતા નહીંવત્ છે, જેમાં હોટેલ્સ, થિયેટર્સ, મોલ્સ, વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

મુંબઈ માટે તો મુખ્ય બાબત ટ્રેનની છે. જો ટ્રેનો જ ચાલુ નહીં થાય અથવા આર્થિક ચાલુ કરવામાં આવશે તો પાડા આર્થિક પ્રવૃત્તિ શરૂ થશે કે નહીં એ સામે પ્રશ્ન છે. હવે પછી વપરાશ પેટર્ન પાડા બદલાશે, જે અનેક ધંધાને અસર કરશે. લોકો પૈસા ખર્ચવા કરતાં બચાવવા પર વધુ જોર આપશે. સોનું, ઘર, વાહનો કે લક્ઝરી આઈટેમ્સ ખરીદવાનું લોકો ટાળશે. આમ આખરે તો મંદીનું સૌથી વરવું પરિણામ જાહેર ક્ષેત્રની બેન્કોએ ભોગવવું પડશે-પડી શકે છે.

ગ્લોબલ મંદીની અસર વધશે

ઝોલર સામે રૂપિયો વધુ ને વધુ નબળો પડતાં તાજેતરમાં જ વૈશ્વિક નાણાસંસ્થા ગોલ્ડમેન સાંશે ભારતનો આર્થિક વિકાસદર નાણાકીય વરસ ૨૦૨૧માં ૧.૭ ટકા જેટલો નીચે રહેવાનો અંદાજ વ્યક્ત કર્યો છે. આ ઉપરાંત, તાજેતરમાં આઈએમએફ (ઈન્ટરનેશનલ મોનેટરી ફંડ)એ વૈશ્વિક આર્થિક વિકાસદર અત્યંત નીચે રહેવાનો અંદાજ આપવા સાથે વરસ ૨૦૨૦ સૌથી ખરાબ-પ્રતિકૂળ વરસ રહેશે એવું કહ્યું છે. ૧૭૦ જેટલા દેશોમાં વ્યક્તિદીઠ આવક નેગેટિવ જોવા મળવાની ધારણા પાડા દર્શાવી છે. આવા સંજોગોમાં આપણે ત્યાં વિદેશી રોકાણ તો બાજુએ રહ્યું, સ્થાનિક રોકાણ પાડા કેટલું આવશે એ શંકાનો વિષય છે.

| બાંધકામ બિઝનેસ: સ્થિતિ બહુ કફોડી છે.

નક્કર-યોગ્ય ઉપાય કરવો જોઈતો હતો. નિખાસલપણે કહીએ તો સરકારી સિસ્ટમ જોઈએ એટલી કાર્યક્ષમ નથી, જેને લીધે ઘણી બાબતોમાં સ્પષ્ટતા અને પારદર્શક માગરિખાના અભાવે ગૂંચવણ ને ગરબડો સર્જાઈ છે. અત્યારના નિર્ણયો કટોકટીમાં લેવામાં આવ્યા હોવાનું સમજી શકાય છે. આ બધાના પરિણામે કરોડો રૂપિયાનો માલ બગડી ગયો અથવા ફેંકી દેવો પડ્યો હોવાનો અંદાજ છે. લોકો માલની હેસ્કેર કઈ રીતે કરશે એ વ્યવસ્થાનું આયોજન કરવાની જરૂર હતી. ઉત્પાદન બંધ, માલની હેસ્કેર બંધ, વગેરે કારણો સાથે લોકોના હાથમાં રોકડ નાણાં આવવાનું અટકી ગયું છે. આગામી દિવસોમાં બેન્કોમાં મોટે પાયે ડિફોલ્ટ આવી શકે છે. હાલ ભલે રિઝર્વ બેન્કની સૂચનાથી ત્રણ મહિનાની રાહત આપવામાં આવી છે, પરંતુ ખરેખર તો લોકોને વધુ સમય આપવાની આવશ્યકતા છે, જેથી લાંબું આયોજન થઈ શકે.

બીજી બાજુ, ગ્લોબલ મંદી અને કૂડ કાઈસિસને લીધે અનેક ઓઈલ સપ્લાયર દેશોમાંથી ભારતમાં થતી આયાત ઘટી ગઈ છે. ત્યાં કામ કરતા ભારતીય કામદારોનાં રેમિટન્સ (ભારત આવતાં નાણાંનો) પ્રવાહ નોંધપાત્ર ઘટી ગયો છે.

લાંબો સમય લાગશે...

ચીનની વાત કરતાં પ્રદીપ શાહ કહે છે કે ચીનને કોરોનાને લીધે એના

વપરાશની આદત બદલાશે. પરિણામે આવા સ્ટોર્સ મહામંદીનો સામનો કરવો પડશે.

સાક્ષી પૂરતા આંકડા

વિશ્વ બેંકે પણ કોવિડ-૧૯ને કારણે વરસ ૨૦૨૧ માટે ભારતના આર્થિક વિકાસદરનો અંદાજ ઘટાડીને ૧.૫થી ૪ ટકા વચ્ચે મૂક્યો છે.

વૈશ્વિક નાણાસંસ્થા જેપી મોર્ગનના ચેઝના અભ્યાસપૂર્ણ અહેવાલ મુજબ કોરોનાને કારણે આગામી બે વરસમાં વિશ્વના ઉત્પાદનમાં ૫.૫ ટ્રિલિયન (એક ટ્રિલિયન બરાબર એક લાખ કરોડ) ડોલરનું નુકસાન થવાની શક્યતા છે, જેમાં સૌથી વધુ ખોટ યુએસએ, ત્યાર બાદ ઊભરતાં રાષ્ટ્રો, ત્રીજા ક્રમે ચીન, ચોથા ક્રમે યુરોપિયન દેશો અને પાંચમા ક્રમે જપાન આવે છે.

ગ્લોબલ રિસર્ચ એજન્સી બ્લુમબર્ગના રિપોર્ટ મુજબ વિશ્વના ૩૮ ટકા કામદારો હાલ લે ઓફ-નોકરીથી છુટ્ટા અને પગારકાપના જોખમ હેઠળ આવી ગયા છે, જેમાં પણ યુએસએ અગ્રસ્થાને છે. બીજા સ્થાને યુરોપ-સેન્ટ્રલ એશિયા, ત્રીજા સ્થાને એશિયા-પેસિફિક, ચોથા અને પાંચમા ક્રમે આરબ રાષ્ટ્રો અને આફ્રિકા આવે છે. લોકડાઉનને પરિણામે વિશ્વના આશરે એક અબજથી વધુ લોકો પગારકાપ અને લે ઓફ કટેગરીમાં આવી જવાની શક્યતા સાથે ૨.૭ અબજ વર્કર્સને અસર થશે. જે સેક્ટર આ મામલે સૌથી વધુ અસરગ્રસ્ત હશે એમાં હોટેલ્સ, ફૂડ સર્વિસ, ઉત્પાદન ક્ષેત્ર અને રિટેઈલનો સમાવેશ થાય છે.

વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઈઝેશન (ડબ્લ્યુટીઓ)ના અહેવાલ મુજબ વરસ ૨૦૨૦માં વિશ્વ વેપારમાં ૩૨ ટકા જેટલો ઘટાડો સંભવ બનશે.

અત્યાર સુધીમાં ભારતે ૨૨ અબજ ડોલર (એક ડોલર બરાબર ૭૬ રૂપિયા) ડોલરનું રાહત પૈકજ જાહેર કર્યું છે.

જીડીપીના દસ ટકા જેટલી અસર થઈ હશે, જ્યારે આપણી અસર વધુ હશે. હાલ ફોરેન ઈન્વેસ્ટર્સ બજારમાં સતત વેચવાલ બન્યા છે, જેને નેટ બાયર્સ બનતાં સમય લાગશે. પ્રદીપ શાહના મતે આ સ્વો ડાઉનની સમસ્યાના ઉકેલને એકથી દોઢ વરસનો સમય સહજ લાગી શકે.

છ મહિના તો કપરા

પ્રદીપ શાહની વાત સાથે સૂર પુરાવતા યુનિટ ટ્રસ્ટ ઓફ ઈન્ડિયાના ભૂતપૂર્વ અધ્યક્ષ અને ભૂતપૂર્વ નાણાપ્રધાન ડૉ. મનમોહન સિંહ સાથે કામ કરનારા ડૉ. સુરેન્દ્ર દવે ચિત્રલેખાને કહે છે કે અત્યારની સ્થિતિ જોતાં લાગે છે કે આગામી

| પ્રદીપ શાહ

| ડૉ. સુરેન્દ્ર દવે

છ મહિના માટે કોઈ આશા રાખી શકાય એમ નથી. નવા નાણાકીય વરસનું પ્રથમ ક્વાર્ટર તો ખૂબ જ નબળું રહેવાની ધારણા પાક્કી થઈ ગઈ છે. યુએસ ઈકોનોમીની દશા પણ સતત કથળી રહી છે. જો આમ વધુ થયું તો ભારત પર એની અસર થયા વિના નહીં રહે. આપણી વિદેશી રોકાણ પરની નિર્ભરતા ઘણી મોટી હોવાથી ગ્લોબલ સંજોગોની અસરથી આપણે મુક્ત રહી શકીએ નહીં.

વિદેશી રોકાણ પરની નિર્ભરતા

સંખ્યાબંધ કંપનીઓનાં બોર્ડ પર રહી ચૂકેલા અને મૂડીબજાર-મ્યુચ્યુઅલ ફંડ ઉદ્યોગ સાથે લાંબો સમય સંકળાયેલા રહેલા ડૉ. દવેના મત મુજબ ભારતને કોવિડ-૧૯ના પરિણામે કેટલું નુકસાન થયું છે એનો હાલના તબક્કે અંદાજ લગાવવો કઠિન છે. આમાં ભારતનો વિકાસદર ચાર ટકાથી નીચે ઊતરી જાય એવો ભય પણ છે. હજી આપણા દેશમાં માર્કેટિંગની અસરની નોંધ લેવામાં આવી નથી. સરકાર કોરોના સંબંધી દેશભરમાં હોટ સ્પોટ નક્કી કરી રહી હોવાનું જાણવા મળે છે, જેથી જે વિસ્તારમાં કોરોનાનું પ્રમાણ વધુ હશે ત્યાં અંકુશ ચાલુ રહી શકે. બાકીના વિસ્તારોમાં સરકાર થોડા સમય બાદ છૂટછાટ આપે તો નવાઈ નહીં. જો કે આ કાર્ય તબક્કાવાર થશે એમ લાગે છે.

વપરાશનો સ્તર જળવલો જરૂરી...

અર્થતંત્રના મજબૂત પાયા ગણાતા ઓટો અને હાઉસિંગ સેક્ટરની દશા બેસી ગઈ છે, જેને ધ્યાનમાં રાખતાં અર્થતંત્રનો સુધારો લાંબો સમય લેશે. આવામાં સ્ટોક માર્કેટ માટે પણ આગામી છ મહિના કપરા જ રહેવાના. વડા પ્રધાન મોદી ગરીબ વર્ગની કાળજી લઈ રહ્યા છે. સરકારે ઘણી રાહત પણ જાહેર કરી છે, પરંતુ હવે સહાયનું સ્તર પણ વિસ્તારવું જોઈએ. વિશ્વ બેંક સહિત અન્ય દેશો પણ આમ કરી રહ્યા છે. જો આમ નહીં થાય તો ગરીબી રેખાની નીચે જીવતા લોકોની સંખ્યા નોંધપાત્ર વધી જઈ શકે. સરકારે ખાસ કરીને નાના-મધ્યમ ઉદ્યોગોને પણ નોંધપાત્ર રાહત આપવાની તાતી જરૂર છે. રોજગારીથી લઈ નિકાસ મામલે આમનો મોટો ફાળો રહે છે. અત્યારે તો એમેઝોન જેવી જાયન્ટ ઈ-કોમર્સ કંપનીઓએ બારણાં બંધ કર્યા હોવાથી નાનાં એકમોના માલ અને નાના માણસોની રોજગારી ખતરામાં આવી પડી છે.

પ્રત્યેક માટે ગંભીર પડકાર...

આગામી સમયમાં લોકડાઉન ખૂલ્યા બાદ સ્થિતિ કંઈ રાતોરાત બદલાશે નહીં. એ પહેલાં રોજગાર પર કાપ, પગારકાપ, ખર્ચકાપ આવી શકે છે. નવા રોજગાર સર્જનની શક્યતા તો સાવ જ નામપૂરતી યા અપવાદરૂપ થઈ જાય તો નવાઈ નહીં. આ સમસ્યા સૌથી વધુ ભયાનક-વિકટ બની શકે, જે સરકાર સામે બહુ મોટો પડકાર બની જશે. અત્યારે તો મોટી સરકારનું બજેટ, સંખ્યાબંધ નવાં પ્રોત્સાહન, રાહત, લક્ષ્ય, વગેરે પર પાણી ફરી ગયું છે. તાજેતરમાં જ એશિયન ડેવલપમેન્ટ બેંકે ભારતનો વિકાસદર નાણાકીય વરસ ૨૦૨૦-૨૧માં ઘટીને ચાર ટકા રહેવાનો અંદાજ મૂક્યો છે. આવા માહોલમાં દરેક નાગરિકે પોતાની બચત, રોકાણ, વેપાર-ધંધા, વ્યવસાય, નોકરી, સ્વરોજગાર, વગેરેનું નવેસરથી વ્યવસ્થિત આયોજન કરવું જ પડશે. આગામી સમય માત્ર સરકાર સામે કે દેશ સામે જ નહીં, પણ પ્રત્યેક નાગરિક સામે પડકારનો બની ગયો છે.

પરદેશમાં મદદ-દાનની ગંગા વહાવી રહ્યા છે આપણા ભારતીયો...

કોરોનાની વૈશ્વિક મહામારીને લઈને દુનિયાઆખી જાણે લોકડાઉન છે ત્યારે વિદેશમાં વસતા આપણી સામાજિક સંસ્થા-ધાર્મિક સંગઠનોના કાર્યકરો તથા અનુયાયીઓ અમેરિકાથી લઈને ઑસ્ટ્રેલિયા-આફ્રિકા-કેનેડા, વગેરે અનેક દેશમાં અન્ન, વસ્ત્રો, દવા જેવી વીજવસ્તુઓનું વિતરણ કરીને ભારતીય સંસ્કૃતિ-સંસ્કારની સુવાસ ફેલાવી રહ્યા છે...

દેવાંશુ દેસાઈ (મુંબઈ)

માર્ચ મહિનાના ત્રીજા અઠવાડિયામાં ઑસ્ટ્રેલિયાના સિડની શહેરમાં રહેતા એક શીખ યુવતીના મોબાઈલમાં મેસેજ આવ્યો:

‘હેલ્લો, લકી સિંહ... મારું નિવાસસ્થાન પર્ય વિસ્તારમાં છે, પણ હાલ ચૌદ દિવસ માટે મને સિડની ખાતે હોમ ક્વોરન્ટીન હેઠળ રાખવામાં આવ્યો છે. હું એકલો છું. મને તમારી ચેરિટી થકી દરરોજ એક ટાઈમનું ભોજન મળી શકશે? મારું સરનામું નીચે મુજબ છે.’

સંદેશો મળતાં જ લકી સિંહ અને સ્વયંસેવકો ત્રણ દિવસ સુધી જરૂરતમંદોને ફૂડ પેકેટ્સ અને અન્ય વીજવસ્તુ મોકલાવતા રહ્યા.

સિડનીમાં કેટલાંક વર્ષો પહેલાં ગુરુ નાનકના જન્મદિવસે સરખી વિચારસરણી ધરાવતા અમુક લોકોએ ધ ગુરુ નાનક ફ્રી કિચનનેટ.સિડની નામથી ભૂખ્યાને ભોજન ને જરૂરતમંદોને મદદ કરવા આ ગ્રુપ બનાવ્યું. આ ગ્રુપમાં શીખ-ભારતીયો ઉપરાંત ઓરિજિન ઑસ્ટ્રેલિયન, મૂળ ભારતીય એવા ફિજિના વતની, નેપાળી, ચાઈનીઝ અને કેટલાક મુસ્લિમો પણ સભ્યો છે. શીખ સંસ્કૃતિ પ્રમાણે આ

સંસ્થા સરખત દા ભાલા મતલબ બધા માટે સાટું કરો... સૂત્રને લઈને સેવાકાર્ય કરે છે.

કોરોના કાર્થસિસને લઈને સિડની ખાતે છેલ્લાં બે અઠવાડિયાંથી ગુરુ નાનક ફ્રી કિચનનેટ દ્વારા વૃદ્ધો, ઘરવિહોણા, એકલા રહેતા વિદ્યાર્થીઓ કે જરૂરતમંદોને રાજમા, દાળ, કઢી, પૂરી-શાકનાં પેકેટ ઉપરાંત ફળફળાદિ અને ઘરવિહોણા લોકોને બ્લેન્કેટ ને અન્ય જરૂરત પૂરી પાડી રહ્યા છે.

આ સંસ્થાનાં સંચાલિકા **લકી સિંહ** સિડનીથી ચિત્રલેખને જણાવે છે કે છેલ્લા ચાર દિવસમાં અમે જરૂરતમંદ ઉપરાંત ડોક્ટર, નર્સ અને હેલ્થ-કેરના

ન્યુ યોર્કમાં ફાયરબ્રિગેડ તથા ઍમ્બ્યુલન્સ સેવા આપતા કર્મચારીને ફૂડ પાર્સલ...

કર્મચારીઓ માટે ૧૩૦૦થી વધુ ફૂડ પેકેટ્સ તૈયાર કર્યાં. વહેલી સવારે પાંચ વાગ્યાથી અમારું કિચન શરૂ થાય. રાત્રે નવ વાગ્યાથી અમે જરૂરતમંદ લોકો સુધી જઈએ છીએ. પર્યામાં રહેતો સ્ટુડન્ટ સિડનીમાં હોય ને એ ક્વોરન્ટીન હોય તો એનો સંદેશો આવતાં ત્રણથી ચાર દિવસ માટે ફેશ ફૂટ અને ભોજનનાં બાર બોક્સ મોકલાવીએ. સિડનીમાં અમુક પોલીસ અધિકારીઓ દિવસ-રાત ડ્યુટી કરી રહ્યા છે. એમની જરૂરત માટે ફોન આવે તો પોલીસને પણ અમે ફૂડ પેકેટ્સ મોકલાવી રહ્યાં છીએ. અમે અમારાથી બનતા શ્રેષ્ઠ પ્રયત્નો કરી રહ્યાં છીએ. આ સેવા કરવા મળી એને અમે આશીર્વાદ ગણીએ છીએ.

અંગ્રેજી ભાષાનાં પ્રોફેસર લકી સિંહ કહે છે કે આ ઑર્ગેનાઈઝેશનની સ્થાપના મારા પતિ સરદાર બલબીર સાથે અમે કરી હતી. સિડની ઉપરાંત ફિજી, બેંગ્લોક અને અમેરિકામાં પણ અમે જરૂરતમંદો માટે ફી ફૂડ મૂવમેન્ટ ચલાવી છે. પૂર, આગની જેમ હવે કોરોના કાઈસિસ માટે અમે સવારથી સાંજ સુધી ફી ફૂડ મૂવમેન્ટ ચલાવી રહ્યાં છીએ.

સિડની-ઑસ્ટ્રેલિયા જેવી જ લંગરસેવા ન્યુ યોર્કસ્થિત શીખ સેન્ટર ઑફ ન્યુ યોર્ક દ્વારા કોરોના વાઈરસના પ્રકોપને લીધે પોલીસ અને સરકારી કર્મચારી તેમ જ વૃદ્ધો ને સિંગલ પેરન્ટ્સ, વગેરેને રોજના હિસાબે હજારો ફૂડ પેકેટ્સ વહેંચવામાં આવી રહ્યાં છે. અમેરિકામાં કોરોનાનો સૌથી વધુ કોપ ન્યુ યોર્કમાં છે. માર્ચ મહિનાના ત્રીજા અઠવાડિયામાં ન્યુ યોર્કના મેયરની ઑફિસે આ માટે સામેથી શીખ કમ્યુનિટી સેન્ટરનો સંપર્ક કર્યો હતો. શીખ કમ્યુનિટીના સ્વયંસેવકો દ્વારા હાઈજિનને લગતા તમામ નિયમોનું પાલન કરવામાં આવે છે. સંપૂર્ણપણે શાકાહારી ભોજન બનાવતી વખતે સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગ, માસ્ક, ગ્લગ્લ, વગેરે

સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અહીં માત્ર વેજિટેરિયન ફૂડ પેકેટ્સ તૈયાર કરવામાં આવે છે. ફૂડ પેકેટ્સ તૈયાર થયા બાદ ડોક્ટરો અને હેલ્થ ડિપાર્ટમેન્ટના કર્મચારીઓ એની ગુણવત્તા ચકાસે છે. ત્યાર બાદ સરકારી કર્મચારીઓ અને શીખ કમ્યુનિટીના સ્વયંસેવકો સાથે રહીને આ ફૂડ પેકેટ્સનું વિતરણ કરે છે. આ ફૂડ પેકેટ્સ વૃદ્ધો, ઘરવિહોણા લોકો તેમ જ સિંગલ પેરન્ટ્સ, જે બાળકોને ઘેર મૂકીને સુપર માર્કેટ સુધી જઈ શકતા નથી એવા લોકોને ઉપરાંત અહીં રહીને અભ્યાસ કરતા ભારતીય વિદ્યાર્થીઓ, જેમને ચૌદ દિવસ માટે ક્વોરન્ટીન હેઠળ રાખવામાં આવ્યા છે એમને પણ ફૂડ પેકેટ્સ પહોંચાડવામાં આવી રહ્યાં છે.

અમેરિકાનાં અન્ય રાજ્યોમાં આવેલા ગુરુદ્વારા થકી પણ અન્ય સેવાપ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. ખાસ કરીને અમેરિકા ભણવા આવેલા વિદ્યાર્થીઓને હોટેલ-રેસ્ટોરાં બંધ થતાં ભોજનની સમસ્યા વધુ સતાવે. એવા વિદ્યાર્થીઓને ફૂડ પેકેટ્સ ઉપરાંત મેડિકલ સહાય કે અન્ય સહાય પૂરી પાડવા સ્વયંસેવકોને સૂચના આપવામાં આવી છે.

બીજી તરફ, હરિદ્વારમાં આવેલા અખિલ વિશ્વ ગાયત્રી પરિવારના મોભી પ્રમુખ પૂજ્ય પ્રણવ પંડ્યાજીના નેજા હેઠળ દેશ-પરદેશમાં સતત યજ્ઞ અને સેવાકાર્યો થતાં રહે છે. ભારતના વડા પ્રધાન પણ પ્રમુખ પ્રણવભાઈ જોડે અવારનવાર વિચારવિમર્શ કરતા રહે છે. ગાયત્રી પરિવારના મિડિયા સેલના ઈન્ચાર્જ ડિવ્યેશ વ્યાસ હરિદ્વારથી ચિત્રલેખા સાથે વાત કરતાં કહે છે કે ભારતમાં અને પરદેશમાં ગાયત્રી પરિવારનાં પાંચ હજાર સેન્ટર છે. આશરે એંસી દેશમાં સો જેટલાં નાનાં-મોટાં સેન્ટર છે. વૈદિક પદ્ધતિથી યજ્ઞના પ્રચાર-પ્રસારમાં દાયકાઓથી આ ગાયત્રી પરિવારનું

સિડનીનાં બલબીર-લકી સિંહની જોડી: એક ફોન કૉલ ને તમારી સેવામાં હાજર...

સૌથી મોટું યોગદાન છે.

ગાયત્રી પરિવારનાં અમેરિકામાં પાંચ મોટાં સેન્ટર છે, જેમાં ન્યુ જર્સીમાં આવેલું ગાયત્રી ચેતના સેન્ટર છે. પાંચ એકરમાં ફેલાયેલા આ સેન્ટરના અગ્રણી સ્વયંસેવક ડૉ. વિપુલ પટેલ અમેરિકાથી ફોન પર ચિત્રલેખા સાથે વાત કરતાં કહે છે કે માર્ચ મહિનાના બીજા અઠવાડિયામાં અમે ન્યુ જર્સીના પિસકાટ્ટવે ખાતે પોલીસ ડિપાર્ટમેન્ટને વેજ પિઝા અને સબ વે સેન્ડવિચનાં ફૂડ પેકેટ્સ આપીને શરૂઆત કરી હતી. ત્યાર બાદ રાજમા જેવા પૌષ્ટિક કઠોળનાં તૈયાર કેન ફૂડ અને ડ્રાય નૂડલ્સ આપવાનું શરૂ કર્યું. આ પ્રકારનાં ફૂડ ભેગાં કરીને ફૂડ બેન્કમાં જમા કરાવીએ અને ઘરવિહોણા, સિંગલ પેરન્ટ્સ, વૃદ્ધો તેમ જ અહીં રહેતા જરૂરતમંદ ઈન્ડિયન સ્ટુડન્ટને મોકલાવીએ. માર્ચના બીજા અઠવાડિયા સુધી ન્યુ યોર્કમાં કોરોનાને લઈને ગંભીર સ્થિતિ હતી, પરંતુ હવે ન્યુ જર્સીમાં પણ સંક્રમિત દરદીઓ વધી રહ્યા છે.

વ્યવસાયે ઈલેક્ટ્રોનિક વેજાનિક વિપુલભાઈનો પરિવાર પાંચેક દાયકાથી ગાયત્રી પરિવાર સાથે સંકળાયેલો છે. જન્મથી લઈને મરણ સુધીની વિધિ પણ એ કરાવી શકે છે. વિપુલભાઈ કહે છે કે હાલની સ્થિતિમાં કોરોનાને લીધે મોતના ડર ઉપરાંત નોકરી જતી રહેવાનો ભય, હતાશા, એકલતા, વગેરેને કારણે લાખો લોકો માનસિક અસ્વસ્થતા અનુભવતા હશે. અમે અમારા સેન્ટર થકી દિવસમાં ચાર વખત મંત્ર-જાપ કરાવીએ છીએ, જેથી લોકો માનસિક શાંતિ અનુભવે. એ ઉપરાંત, ઘરમાં રહીને કઈ રીતે દીપયજ્ઞ થઈ શકે એ દર્શાવવા ઉપરાંત અમે ઓનલાઈન યજ્ઞ કરાવીએ. એ માટે જરૂરી નથી કે તમામ સાધન-સામગ્રી જોઈએ. માત્ર ઘી કે તેલનો દીવો હોય તો ચાલે. એ પણ નહીં હોય તો માનસ યજ્ઞ (માત્ર મનથી કલ્પના કરીને થતી પૂજા) પણ

કરી શકાય. પ્રકૃતિ પર ત્રણ વસ્તુ પ્રભાવ પાડી શકે. એક, ઈશ્વરીય શક્તિ... બીજું, તમારી અંદરની ઉત્સાહશક્તિ... તમારો આત્મવિશ્વાસ... પણ ક્યારેક આત્મવિશ્વાસ તૂટી જાય ત્યારે કે મંદ પડી જાય ત્યારે મંત્ર અને જાપ થકી તમે સો ટકા પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવી શકો છો. મંત્ર-જાપથી આત્મબળ વધે. ડર દૂર થઈ જાય.

અત્યારે ન્યુ જર્સી અને અમેરિકાનાં ઘણાં શહેરોમાં જાણે લોકડાઉન જેવી સ્થિતિ છે. વિપુલભાઈ કહે છે કે જરૂર પડે તો અમે બારમા-તેરમાની મરાણવિધિ ઘરેથી વિડિયો કોન્ફરન્સ દ્વારા કરાવીએ છીએ. એ જ રીતે આજની પરિસ્થિતિમાં કાઉન્સેલિંગ પણ કરીએ છીએ. અમારી સંસ્થા આ કાઉન્સેલિંગ પર પણ ખૂબ જ ધ્યાન આપી રહી છે. આવનારા દિવસોમાં એની ઘણી જરૂર પડશે.

દેશમાં કે પરદેશમાં કુદરતી આપત્તિ હોય કે માનવસર્જિત હોનારત, એ બધામાં બોચાસણવાસી અક્ષર પુરુષોત્તમ સંસ્થા (બીએપીએસ) હંમેશાં સૌથી અવ્વલ જ હોય છે. સંસ્થાના આંતરરાષ્ટ્રીય સંયોજક પૂજ્ય ઈશ્વરચરણ સ્વામીના જણાવ્યા પ્રમાણે કોરોના વાઈરસના વૈશ્વિક પ્રકોપને લઈને બૅપ્સના પૂજ્ય મહંત સ્વામીની પ્રેરણાથી ભારતની સાથે સાથે દુનિયાનાં ઘણાં કેન્દ્રોમાં કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે વિવિધ સ્તરે લોકસેવા કરવામાં આવી રહી છે. આ સેવાકાર્યમાં એક હજારથી વધુ સંતો અને પાંચ હજાર જેટલા સ્વયંસેવકો જોડાયેલા છે. ભારતમાં લગભગ હજારેક મંદિર તો પરદેશમાં અઢીસો જેટલાં મંદિર વિવિધ સ્તરે, વિવિધ રીતે સેવાકાર્ય કરી રહ્યાં છે. વિદેશમાં, ખાસ કરીને અમેરિકાના ન્યુ જર્સી રાજ્યમાં, કેનેડામાં ટોરન્ટો ખાતે, ઈંગ્લેન્ડમાં લંડન, ઑસ્ટ્રેલિયામાં સિડની અને મેલબોર્ન તેમ જ પૂર્વ આફ્રિકામાં કેન્યા ખાતે ઉપરાંત અન્ય કેન્દ્રોમાં પૂજ્ય મહંત સ્વામીની પ્રેરણાથી જરૂરતમંદ લોકો માટે સેવાપ્રવૃત્તિઓ થઈ રહી છે.

બૅપ્સના અગ્રણી સંત અને ખૂબ જ લોકપ્રિય એવા મોટિવેશનલ સ્પીકર સ્વામી જ્ઞાનવત્સલજી ચિત્રલેખાને કહે છે કે પરદેશમાં ઘણાં મંદિર-કેન્દ્રો થકી સેવા થઈ રહી છે, પણ લંડન ખાતે ખૂબ મોટા પાયે સંતો અને સ્વયંસેવકો થકી વિવિધ સેવા થઈ રહી છે. એ વિશે વાત કરતાં સ્વામી જ્ઞાનવત્સલજી કહે છે કે લોકડાઉન દરમિયાન જેમ ભારતમાં પાંચ લાખ ભોજન-થાળી પર્યાપ્ત થઈ રહે એટલાં ૬૦

સ્વામી જ્ઞાનવત્સલજી:
આવી કટોકટી વખતે
અમારા સંત-હરિભક્તો
સેવા માટે તત્પર...

**ન્યુ જર્સીના 'ગાયત્રી
પરિવાર'ના ડૉ. વિપુલ
પટેલ:** મનની શાંતિ
માટે પણ...

કેનેડાના હેમંત શાહ:
ઘરમાં રહો..
જોઈતી ચીજવસ્તુ
ઘેર પહોંચી જશે...

૮૦ લીલાં શાકભાજીનું વિતરણ કરવામાં આવી રહ્યું છે. એ મુજબ ન્યુ યૉર્કમાં એપ્રિલના પહેલા અઠવાડિયામાં હેલ્થ-કેર ડિપાર્ટમેન્ટ સાથે સંકળાયેલાં ડૉક્ટર, નર્સો અને અન્ય કર્મચારીઓ માટે ૩૦૦ જેટલાં ગરમાગરમ ભોજનનાં પેકેટ્સ તૈયાર કર્યાં. હેલ્થ-કેર ડિપાર્ટમેન્ટના કર્મચારીની દેખરેખ હેઠળ હાઈજિનનાં તમામ ધારાધોરણ મુજબ ભોજન તૈયાર કરીને પ્રોપર પેકિંગ કરીને જે-તે હોસ્પિટલ, નર્સિંગ હોમ, વગેરે સ્થળોએ પહોંચાડ્યાં. હોસ્પિટલના ડિરેક્ટરથી લઈને સ્ટાફ બૅપ્સનાં ભોજનની ગુણવત્તા અને સર્વિસનાં વખાણ પણ કર્યાં. એ જ પ્રમાણે ઑસ્ટ્રેલિયાના સિડની શહેરમાં સાધુઓ સાથે જે-તે વિસ્તારના રાજકારણી કમ મંત્રીઓ પણ કેર પેકેજિસ તૈયાર કરવામાં જોડાયા હતા. સિડની ઉપરાંત મેલબોર્ન, એડિલેડ, બ્રિસબેન, પર્થ, વગેરે શહેરોમાં જરૂરતમંદો, સિનિયર સિટિઝનો ઉપરાંત થોડા સમય પહેલાં અભ્યાસાર્થે ઑસ્ટ્રેલિયા આવેલા ભારતીયો અને વિદ્યાર્થીઓને પણ આ સાધુ-સંતો ને સ્વયંસેવકો સતત સેવા થકી મદદરૂપ થઈ રહ્યા છે.

બૅપ્સ દ્વારા કેન્યાના નકુરુ કાઉન્ટીના બોન્ડેની નામની સૌથી મોટી ઝૂંપડપટ્ટીમાં ચાર હજાર પરિવારને અનાજ, શાકભાજી અને સાબુ તેમ જ અન્ય ચીજવસ્તુનાં મહિનાભર ચાલે એટલાં પેકેટ બનાવીને આપવામાં આવ્યાં. જ્ઞાનવત્સલ સ્વામી કહે છે કે અમે આ સેવાકાર્ય હિંદ કાઉન્સિલ ઓફ કેન્યા અને લાયન્સ ક્લબના સહયોગથી કર્યું.

અમેરિકામાં પણ બૅપ્સ દ્વારા ખૂબ અનુકરણીય કામ થઈ રહ્યું છે.

બ્રહ્મકુમારી સંસ્થા દ્વારા પણ એમનાં દેશ-પરદેશમાં આવેલાં ૮૦૦૦થી વધુ સેન્ટરમાં સેવાકાર્યો થઈ રહ્યાં છે. બ્રહ્મકુમારી બિઝનેસ વિંગનાં હેડ યોગિનીબહેન ચિત્રલેખાને કહે છે કે યુરોપ-અમેરિકા, આફ્રિકા-ન્યુઝીલેન્ડ ઈત્યાદિ

દેશોમાં લોકો માનસિક રીતે સ્વસ્થ રહે એ માટે જે-તે દેશનાં સેન્ટરો સતત ઑનલાઈન, ફોન તેમ જ સોશિયલ મિડિયા થકી સતત પ્રયત્નશીલ છે.

બીજી તરફ, અમેરિકાને અડીને આવેલા કેનેડામાં કેનેડિયન સરકાર પોતાના નાગરિકોની સંભાળ લઈ રહી છે. છેલ્લાં ૪૮ વર્ષથી કેનેડામાં રહેતા હેમંત શાહ ચિત્રલેખાને કહે છે કે ગુરુદ્વારા-મંદિરોથી લઈને ઘણી સામાજિક સંસ્થા જરૂરતમંદોને ઉપયોગી થવા પ્રયત્નશીલ છે. અલબત્ત, અહીં જસ્ટિન ટ્રુડો સરકાર પણ સતત લોકોની સાર-સંભાળ લે છે. ખુદ વડા પ્રધાન અહીં દરરોજ કેનેડાના લોકોને અપડેટ કરીને ઘરમાં રહેવાની સલાહ આપે છે. આજે નેવું ટકા કેનેડાના લોકો ઘરમાં રહીને જ કામ કરે છે. સરકારની લોકોને એક જ અપીલ છે કે ઘરમાં રહો ને જરૂર પડ્યે અમને ફોન કરો. જરૂરતની વસ્તુ ઘરે પહોંચતી કરવામાં આવે છે. ફોન આવ્યા બાદ સરકારી કર્મચારી અને જે-તે વિસ્તારના સામાજિક કે ધાર્મિક સંગઠનના સ્વયંસેવકો દ્વારા ફૂડથી લઈને મેડિસિન કે ગ્રોસરી ઘર સુધી પહોંચાડવામાં આવે છે. અહીં દરેક ભારતીય સંસ્થા કે ગ્રુપ સૌકોઈ એકબીજાની સાથે ફોનથી સતત સંપર્કમાં રહે છે. મારા ઘરની નજીક બે ગુરુદ્વારા છે. અહીં સતત લંગર ચાલુ હોય છે. લંગરના જ્ઞાનીજી સામેથી કહે: હેમંતભાઈ, દાલ-કઢી-ચાવલ છે, જે કંઈ જોઈએ એ લઈ જજો... કેનેડા ઠંડો પ્રદેશ છે. અહીં વર્ષમાં સતત બરફવર્ષા થાય તો એક-બે દિવસ માટે બંધ જેવું હોય છે. આવી સ્થિતિ જિંદગીમાં પ્રથમ વખત જોઈ. તમામ જાતિ-ધર્મ-પંથના લોકો બધું ભૂલીને એક જ કામ કરી રહ્યા છે: એકબીજાને મદદ...

કોરોનાએ જાણે સમગ્ર વિશ્વને એકબીજાને મદદ કરવાના એક તાંતણે બાંધી દીધું.

લો કડાઉનના આ કપરા કાળમાં પરોઢનો સન્નાટો બહુ ખતરનાક હોય છે.

પોલીસો રાતભરની ડ્યુટી પછી થાકીને ઝોકે ચઢી ગયા હોય છે. હવામાં નવી તાજગી ફેલાવાને લીધે સવારના પહોરની ઠંડકમાં લોકોની ઊંઘ પણ હિમાલયના પર્વતો પર જામતા બરફની જેમ જામી ગઈ હોય છે. ગલીઓમાં કૂતરાં બ્રેકિંગ ન્યૂઝના અભાવે શાંત પડી ગયેલી ન્યૂઝચેનલની જેમ જંપી ગયાં હોય છે. પક્ષીઓ ડાળીઓ પર સોશિયલ ડિસ્ટન્સ જાળવીને ઊંઘતાં હોય છે. આવે સમયે મોટે ભાગે ચોર્યકળાના નિષ્ણાતો અર્થાત્ ચોર લોકો જ જાગતા હોય છે, પરંતુ આ લોકડાઉન કાળમાં ચોરોની રોજી પણ છીનવાઈ ગઈ છે. આવાં તમામ કારણસર પરોઢનો સન્નાટો આજકાલ બેવડાઈ જાય છે.

કરસનકાકા આવા સન્નાટામાં ઘસઘસાટ ઊંઘી રહ્યા હતા ત્યાં એમના ખભે કંઈક ગોઢો જેવો વાગ્યો. કરસનકાકા ઊંઘમાં જ પડખું ફરી ગયા. ત્યાં ફરી એ જ ગોઢો વાગ્યો. આ વખતે સાથે સાથે નાનું બાળક કલ્પાંત કરતું હોય એવો તીણો અવાજ પણ સંભળાયો.

કરસનકાકા સફાળા જાગી ગયા.

જુએ છે તો પલંગ પાસે પાવલી ઊભો છે. પાવલી એટલે વયોવૃદ્ધ કાઠિયાવાડી કનુદાદાનો મંદબુદ્ધિ છતાં સદા હસતો રહેતો નોકર. જો કે અત્યારે એ રડી રહ્યો હતો. જ્યારે જુઓ ત્યારે બત્રીસે દાંત વેડે બોધા જેવું નિર્દોષ હાસ્ય લહેરાવતો એનો ચહેરો વીલાઈ ગયો હતો. બાળકના તીણા રુદન જેવા અવાજે એ બોલ્યો:

‘દાદા... મરી જશે... ગિગિ... દાદા...’

પાવલીના દિમાગની માર્ફકોચિપમાં જગ્યા ઓછી છે. એમાં એના કાને પેડલા છેલ્લા બે શબ્દની જ સ્ટોરેજ સ્પેસ હોય છે. એ કરસનકાકાનો ખભો હલાવીને રડમસ અવાજે ફરી બોલ્યો:

‘દાદા... મરી જશે... ગિગિ... દાદા...’

કરસનકાકાના પેટમાં ફાળ પડી! આ મંદબુદ્ધિ પાવલી શું કહેતો હતો? સિતેર-એંસી વરસના કનુદાદાને કંઈ થયું તો નહીં હોય ને?

કરસનકાકા ઝડપથી ઊભા થઈને કનુદાદાના ઘરે પહોંચ્યા. કાળા બગલાની ચાલનાં ઝડપે બાર ઘર છે. બાર આવાસોને જોડતો એક સળંગ લાંબો ઓટલો છે. અહીં સાત ઘર ખાલી છે અને બાકીનાં

ફરી આવી ગયા છે, વજુ કોટકના સદાબહાર કરસનકાકા નવા રંગે-નવા સ્વરૂપે...

આવવા દે જમડાના એ પાડાને..!

મન્નુ શેખચલી

પાંચ ઘરમાં આખા ગુજરાતનું પ્રતિનિધિત્વ કરતાં હોય એવાં સુરતી, કાઠિયાવાડી, મહેસાણી અને અમદાવાદી કુટુંબો રહે છે. આવી રહેલા ઉનાળાને જોતાં ચાલીવાસીઓ આજકાલ ઓટલા પર જ ગોદડાં પાથરીને ઊંઘી જાય છે. અગાઉ કહ્યું એમ હજી ખળભાંખળું પરોઢ હતું એટલે સૌ પેલા પ્રભાતિયાની પાછલી ખટઘડીમાં ઘસઘસાટ ઘોરી રહ્યા હતા.

પાવલીના પાછળ પાછળ પહોંચેલા કરસનકાકા કનુદાદાના ઘરમાં જઈને જુએ છે તો પહેલી જ નજરે મામલો ગંભીર લાગ્યો. મચ્છરદાનીવાળા પલંગમાં કનુદાદા બેઠા બેઠા હાંફી રહ્યા છે. એમનાં ઘરડાં પત્ની કંચનબા દરવાજો ઝાલીને એ રીતે ભયમાં ફફડતાં ઊભાં છે કે જાણે કનુદાદાને કોઈ ભૂત-ભૂત વળગ્યું હોય!

‘શું થયું? કેમ આમ...’

કરસનકાકા કંઈ પૂછે એ પહેલાં તો કંચનબાએ ટૂંકવો મૂક્યો:

‘આખી રાત સૂતા નથી, ભૈશા’બા! કિયે છે કે મારો અંતકાળ આવી ગયો છે. કોરોના વાઈરસ મને ભરખી જાવાનો છે... મોત મારી રાહ જોતું બેઠું છે અને યમરાજના પાડા આપણા ઘરનું સરનામું ગોતી રિયા છે!’

‘અરે, બાપ રે...’

કરસનકાકાએ અંદર જઈને મચ્છરદાની ઊંચી કરતાં કનુદાદાને પૂછ્યું:

‘આ કંચનબા કહે છે એ સાચી વાત છે?’

કનુદાદાની આંખો જાણે કોઈ ભૂતને ભાળી ગઈ હોય એમ પહોળી થઈ ગઈ હતી. એમના ડોળા સહેજ આમતેમ હલ્યા. કરસનકાકાના ખભે હાથ

મૂકવા માટે એમણે કોઈ આંધળા માણસની જેમ ફાંફાં માર્યાં. પછી ખભાને બદલે કરસનકાકાના ટી-શર્ટનું ખિસ્સું ઝાલતાં બોલ્યા:

‘કોણ, ભાઈ કરસન? આલેલે... હવે તો જિંદગીના ઝાઝા જુહાર કરી લઈ, ભાથા! મને કચોના ભરખી ગયો છે, ઉપરવાળાનું કહેણ આવી ગયું છે... જો ઓલ્યો જમડાનો દૂત પાડો લઈને ગલીની નાકે તો પૂગી જ ગયો છે... આવવા દે, ભાથા... ઈને આવવા દે...’

કરસનકાકા જરાક ડરી ગયા, છતાં એમણે ધીમેકથી કનુદાદાના કપાળે હથેળી મૂકી જોઈ. કપાળ ગરમ હતું. કરસનકાકાને શંકા પડી: ક્યાંક કોરોના તો નહીં હોય? ત્યાં તો કનુદાદાએ અડધી મિનિટ ચાલે એવી લાંબી ખાંસી ખાધી. એ પણ સૂકી! કરસનકાકાની શંકા વધારે દૃઢ થઈ. એ ઝડપથી ઊભા થઈને પલંગ પાસેથી બે ડગલાં પાછળ હટી ગયા. કંચનબા બોલ્યાં:

‘આખી રાત આ જ હાલ્યું છે, કરસનભાથ....’

કાંઈ હમજાતું નથી. ઘડીકમાં તાવ ચઢે છે તો ઘડીકમાં ઊતરી જાય છે. ઘડીકમાં કિયે છે કે મને જમડા લેવા આયવા છે તો ઘડીકમાં કિયે છે કે હું તો એકસો દસ વરસ પૂરાં કરીને જાવાનો છું...’

કંચનબા પોતાના સાડલા વેડે આંસુ લૂંછતાં ઘરના બારણા પાસે જ બેસી પડ્યાં. આ બધું જોઈને ડઘાઈ ગયેલો પાવલી પણ કંચનબાના ખોળામાં માથું નાખીને નાના બાળકની જેમ રડવા લાગ્યો. કરસનકાકાને સમજાતું નહોતું કે કરવું શું? એટલામાં ઓટલે ગોઢું નાખીને સૂતેલો કનુદાદાનો ભાણિયાનો દીકરો ચંદુ ઉર્ફે ચૌદમું સતન બેફિકર અદાથી અંદર આવીને ઊભો રહ્યો. એક મોટું બગાસું ખાતાં એ

બોલ્યો:

‘આલેલે, હજુ પરિતું નથી મામાનું?’

જાણે ઘરમાં કશું બન્યું જ નથી એમ પોતાનો બમ્બુડા ચડે ઊંચો કરીને સાથળ ખંજવાળતો એ અંદર ગયો અને થોડી વારે તમાકુની પડીકી હથેળીમાં ઠાલવીને એને અંગૂઠા વડે મસળતો બહાર આવ્યો. માંડ સત્તર મિલિમીટર જેટલું ખૂલી શકે એવા મોંમાં એ મસાલો પધરાવવા જતો હતો ત્યાં કરસનકાકાએ એને અટકાવ્યો:

‘અલ્યા ચંદુ, તને કંઈ પડી જ નથી? તારા મામાને...’

‘કાંઈ થ્યું નથી! છેલ્લા ચાર દીથી ઓલ્યા સંજુ સુરતીના ઘેરે બેઠીને દીવીમાં સમાયારું જોવાને રવાડે ચડ્યા છે. એમાં ને એમાં મગજમાં વિચારવાયુ ઘરી ગયો છે! ઓ, મામા...’

ચંદુએ મચ્છરદાનીમાં હાથ નાખીને કનુદાદાનો ખભો જોરજોરથી હલાવતાં કહ્યું:

‘હાલો, બવ થ્યું. હવે સૂઈ જાવ! તમને લેવા

હાટું કોઈ ચમરાજો નવરો નથી, હમજ્યા? ઈને બીજાં ઘણાં કામ છે આજકાલ.’

આ સાંભળતાં જ કનુદાદા પલંગમાં બેઠા બેઠા ઊછળ્યા. ગુસ્સાથી એમનો અવાજ મોટો થઈ ગયો:

‘અલ્યા, જેની હાંમું મોત આવીને ઊભું હોય ઈને શી શી વીતતી હોય એની તને શું ખબર? વડાલીડા... જીવડો આકળવિકળ થાય છે, હૃદયમાં કરવત હાલતી હોય એમ દલડું કટકે કટકે કપાય છે... આખા જનમનાં પાપ અને પુણ્યનાં કરમો યાદ આવી જાય છે. કોને કોને દગો દીધો ને કોનાં કોનાં નસીબનું પોતે ઓળવી ગ્યો છું ઈ હંધુય ખુલ્લું પડી જાય છે... અરેરે, મોત કોને કીધું, ભા...ય?’

કનુદાદાને એક જમાનામાં લોક-કલાકાર થવાના ભારે અભરખા હતા. નસીબ અવળાં ના હોત તો આજે કનુદાદાના નામની યુટ્યૂબ ચેનલો ચાલતી હોત! જો કે હવે આમાંનું કશું આ જનમે સાકાર થવાનું નથી એમ માનીને કનુદાદાએ મચ્છરદાનીમાં જ પલાંડી વાળીને, કાને હથેળી

માંડીને બુલંદ અવાજે ભજન લલકારવા માંડ્યું:

‘એ હંસલા હાલોને હવે... મોતીડાં નહીં રે મળે...’

કનુદાદાનું ભજન બ્રોડકાસ્ટ સાંભળીને ચાલીના ઓટલે સૂતેલા ચાલીવાસીઓ જાગી ગયા. ધીમે ધીમે ગણગણાટમાં ખબર ફેલાઈ ગઈ કે કનુદાદાને કોરોના વાઈરસનો ચેપ લાગી ગયો છે અને એ હવે પ્રભુના ધામે જવાની તૈયારીમાં છે!

ચાલીવાસીઓને ઘરના બારણે ભેગા થયેલા જોઈને કનુદાદા વધારે રંગમાં આવી ગયા. એમણે બહાર આવીને ઘરની બહાર ગોઠવેલા ખાટલામાં આસન જમાવીને બીજાં એક પછી એક ભજન લલકારવા માંડ્યાં!

આ તરફ કરસનકાકા મૂંઝવણમાં હતા કે કનુદાદાના શરીરમાં ખરેખર કોરોના વાઈરસનો ચેપ હશે તો? અમુક દરદીઓ ચેપની જાણ થતાં અચાનક હતાશામાં સરી પડતા હોય છે અને અમુક દરદીઓ મોતને આવકારવા માટે વધારે પડતા

ઉત્સાહી બની જતા હોય છે. કનુદાદામાં આ બન્ને લક્ષણ વારાફરતી પ્રગટ થતાં કરસનકાકાએ સગી આંખે જોયાં હતાં એથી એ વધારે અવઢવમાં હતા.

પેલી તરફ ચૌદમું સ્તન ઉઠે ચંદુ તો સાવ નફકરો થઈને પોતાની સવારની દૈનિક ક્રિયા પતાવવામાં પડ્યો હતો. ત્રણ-ચાર ભજન પત્યાં એટલે એ કનુદાદા પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો:

‘મામા, ગરમાગરમ ચા પીવી છે? સાંજનો વધેલો રોટલો કડક કરી દઉં? ચા જોડે મજા પડશે.’

‘ભલે ભાણિયા, થાવા દે...’

કનુદાદાએ રકાબીમાં રેડીને મોટા મોટા સબડકા સાથે ચા પીધી. ઉપરથી સાંજનો વધેલો દોઢ રોટલો, વાટકો ભરીને શાક ને ગોળનું મોટું દડબું ઘી સાથે જોતજોતામાં ટટકાવી ગયા. પછી ઓહિયાંઆં... કરતાંકને મોટો ઓડકાર ખાઈને પેટ પર હાથ પસવાસ્તાં એ જ ખાટલામાં ઘસઘસાટ ઊંધી ગયા. જાણે એક શો પૂરો થયો. ચાલીવાસીઓ વિખેરાયા તો ખરા, પણ મૂંઝવણ ચાલુ રહી.

‘એની ટો ટપેલીમાં... આ કંઈ હમજાતું નીં મલે.’

સંજુ સુસ્તીની વાતમાં અનુ અમદાવાદીએ ટાપસી પુરાવી:

‘બાંસ, આ ચેપ કંઈ જુદી જાતનો લાગે છે, હોં! આપે રિસ્ક ના લેવાય. દાદાને હોસ્પિટલમાં ભરતી કરો!’

‘મું શું કંઈ છું...’ મહેસાણાવાળા મનુભાઈએ એમનો અભિપ્રાય આપ્યો:

‘પેલી કો’ક દવાનું નોમ છ ન, લોંબું લોંબું... રાહુલ ગોંધીનેય બોલતો ના આવડે એવું... એ લાઈને પિવરાઈ દીધી હોય તો?’

‘એને હાઈડ્રોકિસકલોરોક્વિન કહે છે, પરંતુ એ કંઈ ડોક્ટરની સલાહ વિના જાતે ના આપી શકાય.’

‘તો બાંસ, ડોક્ટરને બોલઈ લો ને?’

‘એની ટો ટપેલીમાં... એકસો આઠ જ મંગાવી લેવો ની?’

‘હાથી વાત છ. માર બુધું ને કર સીધું. ટાઢા પોણીએ ખસ જાય...’

મનુભાઈ છેલ્લું વાક્ય જરાક મોટેથી બોલ્યા એ કંચનબાને સંભળાઈ ગયું. એમનું માં આણગમાથી તપી ગયું. આ જોઈને કરસનકાકાએ વાત બીજી દિશામાં વાળી:

‘ડોક્ટરને પણ બોલાવીએ અને એકસો આઠ

રસ્તામાં પોલીસ
રોકે તો શું
કહેવાનું? દાદા
અંતિમયાત્રાએ
જતાં પહેલાં
મંદિરમાં જઈને
દર્શન કરવા માગે
છે એવું કહેવાનું?

પણ બોલાવી શકાય, પરંતુ જો કનુદાદા જવાની ના પાડે તો પછી પોલીસ આવશે. એમાં વિના કારણે તમાશો થશે. છેવટે રિપોર્ટમાં કંઈ નહીં નીકળે તો ઠપકો આપણે જ સાંભળવો પડશે.’

‘એ વાટ બી હાથી, પણ એની ટો ટપેલીમાં... અંવે કરવાનું હું?’

મોમાં મસાલાનું લોકડાઉન કરીને ચંદુ ક્યારનો આ બધી વાતો સાંભળી રહ્યો હતો. એણે પાંચ મિલિમીટર મોં ખોલીને કહ્યું:

‘એક ઉઆય એ.’

‘શું ઉપાય છે?’

કરસનકાકાએ એના પ્રશ્નનો ભાવાનુવાદ કરીને પ્રતિપ્રશ્ન કર્યો. એ પ્રતિપ્રશ્નના ઉત્તરમાં ચંદુએ બે હાથ નમસ્કારની મુદ્રામાં જોડીને કહ્યું:

‘અંદિરે અઈ જાવ અરસન અરવાના બાને.’

‘અરછા, મંદિરે લઈ જઈએ દર્શન કરવાના બહાને એમ? પછી ત્યાંથી બારોબાર હોસ્પિટલમાં, રાઈટ?’

કરસનકાકાનો ભાવાનુવાદ સાચો છે એ દર્શાવવા ચંદુએ અંગૂઠો બતાડીને યસ્મી સંજ્ઞા આપી. ચાલીવાસીઓનાં મગજમાં આ વાત મોદીજીના થાળીવાદનના આદેશની જેમ જડબેસલાક બેસી ગઈ. જો કે કરસનકાકાને એમાં પ્રેક્ટિકલ સમસ્યા દેખાઈ:

‘મંદિરે તો લઈ જઈએ, પણ રસ્તામાં પોલીસ રોકે તો શું કહેવાનું? દાદા અંતિમયાત્રાએ જતાં પહેલાં મંદિરમાં જઈને દર્શન કરવા માગે છે એવું કહેવાનું?’

‘ડડા મારડે... એની ટો ટપેલીમાં, ટમને ટો મારડે જ, પણ જો કનુડાડાને માર્ઈરો તો ડોહો રસ્તામાં જ ઉકલી જવા.’

‘એ પણ વાત ખોટી નથી તો પછી લઈ શી

રીતે જવા?’

કરસનકાકા વિચાર કરતાં કરતાં આમતેમ ડકોળિયાં મારતા હતા ત્યાં એમને દૂર ગલીમાં આંટા મારતો એક પોલીસવાળો દેખાયો. કરસનકાકાએ ચપટી વગાડતાં ચંદુને કહ્યું:

‘અલ્યા, તારી પાસે હવાલદારની વરદી છેને! તું જ લઈ જા ને?’

‘એમાં ઓઆ એ.’

‘શું?’

‘ઓઆ એ, ઓઆ...’

પોતાના મોંનું લોકડાઉન ખોલીને દૂર જઈને એક પિચકારી મારીને એ પાછો આવ્યો:

‘કરસનકાકા, એમાં લોચા છે. આપણા એરિયામાં નવા ઈન્સ્પેક્ટરને એકસ્ટ્રા ચાર્જ સોંપ્યો છે. એ મને ઓળખી ગયા છે. હું ઝડપાઈ જઈશ તો બહુ માર પડશે, પણ...’

‘પણ શું?’

‘બીજો એક ઉપાય છે. તમે ડોક્ટર બનશો?’

‘ડોક્ટર?’

‘હા, આપણા એરિયાના એક ડોક્ટર આજકાલ દવાખાનું ખોલતા નથી. ઘરેથી જ સેવા આપે છે. કોઈ ઈમર્જન્સી કેસ હોય તો જ બહાર નીકળે છે, નહીંતર પેશન્ટોને એમના ઘરે બોલાવે છે. એમના દવાખાનામાં એક સ્ટેથોસ્કોપ, એક સફેદ કોટ, માસ્ક, ગ્લ્ગ્સ અને દવાઓની એક બેગ પડી જ હોય છે. તમે કહેતા હો તો...’

ચંદુએ પોતાની હથેળી ખંજવાળી. ચાલીવાસીઓ જાણે છે કે ચંદુને ચોર્યકળામાં પણ મહારત હાંસિલ છે. એના માટે આ ડાબા હાથનો ખેલ હતો. દવાખાનું પણ કંઈ દૂર નહોતું...

એ પછીની વાત ટૂંકી છે.

કનુદાદાને પછી કરસનકાકાએ સમજાવ્યું કે જિંદગીને ઝાઝા જુહાર કરતાં પહેલાં એક વાર હરિદર્શન કરીને પુણ્યનું છેલ્લું ભાથું બાંધી લો તો કેવું? કનુદાદા તૈયાર થઈ ગયા.

કનુદાદાને હરિદર્શન કરાવ્યા પછી કરસનકાકાએ એમને સમજાવી-પટાવીને સિફતપૂર્વક હોસ્પિટલે પહોંચાડી દીધા. ત્યાં એમની ટેસ્ટ લઈને ચોવીસ કલાક નિરીક્ષણમાં રાખવાના છે.

- આશા રાખીએ કે આ નિરીક્ષણ હોસ્પિટલના સ્ટાફ માટે પરીક્ષણ નહીં, પણ મનોરંજન સાબિત થાય...

પ્રિયલેખા

૨૭ એપ્રિલ, ૨૦૨૦

લોકડાઉનમાં
બાળકોની
માનસિક
સમસ્યાનું શું?

કપરો કાળ માણસને
બદલે છે ખરો?

રિ ડ્લિ દો શી - પ ટે લ

લોકડાઉનથી વ્યથિત બાળકોને કેવી રીતે સંભાળશો?

હવે લોકડાઉન લંબાયું છે ત્યારે મોટેરાં તો ઠીક, બાળકોની હાલત પણ બગડી રહી છે. એ લોકો પણ મેન્ટલ હેલ્થ પ્રોબ્લેમના શિકાર બની રહ્યાં છે. આ સ્થિતિનો સામનો કેવી રીતે કરવો એ માટે અહીં મળો બાળકોના મનોચિકિત્સકને...

‘રો’ હને ભણવા માટે ઑસ્ટ્રેલિયા જવાનું છે ને હજી ફીનાં ઈન્સ્ટોલમેન્ટ્સ નથી ભરાયાં. કોરોના વાઈરસને કારણે તમારી જોબ ગઈ. હવે કરશું શું? પૈસા વિના તો એક દિવસ નહીં નીકળે. એમાં રોહનને ઑસ્ટ્રેલિયા કેવી રીતે મોકલાવીશું?’

મમ્મી રોહનના પપ્પાને આ વાત કરી રહી હતી ત્યારે રોહન એ સાંભળી ગયો. એ એટલો ટેન્શનમાં આવી ગયો કે એની તબિયત લથડતી ચાલી. છેલ્લા બાર-તેર દિવસમાં એ એટલો ડિપ્રેસ્ડ થઈ ગયો કે એને પેનિક અટેક્સ આવી ગયા. ભૂખ ઓછી થઈ ગઈ. ફેન્ડ્સ સાથે ફોન પર વાતચીત ને ચેટિંગ પણ ઓછાં થઈ ગયાં. પપ્પાને જોબ નહીં મળે અને પોતે ઑસ્ટ્રેલિયા નહીં જઈ શકે તો? એની ચિંતામાં ને ચિંતામાં આખરે એને નર્વસ બ્રેકડાઉન થઈ ગયું.

મમ્મી-પપ્પાને પહેલાં તો સમજાયું નહીં કે રોહનને શું થયું છે. છેવટે એની તબિયત વધુ લથડી ત્યારે એમને જાણ થઈ કે એ પોતાના પ્રશ્નો મમ્મી-પપ્પા સાથે ચર્ચા નથી શકતો અને એને ડૉક્ટર કરતાં મનોચિકિત્સકની વધુ જરૂર છે.

રોનક જેવા ઘણા કિસ્સા છેલ્લાં ત્રણેક અઠવાડિયાથી બની રહ્યા છે. માત્ર આપણા દેશમાં જ નહીં, આખી દુનિયામાં આ જ સ્થિતિ છે.

બાળકો મેન્ટલ હેલ્થ પ્રોબ્લેમના શિકાર બની રહ્યાં છે, કારણ કે વિશ્વના ૨૦૮ દેશમાં કોરોના વાઈરસના પ્રકોપને લીધે પૂર્ણ અથવા આંશિક લોકડાઉન છે. લોકોને હાઉસ અરેસ્ટ જેવી સ્થિતિમાં જીવવા સિવાય છૂટકો નથી. એવામાં ૨૪ કલાક ઘરમાં બેઠેલાં બાળકો પર શું વીતતું હશે એની તમે કલ્પના સુદ્ધાં નહીં કરી શકો. ત્રણ વર્ષની ઉંમરનાં બાળકોથી માંડીને ૧૭ વર્ષનાં કિશોર-કિશોરીઓ કોરોના વાઈરસથી ડરેલાં છે. એમનો ડર એમની વાતોમાં કે ન કહેલી વાતોમાં પડવાય છે.

પહેલાં જે બાળક ઘરની ડોરબેલ વાગતાં જ ફેન્ડ રમવા બોલાવવા આવ્યો કે આવી હશે એમ માનીને દરવાજો ખોલવા ભાગતું એ આજે પોતાના રૂમમાં જ સંકોચાઈને રહે છે. બહાર આવવાની ઈચ્છા પણ નથી બતાવતું. એનાં સૂવા-ઊઠવાનાં કોઈ ઠેકાણાં નથી રહ્યાં. જમવાનાં કોઈ ટાઈમ-ટેબલ નથી રહ્યાં. સ્કીન ટાઈમ પર કોઈ પાબંદી નથી રહી. એના જીવનમાં આળસ એટલી ઘૂસી ગઈ છે કે એને સોફા કે બેડ પરથી ઉઠાડવામાં ન આવે તો ત્રણ-ચાર દિવસ એટીની જેમ પડ્યું રહે.

હવે બિલ્ડિંગના કમ્પાઉન્ડમાંથી કે ઘરના ફળિયામાંથી કે ટેરેસ પરથી બાળકોના રમવાના અવાજ નથી આવતા. હા, અમુક સ્કૂલો ઓનલાઈન વર્ગો લઈ રહી છે, પરંતુ એ કલાક-બે કલાકનો

મામલો હોય છે. મોટા ભાગે ઘરમાં રહીને પૅજઝ ફૂડ ખાતાં, રાતોની રાતો જાગતાં અને મોબાઈલ કે ટીવી સ્ક્રીન સામે ચોંટીને વેબ સિરીઝ જોતાં બાળકો અંદરખાનેથી વ્યથિત છે, નર્વસ છે અને એકલતાથી ગ્રસિત છે.

આથી જ બાળકોના પ્રશ્નોનું શું?

આ સવાલ લઈને પ્રિયદર્શિનીએ વાત કરી બાળકોનાં મનોચિકિત્સક એવાં રિદ્ધિ દોશી-પટેલને, જે અનેક સ્કૂલો-કૉલેજો સાથે અને કૉર્પોરેટ્સમાં પણ ટ્રેનર તરીકે કાર્યરત છે ને આ ક્ષેત્રમાં પંદરેક વર્ષનો અનુભવ ધરાવે છે. ત્રણેક વાર ટૅક્સ સ્પીકર પણ રહી ચૂક્યાં છે. એમનું લજ્જા નામનું ગ્રુપ મહિલાલક્ષી કાર્યક્રમો પણ યોજે છે. છેલ્લા પંદરેક દિવસથી એ જાણીતાં કાર્યકર્તા થેતા સાલિની સાથે મળીને બાળકોની માનસિક સ્થિતિ પર વેબિનાર પણ યોજી રહ્યાં છે.

રિદ્ધિ કહે છે: ‘સમય ખરેખર મુશ્કેલ છે. આ કટોકટીનો સામનો કરવા એમનાં પેરન્ટ્સ પણ માનસિક રીતે તૈયાર નથી તો બાળકો કેવી રીતે હોય? પિતા વર્ક ફ્રોમ હોમને કારણે કલાકો સુધી લૅપટૉપ પર હોય છે. મમ્મીને ઘરનાં કામમાંથી ફુરસદ મળતી નથી. બાળક સાથે કોણ રમશે કે કોણ એને સમય આપશે? પરિણામે એ ગેજેટ્સ પાસે જ જશે ને?’

ત્રણથી નવ વર્ષનાં બાળકો ઘણું કરીને ઘરમાં રહેવા ટેવાયેલાં હોય. માતા-પિતા પણ એમને સમય આપતાં હોય. દસથી પંદરેક વર્ષનાં બાળકો-કિશોરો ઘરબહાર રમતાં હોય. એમનું મિત્રવર્તુળ હોય. પરિણામે આવા કપરા કાળમાં ઘરમાં રહેવું એમને અકળાવતું હોય. આ સ્થિતિમાં એમને કોણ સમજાવે? એ લોકો ઓનલાઈન રહે, પણ ઓનલાઈન રહેવાના ઘણા પ્રશ્નો હોય.

રિદ્ધિ ઉમેરે છે: ‘આ મોટી ઉંમરનાં બાળકો મા-બાપ કરતાં મિત્રોની કંપની વધુ ઈચ્છતાં હોય છે. પરિણામે આવાં બાળકો અને મા-બાપ વચ્ચે સંવાદ પણ ખપપૂરતો જ થતો હોય છે. એમને ફરજિયાત ઘરમાં રહેવું પડે છે એટલે એ રેસ્ટલેસ થઈ રહ્યાં છે. ગેમ એડિક્ટ થઈ રહ્યાં છે. ઓનલાઈન ચેટિંગ અને એમાં ખાસ તો સેક્સચેટનું પ્રમાણ આ ચાર અઠવાડિયાં દરમિયાન ખાસ્સુંએવું વધેલું જોવા મળ્યું છે’

રિદ્ધિ પાસે દિવસના પચાસેક કેસ આવી રહ્યા

આવા સમયે બાળકોની મૂંઝવણને સહજતાથી ન લો...
એમની સાથે કાર્યરત રહો-એમને વાતચીતમાં વ્યસ્ત રાખો...

નાનાં બાળકો માટે પેરન્ટ્સે શું કરવું?

- એમને વેજિટેબલ્સનો ચાર્ટ બતાવો. એનું મહત્ત્વ સમજાવો. ગાર્ડનિંગ કરતાં શીખવો. ફૂડમાં કોઈ પણ શાકભાજી ઉગાડતાં શીખવો. એ ફૂડને રોજ પાણી પિવડાવવાનું કહો. આને કારણે બાળક જવાબદાર બનશે અને ધીરજવાન પણ બનશે.
- હમણાં ઘરે સર્વન્ટ્સ નથી આવતા ત્યારે બાળકને ઘરકામમાં વ્યસ્ત કરો. શાક સમારવું, શાક ફોલવું, શાક છુટ્ટું પાડવું, ફ્રિજમાં ગોઠવવું, રોટલીના લૂઆ બનાવવા, વગેરે કાર્યો બાળક પાસે કરાવો. આનાથી બાળક સ્વાવલંબી બનશે અને ઘરમાં કામ કરનારી વ્યક્તિ પ્રત્યે સંવેદનશીલ બનશે.
- જમવાનું મેનુ બનાવતી વખતે બાળકને સાંકળો. એને કારણે બાળક પ્લાનિંગ શીખશે.
- દરેક કામ કે પ્રવૃત્તિ પછી બાળકને કલીન કરવાનું ટાસ્ક પણ આપો. ઈન્ટરનેટ અને ન્યૂઝની મદદથી કોરોનાની ભયંકરતા સમજાવો. આમ બાળક સ્વચ્છતાનું મહત્ત્વ સમજતું થશે.

મોટાં બાળકોએ શું કરવું...

- ભણવાનો નિયત સમય નક્કી કરો. રોજના બે વિષય ભણવા જ એવો નિયમ રાખો.
- ઈન્ટરનેટ પર વેબિનાર સાંભળો. ઑનલાઈન ઑપ દ્વારા મિત્રોના સંપર્કમાં રહો. એમની સાથેની અડધા-પોણા કલાકની વાતચીતથી હળવાફૂલ બનશો. પોતાની ઉંમરનાં બાળકો સાથે સમય ગાળવાથી તાજગી અનુભવાશે.
- ટેસ્ટબૂઝને કાબૂમાં રાખો. ભૂખ લાગી હોય તો જ ખાવ. હા, નવી વાનગીઓ શીખો. ઈન્ટરનેટ પર રેસિપી શોધો. કિચનમાં સમય આપો. નવું શીખવામાં મજા આવશે ને સમય પસાર થઈ જશે.
- મ્યુઝિક, પેન્ટિંગ, યોગ, ફોટોગ્રાફી, નવી લેન્ગ્વેજ ઈત્યાદિના ઑનલાઈન કોર્સ કરો. કંઈક નવું શીખવાનો આનંદ મળશે. મિત્રો સાથે વાત કરવાનો નવો વિષય પણ મળશે.
- બુક્સ, કપડાં રાખવાનો કબાટ, માળિયું, વગેરે સાફ કરો. ખોટો સંઘરેલો સામાન નીકળી જશે અને તમને થોડો સમય વ્યસ્ત રહેવા મળશે.

પેરન્ટ્સે પોતે શું કરવું...

- દિવસમાં અડધો-એક કલાક પોતાના માટે કાઢો. યોગ, કસરત કે મેડિટેશન કરો. માનસિક શાંતિ મળશે.
- હાઈ ચોરસેલ્ફ. અરીસા સામે ઊભા રહીને જાતને જ ભેટો. ખુદને એક સરસ સ્માઈલ આપો.
- સવારની ચા કે સાંજની કોફી તમારા જીવનસાથી સાથે બાલ્કનીમાં બેસીને પીઓ. પીતાં પીતાં હળવીફૂલ વાતો કરો-ગપ્પાં મારો.
- દિવસભરનાં કામના લાંબાલચક લિસ્ટમાં જે મહત્ત્વનાં હોય એ કામ જ કરો. ના પાડવાની આદત પાડતાં શીખો.
- દિવસો સુધી ચોવીસે કલાક ઘરે રહેવાનું હોય એવી સ્થિતિમાં મી ટાઈમની ખૂબ જરૂર છે. - અને હા, દિવસ દરમિયાન તમારાં બાળક સાથે ઓછામાં ઓછો અડધો કલાક જાતભાતના વિષય કાઢી વાત જરૂર કરો.

છે. એમાંનો એક કેસ વર્ણવતાં રિદ્ધિ કહે છે: ‘તમે નહીં માનો, પણ સાત વર્ષના એક બાળકને પણ ઘરમાં રહેવાનું ભારે પડી રહ્યું છે. એને વધુ સમજ નથી પડતી એટલે હમણાં એ પોતાનાં મમ્મી-પપ્પા પર વસ્તુઓ ફેંકીને પોતાની અકળામણ વ્યક્ત કરી રહ્યું છે, ચીડિયું બની ગયું છે. એ જિદ્દ કરે છે કમ્પાઉન્ડમાં રમવા જવાની. ઘરનાં મોટેરાં એને બહુ સમજાવે છે, પણ એ સમજતું નથી ત્યારે એના પર ગુસ્સો કરવો પડે છે.’

હકીકતમાં બાળકોનાં વાણી-વર્તનમાં ફરક

દેખાઈ રહ્યો છે. ઘણાં પેરન્ટ્સને આ બધું પ્રાસંગિક લાગે છે. એ લોકો આ સમસ્યાને બાળકની મેન્ટલ હેલ્થ સાથે જોડી નથી શકતાં. ઘણાંને લાગે છે કે અત્યારે ચાર્ટ્ડ સાઈકોલોજિસ્ટ પાસે કાઉન્સેલિંગની કોઈ જરૂર નથી. એક વાર લોકડાઉન ખૂલશે એટલે બધું બરાબર થઈ જશે. આ નાજુક સ્થિતિમાં પ્રોફેશનલ હેલ્પ લેવામાં આવે તો પરિસ્થિતિને વધુ સારી રીતે મેનેજ કરી શકાય એવું સમજવામાં આપણો સમાજ પાછળ છે એમાં કોઈ બેમત નથી.

ડોણ છે આ અબજપતિ ભારતીય મહિલા?

૧.૪ અબજ ડોલર્સની સંપત્તિ સાથે અબજોપતિ સ્ત્રીઓની યાદીમાં ૬૦મે નંબરે આવેલી આ લો પ્રોફાઇલ સ્ત્રી કહે છે કે પ્રોડક્ટ મહત્વની છે, વ્યક્તિ નહીં.

જા તમહેનતે અબજોપતિ બનેલી દુનિયાની સો સ્ત્રીની યાદી ગયા માર્ચ મહિનામાં પ્રગટ થઈ એમાં માત્ર બે જ ભારતીય નામ હતાં.

એમાંનું એક નામ હતું **રાધા વેમ્બુ**. ચેન્નઈની પિસ્તાલીસ વર્ષની રાધા વેમ્બુ દેશની બીજા નંબરની સૌથી ધનિક મહિલા હોવા છતાં એનું નામ કદાચ અગાઉ કોઈએ સાંભળ્યું પણ નહીં હોય, કારણ કે રાધા પોતાને નહીં, પોતાના કામને બોલવા દેવામાં માને છે. રાધાને એના કામે જ આજે એ જ્યાં છે એ મુકામે પહોંચાડી છે.

આઈઆઈટી-મદ્રાસમાંથી ઈન્ડસ્ટ્રિયલ મેનેજમેન્ટની ડિગ્રી મેળવનારી રાધા એના ભાઈએ સ્થાપેલી *ઝોહો કોર્પોરેશન* કંપનીમાં જોડાઈ ત્યારે ભાઈ-બહેન બન્નેમાંથી કોઈને ખબર નહોતી કે રાધાની ટેકનોલોજીની જાણકારી અને નિપુણતા કંપનીને આટલે ઊંચે લઈ જશે. ૨૦૦૭થી રાધા *ઝોહો મેઈલ કંપની*માં પ્રોડક્ટ મેનેજર છે. *ઝોહો મેઈલ* આજે ગૂગલ અને માઈક્રોસોફ્ટ જેવી મહારથી આઈટી કંપનીની ઈ-મેઈલ

સેવાઓની હરોળમાં છે.

આ તેર વર્ષમાં સતત ટેક્નિકલી પડકારરૂપ હોય એવી પ્રોડક્ટ્સ શોધતી રાધાની આગેવાની હેઠળની ૨૫૦ વ્યાવસાયિકોની ટીમે ૪૫થી વધુ નવી પ્રોડક્ટ્સ વિકસાવી છે. ગ્રાહકોને ઉપયોગી થાય અને એમનાં કામ સરળ થાય એવાં ઈનોવેશન્સ કરતી કંપની પોતાની પ્રોડક્ટ્સની ડિઝાઈન્સમાં સતત સુધારા-વધારા કરતી રહે છે. ૨૦૧૮માં કંપનીનાં ગ્રાહકો અને આવક બન્ને ડબલ થઈ ગયાં છે.

રાધા લૅંગ્ગિ ભેદભાવ ન થાય એ રીતે કંપનીનું સંચાલન કરે છે અને કોઈ પણ આંતરિક અસંતોષ હોય તો વ્યક્તિગત ધ્યાન આપીને એનો નિવેડો લાવે છે. પડદા પાછળ રહેલી રાધા

૧.૪ અબજ ડોલર્સની સંપત્તિ સાથે અબજોપતિ સ્ત્રીઓની યાદીમાં ૬૦મે નંબરે છે, પરંતુ આ લો પ્રોફાઇલ નારી હંમેશાં પડદા પાછળ રહી છે. એ કહે છે કે પ્રોડક્ટ મહત્વની છે, એની પાછળની વ્યક્તિ નહીં.

અંતરના અવાજનો ચમત્કાર

ક્લેર ડુબ્વા ટ્રીસિસ્ટર્સ સંસ્થાની સ્થાપક છે. ૨૦૦૮માં ક્લેરની કાર રસ્તાની ધાર પરથી સરકીને એક વૃક્ષ સાથે ભટકાઈ હતી અને ગંભીર ઘાયલ થઈ હતી. ક્લેરને વૃક્ષે બચાવી લીધી હતી. એ ભાનમાં આવી ત્યારે એને એક ગૂઢ અનુભવ થયો. એને ગાડીની વિન્ડસ્ક્રીન પર ધી *એક્સ્પેરિમેન્ટ* શબ્દો દેખાયા અને સાથે જ એક પુરુષ અવાજે એની સાથે વાત કરવા માંડી.

એ અવાજે એને કહ્યું: *દસ વર્ષમાં તારે વૃક્ષો વાવીને દુનિયાના ઉષ્ણ પ્રદેશોનાં જંગલોને બચાવવાનાં છે. સ્ત્રી જેમ ગર્ભમાંથી બાળકને પોષે એ રીતે જ આ ધરતી દુનિયાનું રક્ષણ કરે છે અને એ જ કામ તારે દુનિયાની સ્ત્રીઓ સાથે મળીને કરવાનું છે.*

ક્લેરે એની સાથે ઘણી દલીલો કરી, પરંતુ એ અવાજ અડગ રહ્યો. ક્લેરને અગાઉ પણ આવા ગૂઢ અનુભવો થયા હતા. એ વીસેક વર્ષની હતી ત્યારે એને એવાં દુઃસ્વપ્નો વારંવાર આવતાં કે વાદળો અદૃશ્ય થઈ ગયાં છે. સાથે સાથે એને એવો અવાજ પણ સંભળાતો કે દુનિયાના વિનાશને કોઈ રોકી નહીં શકે. એક વાર રેપ ઓફ ધી અર્થ નાટકમાં પૃથ્વીનું પાત્ર ભજવતી વખતે પણ એને આવો પારલૌકિક અનુભવ થયો હતો. થોડા સમય પહેલાં જ એની ભારત મુલાકાત વખતે ચેન્નઈમાં સુનામીપીડિતોને ફરી બેઠા કરવા માટે ગ્રીનહૅન્ડ પ્રોજેક્ટ હેઠળ મોટે પાયે થતાં વૃક્ષાવેતરના પ્રયોગો પણ એણે નજરે જોયાલા.

આ બધી વાતો ક્લેરને એ અકસ્માત વખતે તાજ થઈ અને એણે ધરતીને પુનઃ લીલીછમ કરવા માટે પોતાને મળેલો આદેશ માથે ચડાવ્યો. ૨૦૧૦માં એક મિત્ર સાથે મળીને ક્લેરે ટ્રીસિસ્ટર્સની સ્થાપના કરી. બીજે વર્ષે એની વેબસાઈટ બનાવી. ક્લેરે પ્રથમ જાહેર ભાષણ આપ્યું અને વૃક્ષ ને નારીની ચેતના વચ્ચેની સમાનતા સમજાવીને એણે જંગલોના પુનઃ સર્જનનું કામ સ્ત્રીઓના નેતૃત્વમાં બહેનરૂપે કરી શકાશે એની ખાતરી કરાવી. પછી તો સોશિયલ મિડિયાની મદદથી દુનિયાભરમાંથી લોકો આ કામમાં એની મદદે આવ્યા. એક સ્ત્રી પોતાના અંતરાત્માને અનુસરી અને હજારો સ્ત્રીઓના સહયોગે પ્રયાસથી આજે ભારત, નેપાળ સહિત દુનિયાના છ દેશમાં અડધા કરોડથી ઉપર વૃક્ષો ઊછરી રહ્યાં છે. જંગલો ફરી હર્યાભર્યા થઈ રહ્યાં છે.

થમ્સ અપ નારીશક્તિ...

સંબંધ ઠપ્પર કાળને પાસાન કરી રાકે છે!

જિંદગીની જેમ અનેકવિધ સંબંધ પણ મહામૂલા હોય છે. એની ખાટી-મીઠી યાદગાર ક્ષણોનાં ફૂલ ઉગાડતાં રહીશું તો કોઈ પણ સમય ને સંજોગોમાં અંદરથી મજબૂત બનતાં રહીશું.

કહે છે કે ધાર્યું ઘણીનું જ થાય. પરિસ્થિતિ ગમે તેવી અનિચ્છનીય કેમ ન હોય, પણ એ સ્વીકારવી તો પડે જ. આ લોકડાઉનને જ જોઈ લો. લોકોનાં કેટલાંય સપનાં હતાં. ધંધો-વ્યવસાય, વૈકેશનના પ્લાન્સ, લગ્ન, નવું ઘર, સ્પોર્ટ્સ... આ દરેક સપનાં પર પાણી ફરી ગયું છે. આ બધી નિરાશામાં કંઈક અવનવું, કંઈક આશાસ્પદ પણ બની રહ્યું છે.

કહું તમને. વાત તારિકા-માલિનીની છે. અમારા બિલિંગમાં રહેતી આ દેરાણી-જેઠાણી બહુ પોપ્યુલર છે. બન્નેને એકમેક સાથે મુંબૈયા ભાષામાં કહીએ તો પટનું નથી. કૂતરાં-બિલાડાંની જેમ બન્ને ઝઘડતી જ રહે છે. એક જ ઘરમાં રહેતી હોવા છતાં બન્નેને એકમેકનું મોઢું જોઈને આફરો ચડી જાય છે.

માલિની અને તારિકાના પતિ રૂપેશ તથા સમીર એક જ ધંધામાં હોવાથી સાથે ને સાથે રહે છે. બન્ને ભાઈને બને છે પણ સારું. જો કે એમની પત્નીઓના ઝઘડાથી ત્રાસીને આખરે સમીરે થોડા સમય પહેલાં નવું ઘર લેવાનું નક્કી કરેલું. ઘર લેવાઈ પણ ગયું હતું. એમાં ફર્નિચર ને ઈન્ટિરિયરનું કામ પણ લગભગ પૂરું થઈ ગયું હતું. માર્ચ મહિનામાં સમીર એમાં શિફ્ટ થવાનો હતો, પણ લોકડાઉનને કારણે નવા ઘરમાં રહેવા જવાનાં તારિકાનાં સપનાં આંખમાંથી આંસુ બનીને હજી ટપક્યા જ કરે છે.

જો કે આ બધામાં એક મજાની વાત બની ગઈ. અચાનક જેઠાણી માલિનીનું વર્તન બદલાઈ ગયું. લોકડાઉનને કારણે કામવાળી બાઈનું આવવાનું બંધ થયું એટલે ઘરની બધી જ જવાબદારી માલિની ને તારિકા પર આવી પડી. ઘરમાં કામ એટલાં કે બન્નેને ઝઘડવાનો સમય જ ન રહ્યો.

ધીરે ધીરે બન્નેના સંબંધ સુધરવા માંડ્યા. ઘરનું તમામ કામ બન્નેએ સરખે ભાગે વહેંચી લીધું. એમનાં વાણી-વર્તન પણ સુધરવા માંડ્યાં. આ કપરી પરિસ્થિતિમાં બન્નેને પોતપોતાની ભૂલ પણ દેખાવા ને સમજાવા માંડી.

બન્નેએ એકમેકની માફી પણ માગી અને સંબંધને નવી રીતે જોવાની દૃષ્ટિ પણ કેળવી લીધી. લોકડાઉનના ત્રણ અઠવાડિયાંએ તો દેરાણી-જેઠાણીના સંબંધ પર જાદુ કરી નાખ્યો જાણે. છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી બિંદુ અને લલિતા પવાર જેવી ખલનાયિકાઓની જેમ ઝઘડતી દેરાણી-જેઠાણી અચાનક સખીઓ જેવી બની ગઈ.

યે ક્યા હુઆ કેસે હુઆ કબ હુઆ... ઓ છોડો યે ન સોચો.

જો કે સોચવું તો પડે, કેમ કે વાત જ વિચારવા જેવી છે. હવે આમ જ જીવવું પડશે કે આની સાથે જ જીવવું પડશે એ વાત સામાન્ય સંજોગોમાં નથી સ્વીકારી શકાતી, પરંતુ ચોક્કસ સંજોગોમાં વ્યક્તિ સમૂળગી બદલાઈ જતી હોય છે. ઉંમર ગમે તે હોય, બાળક હોય, જુવાન હોય, સ્ત્રી હોય, પુરુષ હોય કે વૃદ્ધ હોય... પણ આસપાસની સ્થિતિને માણસ સ્વીકારતાં શીખી જ જતો હોય છે.

માનવસ્વભાવ વિચિત્ર, અટપટો ને સંકુલ હોય છે. ઘણી વાર વ્યક્તિને પોતે જ ખબર નથી હોતી કે એ આમ કેમ વર્તે છે. જો કે સમય અને સંજોગો માણસને સીધો કરી દે છે. સમય ને સંજોગોએ માલિની ને તારિકાને પણ સીધાં કરી દીધાં છે. બન્ને સમજી ગયાં છે કે દુનિયાઆખીની સ્થિતિ આજે કઠિન છે. કાળો ઓછાવો માથા પર ફરતો દેખાઈ રહ્યો છે ત્યારે કદાચ એ બન્નેને પણ સમજાઈ ગયું છે કે બની શકે કે આમાંથી ઊગરી જવાય ને એવુંય બની શકે કે આપણી પાસે

વધુ સમય ન હોય. એવામાં ઝઘડીને શું મળવાનું?

કદાચ એટલે જ બન્નેએ એક ઘરમાં પ્રેમથી ને શાંતિથી સાથે રહીને જીવનને અને સંબંધોને માણતાં શીખી લીધું છે. એકમેકની કિંમત સમજાઈ ગયા પછી પ્રેમ ને શાંતિથી સાથે રહેતાં અને જતું કરતાં શીખી લીધું છે. હવે તારિકાને ખબર નથી કે નવા ઘરમાં ક્યારે શિફ્ટ થવાશે.

જિંદગીની જેમ સંબંધ પણ મહામૂલા હોય છે. સંબંધ વિનાની જિંદગી કલ્પી શકાતી નથી આથી એની ખાટી-મીઠી યાદગાર ક્ષણોનાં ફૂલ ઉગાડવામાં વ્યસ્ત રહીશું તો કોઈ પણ સમય ને સંજોગોમાં અંદરથી મજબૂત બનતાં રહીશું એવું સો ટકાની ખાતરીથી કહી શકાય.

હેં, આપું તો વિચાર્યું જ નહોતું!

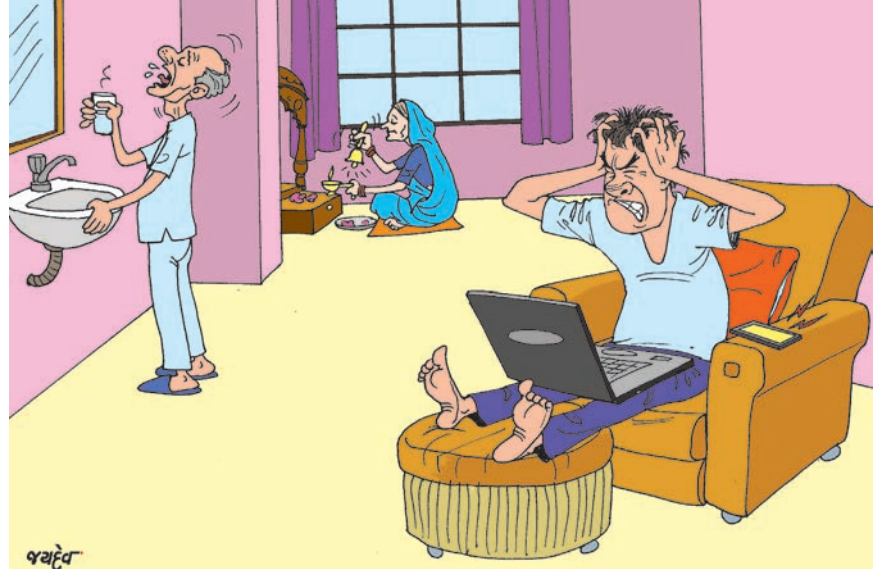
અમારા એક સગા છે, જે નવા નવા અમેરિકામાં આવ્યા તો એમણે ઝીણી ઝીણી બાબતે કરેલું રિસર્ચ, લાઈફ માટે કરેલાં પ્લાનિંગ જોઈને અમે ખૂબ પ્રભાવિત થઈ ગયાં હતાં. એ કમાણી પણ ધૂમ કરે. એક વર્ષ પહેલાંથી આવતા વર્ષની રજાઓના પ્લાન કરી રાખે. કુટુંબમાં બીજાનાં જેટલાં બાળકો હોય, જેમનાં ભવિષ્યમાં લગ્ન થાય તો એમને ગિફ્ટમાં જેટલા ડોલર્સ આપવા પડે એ પહેલેથી જ બાજુએ મૂકી રાખે. ઘરમાં બધું લેટેસ્ટ ટેકનોલોજી પ્રમાણે અપડેટ કરે, પણ જોડે દર વર્ષે એક નવી ડાયરી લે, જેમાં એ રોજબરોજની નોંધ રાખે. પાછા દરેક વર્ષની ડાયરી એ સંઘરી પણ રાખે.

બે વીક પહેલાં અમારાથી એમને ફોન પર પુછાઈ ગયું કે શું કહે છે તમારી ૨૦૨૦ની ડાયરીનાં પાનાં? એમણે ફોન કાપી નાખ્યો. પછી એમનાં પત્નીએ ફોન કરીને જણાવ્યું કે અમે એમને આવું પૂછીને એમની દુખતી રગ પર હાથ મૂકી દીધો. એમના માટે આ બહુ કપરો સમય છે, કારણ કે પ્લાન કર્યું હોય એની વિરુદ્ધ જ બધું થઈ રહ્યું છે. ક્વોરન્ટીન લાઈફનું કોઈ પ્લાનિંગ જ નહોતું... આવું તો વિચાર્યું જ નહોતું!

એમનું આવું તો વિચાર્યું જ નહોતું સાંભળીને અમને આખો દિવસ વિચાર આવતા રહ્યા કે...

વિચાર્યું તો અમે પણ નહોતું કે એમ્પ્ટી નેસ્ટ થયા પછી કિડ્સ કોવિડ-૧૯ના લીધે યુ ટર્ન મારશે, કોલેજ બંધ થશે અને એ લોકો હવે ઘરે રહીને ઓનલાઈન ભણશે. એ લોકોના કોલેજ ગયા પછી અમારાં જેવાં કેટલાંય પેરન્ટ્સ હશે, જેમને એક મહિનો તો ક્રિયનમાં એંજસ્ટ થતાં થયો હતો. બેની રસોઈને બદલે ત્રણની રસોઈ બની જતી હશે. માંડ માંડ બેની રસોઈ કરવામાં હાથ બેઠો ત્યાં તો બિસ્તરા-પોટલાં લઈને બધાનાં બચ્યા ઘરે આવી ગયાં.

જો કે પેરન્ટ્સ કરતાં બચ્યાઓની હાલત ખરાબ થઈ ગઈ... કોલેજ લાઈફમાંથી ઘરની ચાર દીવાલમાં આવી ગયાં. બહાર જવાનું બંધ. એમના ફેન્ડ્સ હવે ફેસટાઈમમાં મળે છે. ઘરમાં આવ્યા પછી

દેશી ફૂડ તો ખાવું જ પડે છે અને હવે તો એમાં પણ ચોઈસ નથી મળતી. જે ગ્રોસરી અવેલેબલ હોય એનાથી ચલાવી લેવું પડે છે.

વિચાર્યું તો અમારી પડોશીએ પણ નહોતું કે એનાં સાસુ-સસરા દેશથી બે મહિના માટે આવશે પછી કોવિડ-૧૯ એમને પાછાં નહીં જવા દે. એની ઑફિસવાળા એને ઘરેથી કામ કરવાનું કહેશે. સવારે એની ઓનલાઈન મીટિંગ ચાલતી હશે ત્યારે એના સસરા કોગળા કરતા જોરજોરથી એમની રૂમમાં અવાજ કરશે, જે આખા ઘરમાં સંભળાશે અને એ ચૂપ થશે પછી એનાં સાસુ દીવો કરીને ઘંટડી વગાડીને મોટેથી આરતી ગાશે.

વિચાર્યું તો કોઈ પેરન્ટ્સે પણ નહોતું કે ઘરે રહીને નાનાં કિડ્સને એમનાં ટીચર જ્યારે ઓનલાઈન ભણાવતાં હશે ત્યારે એમણે પણ ધ્યાન આપવું પડશે. એમની જોબ અને ઓનલાઈન ભણતા બચ્યાને એકસાથે મેનેજ કરવાં પડશે ને ઘરમાં બેસીને ઓનલાઈન સ્કૂલનું ભણવાનું પતે પછી સ્કૂલવાળા ઘરમાં હોમવર્ક કરવા પણ આપશે.

વિચાર્યું તો એવા લોકોએ પણ નહોતું, જે ઘરમાં કોઈ કામ એમ કહીને ટાળતા હતા કે આજે નહીં ફાવે, ટાઈમ મળશે ત્યારે કરીશ... એ લોકોની તો સોનાના પાયે સાડા સાતી જ શરૂ થઈ.

વિચાર્યું તો એ લોકોએ પણ નહીં હોય, જેમણે આ સમયમાં લગ્ન કરવાનો પ્લાન કર્યો હશે. બધું બરાબર થઈ જશે એ આશાએ બેસી રહેવું કે તારીખ બદલવી એ અવઢવમાં રહેતાં મા-બાપ અંદરખાને તો એમ જ વિચારતાં હશે કે આ બન્ને ભાગીને લગ્ન કરી લે તો સારું, કોરોનાને બહાને હજારો ડોલર્સ બચી જાય અને સગાંવહાલાંને ભેગાં ન કરવાં પડે એ અલગ.

ક્વોરન્ટીનનો ફાયદો એ થયો કે આખો દિવસ ઘરની બહાર રહીને કામ કરતા લોકોને દિવસે પોતાનું ઘર કેવું દેખાય છે એ જાણવા મળ્યું. જે લોકોને ગાર્ડનિંગનો શોખ જ નહોતો એ લોકો ઘરની આજુબાજુ શાકભાજી ઉગાડવાની તૈયારી કરવા માંડ્યા. ફોન પર મેસેજ કરવાને બદલે લોકો એકબીજાને ફોન કરી વાતો કરવા માંડ્યા. પહેલાં તો કોઈ કામધંધા વગર બેસી રહે તો લોકો કહેતા કે ઘરની બહાર જા, કોઈ કામ કર! હવે જો કોઈની કંપની હજી પણ ચાલુ હોય અને કામ પર જવું જ પડે એવી હાલત હોય તો લોકો તરત જ કહે: ઘરે બેસ, બહાર ન જઈશ!

બાકી વિચાર્યું તો આખી દુનિયાએ નહીં હોય કે ચાઈનામાં શરૂ થયેલા આ તાંડવમાં સૌથી વધારે અમેરિકાના લોકો હોમાઈ જશે.

હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિન: ખરેખર છે આ કોરોનાનો ઈલાજ?

એવું તે શું છે મેલેરિયા સામેની આ દવામાં કે અમેરિકાના પ્રમુખ ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પે એની માટે ભારત સામે બદલો લેવાની સુદ્ધાં ધમકી આપી હતી?

અ સરખામાણી કદાચ કોઈને અયોગ્ય લાગે, પણ માત્ર ટેસ્ટ મેચનો સ્પેશિયાલિસ્ટ ખેલાડી ટી-૨૦ મેચમાં રમવા ઊતરે અને મેદાનમાં આવતાંવેંત સ્ત્રની સ્મઝટ બોલાવી દે અથવા તો એની પાસે એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે એવો ઘાટ થયો છે. ભારત જેવા દેશમાં લાંબા સમયથી મેલેરિયાના દરદીઓને સજા કરવા વપરાતી એક દવામાં ઘણાને કોરોનાની બીમારીનો અકસીર ઈલાજ દેખાયો છે અને કેટલાક દેશમાં તો અત્યારની આ મહામારી સામે એનો ઉપયોગ શરૂ સુદ્ધાં કરી દેવામાં આવ્યો છે.

એ દવા છે હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિન.

ગયા ડિસેમ્બર મહિનામાં ચીનમાં કોરોનાનો ઉપદ્રવ દેખાયો અને જાન્યુઆરી પછી તો આ બીમારીએ રીતસર ઉપાડો લીધો. એ વખતે કેટલાક વિજ્ઞાનીઓએ નોંધ્યું કે જે દેશ હજી મેલેરિયાપીડિત છે ત્યાં કોરોનાની એટલી અસર દેખાતી નથી. આવા દેશની યાદીમાં ભારતનું નામ પણ આવે જ.

શું કારણ હોઈ શકે એનું... કદાચ એના ઉપચાર માટે વપરાતી દવા?

આપણે ત્યાં મેલેરિયાના દરદીઓને અગાઉ ક્લોરોક્વિનની ટીકડી આપવામાં આવતી. એનાથી મેલેરિયાનો તાવ તો ઊતરી જતો, પરંતુ આ દવાની આડઅસર પણ બહુ થતી હતી. એ પછી દવાના સંયોજનમાં થોડો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો અને નવી દવા બની: હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિન. એને સંક્ષિપ્તમાં HCQ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

મુંબઈની ગ્લોબલ હોસ્પિટલ સાથે સંકળાયેલાં ઈન્ટર્નલ મેડિસિન એક્સપર્ટ ડૉ. મંજુષા અગસ્વાલ ચિત્રલેખાને કહે છે કે મેલેરિયા પ્રભાવિત દેશોમાં અત્યારે હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિનનો વ્યાપક ઉપયોગ થાય છે. જો કે મેલેરિયાના દરદીએ લાંબો સમય આ દવા લેવી પડતી નથી. અમેરિકા જેવા દેશમાં મેલેરિયા વર્ષોથી નાબૂદ થઈ ગયો છે. ત્યાંથી કોઈ વ્યક્તિ ભારત આવતી હોય તો સાવચેતી ખાતર એને પ્રવાસ શરૂ કરતાં પહેલાંના બે અઠવાડિયાં અગાઉ હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિનનો મર્યાદિત ડોઝ (જેમ કે સાત દિવસે એક ગોળી) લેવાનું સૂચવવામાં આવે છે. અહીં રહે ત્યાં સુધી એણે એ ડોઝ ચાલુ રાખવાનો. એ માણસને અહીં મેલેરિયા ફેલાવતા મચ્છર કરે તો પણ મચ્છરના દંશ સાથે માણસના શરીરમાં પ્રવેશતા મેલેરિયાના જંતુ (પેરાસાઈટ્સ) સામે એને રક્ષણ મળે.

આ દવા એમ તો શરીરના સાંધાને જકડી લેતી બીમારી સંધિવા (રુમેટોઈડ આર્થરાઈટિસ) અને લ્યુપસના દરદીઓને પણ આપવામાં આવે છે. રુમેટોઈડ આર્થરાઈટિસ અને લ્યુપસ એ બન્ને ઓટો ઈમ્યુન ડિસીઝ ગણાય છે. મતલબ કે એમાં શરીરના જ અમુક કોષ બીજા કોષોને દુશ્મન સમજી એના પર હુમલો કરે છે. એની સારવારમાં તો હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિન એકદમ અકસીર ગણાય છે.

આ દવામાં હવે કેટલાક વિજ્ઞાનીઓને કોરોનાનો સંભવિત ઈલાજ દેખાયો

છે. એના શરૂઆતના પ્રયોગમાં કોરોનાના દરદીઓ પર હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિન કારગત નીવડતી લાગી એટલે ડૂબતો માણસ તરણું ઝાલે એમ અમુક તબીબોએ એનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. બાકી હતું તે, અમેરિકી પ્રમુખ ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પે હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિન અને અન્ય એક દવા (એઝિથ્રોમાઈસિન)ના કોમ્બિનેશનને કોરોના સામે ચમત્કારિક દવા ગણાવી એટલે તો જાણે હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિનનાં નસીબ ઊઘડી ગયાં!

રાતોરાત એની ડિમાન્ડ વધી ગઈ. અમેરિકામાં તો આ દવા બનતી નથી. ભારતમાં મોટા પ્રમાણમાં બને છે અને દુનિયાના જે દેશમાં એનો વપરાશ છે ત્યાં ૭૦ ટકા જેટલો જથ્થો માત્ર ભારત જ પૂરો પાડે છે. ઘરચાંણે કોરોનાના કેસ નોંધાવા લાગ્યા એટલે ભારતે એની નિકાસ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો એટલે ટ્રમ્પ ઉકળ્યા અને એક તબક્કે તો એમણે ભારત સામે બદલો લેવાની વાત પણ ઉચ્ચારી. એ પછી ભારતે માનવતાના ધોરણે અમેરિકા ઉપરાંત બીજા કેટલાક દેશને પણ હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિનનો પુરવઠો આપવાનું શરૂ કર્યું છે.

અલબત્ત, કોરોના સામે આ દવા ખરેખર કેટલી અસરકારક છે એની બે ટ્રાયલ હજી ચાલી રહી છે અને એના રિપોર્ટ આવતાં પંદરથી અઢાર મહિના જેટલો સમય લાગી જશે. ત્યાં સુધી તો તબીબો પણ સાચવી સાચવીને જ એનો ઉપયોગ કરશે.

ડૉ. મંજુષા અગસ્વાલ કહે છે કે આપણે ત્યાં કોરોનાના દરદીના સંપર્કમાં આવનારાં તબીબો, નર્સ તથા બીજા પેરા-

મેડિકલ સ્ટાફને હંગામી ધોરણે અઠવાડિયે એક વાર હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિનનો ડોઝ લેવાનું સૂચવવામાં આવ્યું છે. (માત્ર ને માત્ર અગમચેતીનાં પગલાં રૂપે). આ સપ્તાહે પોલીસજવાનો તથા કોરોનાના બહુ કેસ નોંધાયા છે એ વિસ્તારના રહેવાસીઓને પણ આ ગોળી આપવાનું શરૂ થયું છે. જો કે આપમેળે આ દવા ચાલુ કરવાનું હડાપણાત્મક નથી. અમુક વ્યાધિ કે શારીરિક અવસ્થા (હાઈ બ્લડ પ્રેશર કે હૃદયની કોઈ બીમારી) ધરાવતા લોકોને હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિનની આડઅસર થઈ શકે છે. આ સંભવિત આડઅસર છે આંખ કે હૃદયમાં તકલીફ, લોહીના સંયોજનમાં ફેરફાર, ચામડીનો રંગ કાળો પડવો, વગેરે.

એમ તો ડાયાબિટીસના દરદીને બીજી કોઈ દવા લાગુ ન પડતી હોય એવા કિસ્સામાં પણ ક્યારેક તબીબો એને હાઈડ્રોક્સિક્લોરોક્વિન આપે છે, કારણ કે એનાથી બ્લડ સુગર નિયંત્રણમાં રહે છે. જો કે આવા દરેક કિસ્સામાં દરદીએ આંખ ઉપરાંત કિડની અને લીવરની કામગીરી બરાબર છે કે નહીં એનું ચેકિંગ નિયમિત રીતે કરાવવું પડે છે. એનો અર્થ એ કે અમુક બીમારી સામે રામબાણ ઈલાજ સમી આ દવા લેવામાં પણ જોખમ ઘણાં છે.

ભારતમાં અત્યાર સુધી આ દવાની ખપત વર્ષે દહાડે ૧૫૦ કરોડ રૂપિયા જેટલી હતી. સ્વાભાવિક છે હવે એની માર્કેટ ઉપર જશે. **□ હીરોન મહેતા**

ડીડી પર કોરોના ઈફેક્ટ: ફરી આવ્યા દિવસો ઉલ્લાસના...

વડીલોને ઘરમાં બેસાડી રાખતી તથા જવાનિયાને ‘નેટફ્લિક્સ’-‘પ્રાઇમ વિડિયો’માંથી લોગઆઉટ કરવાનું કૌવત ધરાવતી ટીવીચેનલ ‘દૂરદર્શન’...

તા જેતરમાં (૧૪ એપ્રિલે) વડા પ્રધાને રાષ્ટ્રજોગું સંબોધન કર્યું. આગલે દિવસે મોદી સાહેબે આની જાહેરાત કરી સંબોધનનો સમય સવારના ૧૦ વાગ્યાનો આપ્યો ત્યારે અનેક લોકોએ એમને રિક્વેસ્ટ કરી કે સાહેબ, દસને બદલે સાડા દસ રાખો, કેમ કે દસ વાગ્યે અમારે ફરામાયણજી જોવાની હોય છે!

- તો મહેરબાન, સમાચાર એ છે કે ૧૯૮૦-૧૯૮૦ના દાયકાની ને આપણે માટે કલાસિક્સ ગણાતી રામાયણ-શક્તિમાન-મહાભારત-બ્યોમકેશ બક્ષી જેવી સિરિયલનાં હાલ થઈ રહેલાં પુનઃ પ્રસારણે ડીડીને એનો સ્વાર્ણકાળ પરત કર્યો છે. સવારના નવથી સાડા દસ વાગ્યાના સમયમાં ડીડી નેશનલ

બલદેવ રાજ ચોપરાની મહાભારત વિશેની એક સ્પષ્ટ હકીકત એ છે કે આ ઐતિહાસિક સિરીઝના હક કચ્છી માણું, પેન ઈન્ડિયાના ડૉ. જયંતીલાલ ગડા પાસે હતા. જયંતીભાઈ સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગ જાળવી રઘુને ફોન પર કહે છે: ફમાર્ય મહિનાના અંતમાં મને ઈન્ફર્મેશન-બ્રોડકાસ્ટિંગ મિનિસ્ટર પ્રકાશ જાવેડકરજીનો ફોન આવ્યો કે ફમાહાભારતજી અમારે પુનઃ પ્રસારિત કરવી છે તો રાઈટ્સ આપશો? એક સેકન્ડનો વિચાર કર્યા વગર અમે રાઈટ્સ આપી દીધા.જી ઉલ્લેખનીય છે કે પિસ્તાલીસ મિનિટનો એક એવા ૧૩૯ એપિસોડ્સની મહાભારતના એપિસોડ્સ કમ સે કમ પરચીસ લાખ રૂપિયા ગણો તો કુલ પાંત્રીસ કરોડ રૂપિયા થયા એ જતા કરીને જયંતીભાઈએ મુશ્કેલભર્યા સમયમાં

બ્યોમકેશ બક્ષી-શક્તિમાન-મહાભારત: જૂનું એ સોનું એવું વડીલો અમથું નથી કહી ગયા.

જોનારાની સંખ્યામાં આશરે છ કરોડનો જમ્પ આવ્યો. હજી પખવાડિયા પહેલાં માંડ દસેક લાખ લોકો આ ચેનલ તરફ વળતા હતા. ઉછાળો આવવાનું પ્રમુખ કારણ છે: રમાનંદ સાગરની રામાયણનું પુનઃ પ્રસારણ. એ પછીના ક્રમાંક આવે છે શક્તિમાન, બ્યોમકેશ બક્ષી, બુનિયાદ, દેખ ભાઈ દેખ તથા શાહરુખ ખાનને ચમકાવતી સરકસ... સાગર સાહેબની રામાયણને પહેલા જ વીકએન્ડમાં ૧૭ કરોડ દર્શક મળ્યા.

બીજી બાજુ, ૧૯૮૦ના દાયકાની રામાયણ જેટલી જ દર્શકપ્રિય સિરિયલ મહાભારત દૂરદર્શનની અન્ય ચેનલ ડીડી ભારતી પરથી પ્રસારિત થઈ રહી છે, જે પણ ધૂમ જોવાઈ રહી છે. મહાભારતને લીધે ડીડી ભારતીને આશરે પંદર કરોડ દર્શકોનો જમ્પ મળ્યો. ત્યાં સુધી કે ૧૯૮૦-૧૯૮૦ના દાયકાના દર્શકોને રીતસરનું થેલું લગાડી ગયેલી આવી કેટલીક સિરિયલોને કારણે બન્ને ચેનલ માટેનો ડિજિટલ ટ્રાફિક (યુટ્યૂબ) પણ બેફામ વધ્યો.

દર્શકોને આ પૌરાણિક સિરિયલ ઉપલબ્ધ કરાવી આપી. આ ઉપરાંત, એમણે મહાભારતના બધા એપિસોડ્સ એમની યુટ્યૂબ ચેનલ પેન ભક્તિ પર અપલોડ કરી દીધા છે એટલે દર્શકો એમની કુરસદે એપિસોડ્સ જોઈ શકશે.

રઘુની દિલી તમન્ના છે કે દૂરદર્શન ચે જો હૈ જિંદગી, મિઝા ગાલિબ, મુંગેરીલાલ કે હસીન સપને, ઉડાન જેવી સિરિયલ પણ પુનઃ પ્રસારિત કરે.

દી એન્ડ...

સમાચાર છે કે લોકડાઉનમાં પણ પોતે શૂટિંગ કરી રહી છે એવી ડિરેક્ટર વિવેક અગ્નિહોત્રીની ટિપ્પણીથી છંછેડાયેલી સોનાક્ષી સિંઘાએ પોલીસને ફરિયાદ કરી: કોરોના સે ડર નહીં લગતા સાહબ... ફેક જ્યૂઝ સે લગતા હૈ!

૬૫ વર્ષનો
આપનો વિશ્વાસ,
કે અમારૂં મરચું છે
કઈંક ખાસ !

અદાની
મસાલા
સ્વાદના સર્જકો

ઓનલાઈન ઉપલબ્ધ : **amazon.**
f /adanispsices

Brand Makeover.in

મૂળ ઘંધો ભૂલી જાય તો આવું થાય!

હા શ...

કેટલા દિવસોના પ્રયાસની શોધ પછી આખરે ઈશિતાને મળી આવ્યો છે એક દેશી ડકોળ ને એ પણ પાછો આમચી મુંબઈનો! નામ એનું સંજીવ વર્મા. ૧૮ વર્ષનો યુવાન. પૂરતું ભણ્યો નહીં કે સારી જોબ મળે. આખરે એણે પોતાનું સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કર્યું: ઘરફોડીનું! મુંબઈના વિવિધ વિસ્તારમાં રેકી કરે-તપાસ કરે કે ક્યા બિલ્ડિંગમાં ક્યા ફ્લેટ પર ઘાડ પાડવા જેવી છે એ બધી વિગતો એકઠી કરીને સંજીવ યોગ્ય તક જોઈને ત્રાટકે ને ફ્લેટની રોકડ-માલમત્તા લઈને અલોપ થઈ જાય. આ જ રીતે, મુંબઈના વૈભવી મરીન લાઈન્સ વિસ્તારની એક ઈમારતના ત્રીજા ફ્લોરના લગભગ બંધ રહેતા ફ્લેટ પર એની નજર ઠરી. તપાસ કરીને જાણી લીધું કે એ જ બિલ્ડિંગના એક ભાડૂતે આ ફ્લેટ નવો નવો ખરીદ્યો હતો. અહીંથી કંઈક તો જરૂર મળશે એવું ધારીને સંજીવ પાઈપલાઈન દ્વારા ઉપર ચડીને એ ફ્લેટની બાલ્કનીમાંથી અંદર પ્રવેશ્યો. પછી જોયું કે નવા ભાડૂત હજુ ત્યાં રહેવા નહોતા આવ્યા એટલે ફ્લેટ લગભગ ખાલી હતો, છતાં સંજીવે ખાંખાંખોળા શરૂ કર્યા. કંટાળીને ફિજ ખોલ્યું ને જાણે જેકપોટ લાગ્યો. એમાં બે ચીલ્ડ શેમ્પેઈનની વિદેશી બ્રાન્ડની બોટલ હતી! ઘરફોડીમાં ખાસ માલ મળ્યો નહીં એની નિરાશા ખંભેરવા અનાયાસ મળેલા આ વિદેશી માલને થોડો ચાખીને યોગ્ય ન્યાય આપવાનું નક્કી કરીને સંજીવે એકલપેડ ચિયર્સ શરૂ કર્યું...

સંજીવ વર્મા
ચિયર્સની મજા મોંઘી પડી!

ઊંઘ્યો ત્યારે સવાર થઈ હતી ને સામે હાજર હતી પોલીસ! ઉમેરવાની જરૂર નથી કે વહેલી સવારે ફ્લેટમાલિક નવા ફ્લેટની લાઈટ ચાલુ જોઈને અંદર પ્રવેશ્યા ત્યારે આ મિસ્ટર ડકોળને બે શેમ્પેઈનની ખાલી બોટલ-ચોરેલો થોડો મુદ્દામાલ વત્તા એક છરા વચ્ચે ઘસઘસાટ ઘોરતાં જોઈને એ વાત સમજી ગયા ને પરિણામે પોલીસ! એક આડા રસ્તાનો આદમી જો ત્રાંસો ચાલવા જાય તો મૂળ ઘંધો વીસરે પછી સર્જાય આવો હાસ્યાસ્પદ સીન...! બાય ઘ વે, કોરોનાના કારાવાસમાં આપણે બધા સપડાયા એ પહેલોનો આ કિસ્સો છે. ધારી લો કે લોકડાઉનની આગલી રાતે આ ઘરફોડી થઈ હોત તો આપણા આ ડકોળ ભાઈની તો વાટ લાગી જાત..!

યે દેશ હૈ ઈંગ્લિશતાની...

આ માળું ખરું!

અલગ અલગ તબક્કે આપણા જીવનમાં નવા નવા શબ્દો ઉમેરાતા જ જાય. ઈન્ટરનેટનો જમાનો શરૂ થયો એ પહેલાં વેબ-સાઈબર પ્લેટફોર્મ-ટ્રિવિટર-ફેસબુક-સ્નેપ ચેટ-ઈન્સ્ટાગ્રામ, વગેરે વગેરે શબ્દો કેવા અજાણ્યા હતા આપણા માટે?!

આજે તો ટાબરિયું પણ એ શબ્દોના અર્થ ન જાણતું હોય તોય એ બોલતું થઈ ગયું છે. હવે અચાનક કોરોના કે કોવિડ-૧૯ શબ્દ આપણા રોજિંદા જીવનમાં એવો ધરાવ ધૂસી ગયો છે કે એના પગલે પગલે લોકડાઉન શબ્દ પણ ઘરજમાઈ થઈ ગયો છે. ભલભલાને ઘરમાં ધરાવ પૂરી રાખતા લોકડાઉનની આંગળી પકડીને સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગ શબ્દ પણ આપણી રોજિંદી ભાષામાં વણાઈ ગયો છે. લોકડાઉન એટલે એક જ સ્થળે રહેવું. બહાર

આવવા-જવા પર પ્રતિબંધ-સંચારબંધી-ચોવીસ કલાકનો કરક્યુ એ તો સમજ્યા, પણ આ સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગ એટલે? વેલ, હવે એ શબ્દ પણ બધા પોતપોતાની રીતે સમજવા લાગ્યા છે-અમલમાં મૂકવા માંડ્યા છે. એનો સીધોસાદો અર્થ છે: કોરોના વાઈરસથી બચવા એકબીજા વચ્ચે સલામત અંતર (એક મીટર કે ત્રણ ફૂટ) રાખવું... આને બધા પોતાની મરજી-સગવડ મુજબ પાળે છે. સામાન્ય રીતે બ્રિટિશ પ્રજા શિસ્તની કડક

પાલન કરનારી. શક્ય હોય ત્યાં એ જરાય બાંધછોડ ન કરે.

આમ તો જાહેર શૌચાલય-વૉશરૂમ-ટૉઈલેટમાં સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગ પાળવું થોડું કપરું, પણ આપણા ધોળિયાબાબુ તો ત્યાંય એ પાળવા કટિબદ્ધ.

અહીં પ્રગટ કરેલી તસવીર જુઓ. લંડનના એક જાહેર શૌચાલય-ટૉઈલેટમાં એનો કઈ રીતે અમલ થાય છે?!

એલચી

આજના કોરોના-લોકડાઉનના

માહોલમાં વિખ્યાત શાયર મરીઝનો આ એક શેર ચાદ રાખવા જેવો છે: ન માગ એની પાસે ગજાથી વધુ જીવન, એ એક પળ એવી દેશે, તું વિતાવી નહીં શકે....!!

TEA GROUP

અંતર શરીરથી ભલે હોય,
સંબંધોમાં ન હોવું જોઈએ.

અત્યારનો સમય કપરો અને અણધાર્યો છે.
એટલે જ સંબંધોની હૂંફને સાચવતો

જીવરાજ ૯ નો

ખુશબુદાર અને એકધાર્યો સ્વાદ આપતો
ચાનો પ્યાલો આવા સમયે ચૂકાય નહિ.

તમારા નજીકના બધા જ અગ્રગણ્ય સ્ટોર્સ પર ઉપલબ્ધ

જ્યારે શુદ્ધતાનો હોય સવાલ, એવરેસ્ટનું તીખાલાલ.

કુદરતી લાલ મરચાં માંથી બનેલ

100% શુદ્ધ

ઉત્તમ તીખું, ઉત્તમ લાલ.

એટલે જ જ્યારે દરરોજ રસોઈ
બનાવવાની વાત આવે ત્યારે લાખો
માતાઓ માત્ર એવરેસ્ટ તીખાલાલ
પર જ ભરોસો કરે છે.

